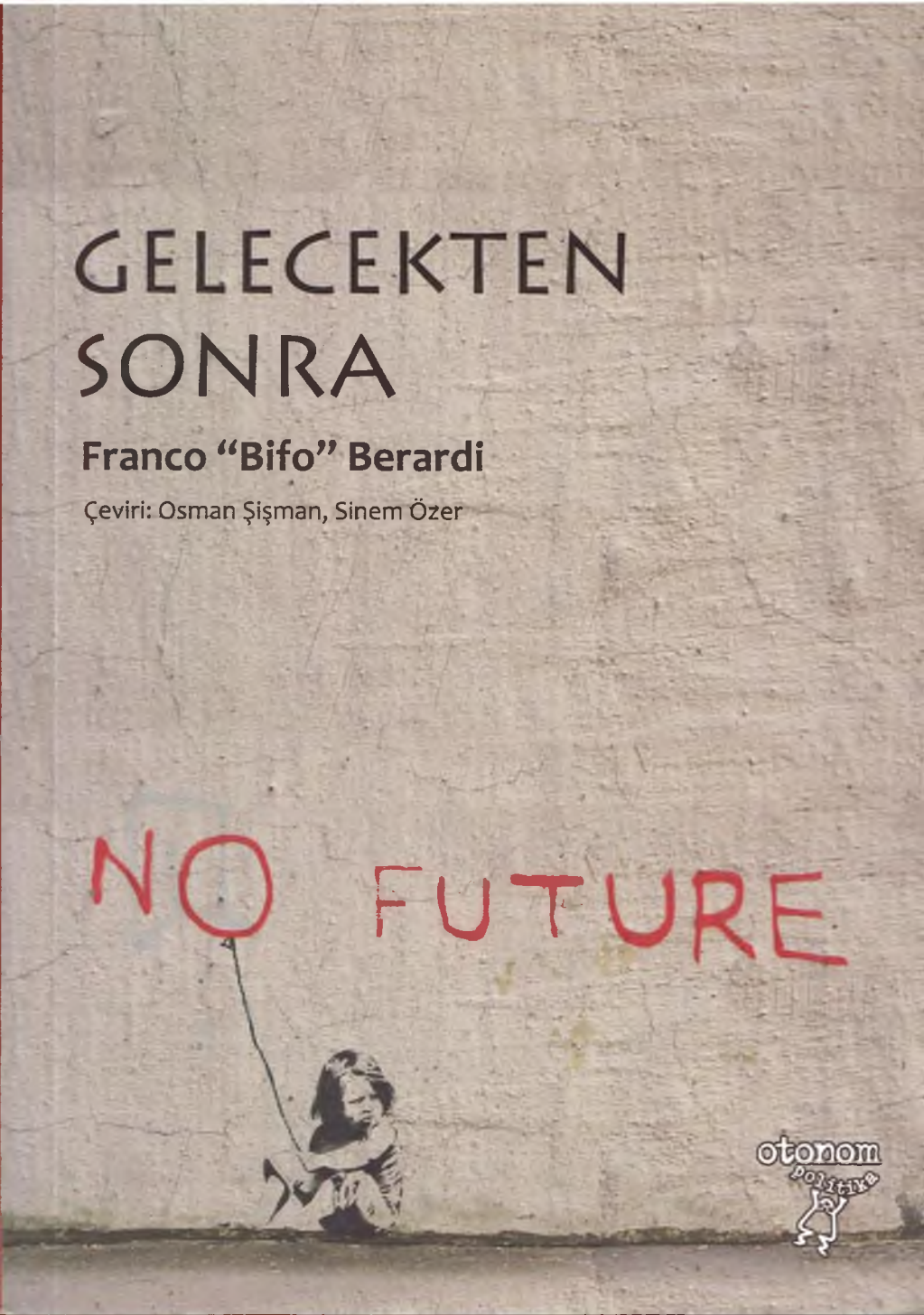
GELECEKTEN SONRA

Franco "Bifo" Berardi

Çeviri: Osman Şişman, Sinem Özer

otonom politika

GELECEKTEN SONRA

Franco "Bifo" Berardi

1948 yılında İtalya'nın Bolonya kentinde doğan Franco "Bifo" Berardi, İtalyan Otonomist gelenekten gelen Marksist bir kuramcı ve eylemcidir. Çok genç yaşta İtalyan Komünist Partisi'ne katılır ve çok geçmeden hizipçilik nedeniyle partiden ihraç edilir. 1968 olaylarında Bolonya Üniversitesi'nde estetik bölümünde öğrencidir. Otonomist hareketle bu yıllarda tanışır ve hareketin içinde çalışmaya başlar. İtalya'da ilk özgür özel radyo olan ve otonom gençlik hareketinin sesi haline gelen Radyo Alice'nin kurucu kadrosunda yer alır ve radyoda aktif olarak çalışır. Otonomcu harekete yönelik devlet baskısı, tutuklamalar ve gözaltı nedeniyle hareketin pek çok kadrosu gibi Fransa'ya gider. Orada Félix Guattari ile birlikte şizoanaliz alanında çalışır. Yıllar boyunca, *Semiotexte*, *Chimerees*, *Metropoli*, *Musica*, *Mutazione Ciberpunk*, *Cibernauti* ve *Félix* gibi pek çok derginin kuruculuğunu ve editörlüğünü yapar. Halen *Derive Approdi* dergisinde çalışmakta ve Milano'daki Academia di Breria'da ders vermektedir.

Çalışmalarında endüstri sonrası toplumda medyanın ve enformasyon teknolojilerinin rolü üzerine yoğunlaşır. Özellikle kapitalist birikim mantığının çelişkili doğasının değiştiğini, bununla birlikte endüstri toplumunun devrimci öznesi olarak görülen işçi sınıfının yerine enformasyon işçilerinin, kendi ifadesiyle "kognitarya"nın geçtiğini iddia eder. Bu iddiadan yola çıkarak, geleneksel Marksist ve sosyalist anlayışları temel alan örgütlenme biçimlerinin artık günümüzde geçerliliğini yitirdiğini ve yeni bir emek öznelliği geliştirmek gerektiğini söyler.

Başlıca eserleri arasında *The Soul at Work, From Alienation to Autonomy* (*Ruh İşbaşında*, Metis Yayınları, 2012); *After the Future* (*Gelecekten Sonra*, Otonom Yayıncılık, 2014), *Precarious Rhapsody* (2009) sayılabilir.

Otonom 59
Politika Dizisi 18

Gelecekten Sonra
Franco "Bifo" Berardi

ISBN 978-975-6056-63-9
1. Basım Nisan 2014, İstanbul

Kitabın Özgün Adı
After the Future
© Franco "Bifo" Berardi, 2011
© Türkçe yayım hakları Otonom Yayıncılık, 2012

İngilizceden Çeviren
Osman Şişman
Sinem Özer

Yayıma Hazırlayan
Münevver Çelik

Kapak ve İç Tasarım
H. Mert İnan

Kapak Resmi
Banksy

Baskı ve Cilt
Kayhan Matbaacılık Sanayi Tic. Ltd. Şti.
Tel (0212) 576 01 36

Yayınevi Sertifika No: 11821

Otonom Yayıncılık
Firuzağa Mh. Çukurcuma Cd. Yazıcı Çıkmazı N:2
Beyoğlu, İstanbul
Tel 0 212 244 87 09
Faks 0 212 244 87 88
iletisim@otonomyayincilik.com
www.otonomyayincilik.com

GELECEKTEN SONRA

Franco "Bifo" Berardi

Çevirenler:
Osman Şişman
Sinem Özer

otonom

İÇİNDEKİLER

7 **Türkçe Basıma Önsöz:**
Felaket Dinamikleri Üstünde Gitmek

13 **Önsöz: Franco Berardi'nin Yatay Geçişli Komünizmi**

21 **Giriş**

27 **1.Geleceğe Güvenen Yüzyıl**
Fütürizm ve Geleceğin Terse Dönüşü
Avangardın Medya Ütopyası
Zaum ve Teknomaya
Eylemcilik
Bağlantı ve Duyumsama
Geleceğin Sonu
Lanetlenmiş Peygamber
Son Ütopya
Geleceğin Terse Dönüşü

87 **2. İki binlerin ilk on yılı**
Seattle'dan Kopenhag'a
Felaketin Eşiğinde
Dotcom Çöküşünden Sonra
Bilişsel Emeğin Belirsiz Ekonomisi
Enformasyon Emeği ve Güvencesizleşme
Panik Şehri

117 **3. Barok ve Gösterge-sermaye**
Lümpen İtalyan
Dil ve Zehir
İtalyan Anomalisi
Kaytaranlar
Neo-Barok Toplumda Şansa Bağlı Değer
Kendini Küçümseme

143 **4. Tükeniş ve Öznellik**
Güvencesiz Gelecek
Tükeniş: Baudrillard'ı Yeniden Okumak
Nekronomi
Tekilliğin Ayaklanması
Yaşlılar Aşık Olduğunda
Mutlu Son
Fütürizmden Sonra
Post-Fütürizm Manifestosu

194 **Ek: Fütürist Manifesto, Filippo Tommaso Marinetti.**

195 **Kaynakça**

Türkçe Basıma Önsöz
Felaket Dinamikleri Üstünde Gitmek

Bu kitabı 2009 yılında Manifesto Futurista'nın[1] yüzüncü yıldönümü yaklaşırken yazdım. Kitabı yazmamın üzerinden beş yıl geçti ve şimdi pek çok şey daha iyi bir ışık altında görülebiliyor (yani daha karanlık bir ışıkta).

Beş yıl önce dünya, finansal sistemin aniden çöküşünden şaşkına dönmüştü, ama aynı zamanda Barack Obama'nın ABD'deki seçim zaferinden dolayı da umutluydu. Obama "Evet yapabiliriz" sloganıyla öne çıktı. Bugün Obama'nın bu sloganının bir vaat değil bir şeytan kovma duası olduğu açıkça ortada. Obama, şirket iktidarına gömülü olan tekno-dilsel otomasyonların ezici gücü karşısında politik iradenin kudretsizliğinin bilincini kovmaya çalışıyordu. Ama şeytan kovulamadı. İnsan iradesinin kudretsizliği pek çok açıdan açık hale gelecekti. Yapamayız, artık yapamayız.

2009 Kopenhag iklim değişikliği zirvesi ve 2013 Varşova zirvesinde de açıklandığı üzere, çevresel yıkımı durdura-

1 1909 yılında İtalya'da F.T. Marinetti tarafından kaleme alınan Manifesto Futurista (Fütürist Manifesto). Bkz. Fütürist Manifesto'nun tam metni için bkz. bu kitapta Ek. (y.n.).

mayız. Avrupa'da demokrasi ve refahın yok edilmesinin ve Yunanistan'da yaşanan trajedinin gözler önüne serdiği gibi, toplumsal uygarlığa yöneltilen finansal saldırganlığı engelleyemeyiz. Bugün Ukrayna'da yaşanan felaketin dramatik biçimde gösterdiği üzere, ulusalcılığın yeniden dirilişini ve İkinci Dünya Savaşı'nın en kötü kâbuslarının geri gelişini durduramayız. Küresel yersizyurtsuzlaştırmanın vahşeti yüzünden saldırganlaşan topluluklar varken, dinsel fanatizmin, kimliğin son siperinin olumlanmasını engelleyemeyiz.

Finansal çöküşün ardından dünyanın pek çok kentinde yeni umutlar yaratan bir hareket dalgası yayıldı. Finansal soyutlama, yeni kuşağın yaşamını ve geleceğini yiyip yutarken, 2011 yılında zirvesine ulaşacak olan, daha önce görülmemiş bir hareket patlak verdi. Kasım 2010 Londra isyanları, İspanya'da Mayıs-Haziran meydan işgalleri ve öğrencilerin, güvencesiz işçilerin, sanatçıların ve entelektüellerin katıldığı güçlü Yunanistan direnişi, finansal diktatörlüğü devirmeye çalıştı. Ama boşuna.

2011 Bahar'ında Arap kentleri, diktatör hükümetlere ve küresel finansal kapitalizme karşı genç insanların katıldığı çok yaygın ayaklanmalara tanık oldu, ama güvencesiz bilişsel işçilerin, Mısırlı ve Suriyeli öncü isyancıların hareketi, ülkelerinde sürekli bir demokratik dönüşümü sürdürmekte başarısız oldu; süreç kaçırıldı ve kimlikçi fanatizm türleri tarafından saptırıldı.

Eylül 2011'de New York'ta, finansal küreselleşmenin kalbinde bir ayaklanma patlak verdi. Wall Street İşgali'nin ardından, güvencesiz bilişsel emeğin toplumsal bedenini yeniden etkinleştirmeyi amaçlayan yeni bir işgal dalgası geldi.

Dünyanın pek çok yerinde, özellikle Gezi Parkı protestoları ve işgalinde, 2013 yazında Brezilya'daki kitlesel protestolarda, işgal ruhu yankılandı. Bu ayaklanma süreçleri, kültürel bağlamları ve politik sonuçları bakımından bir hayli farklı olsalar da yine de ortak bir zemini paylaşıyordu: emeğin toplumsal bileşimi, aynı zamanda hem küresel hem de güvencesiz olan bilişselliğin ortaya çıkan üretken gücü.

Küresel ayaklanma, açıktır ki, patlak verdiği bölgelerin çeşitliliği bakımından farklı toplumsal güçler ihtiva etmektedir, ama her yerde harekete geçen güvencesiz bilişsel emekçiler küresel sürece ortak bir karakter ve anlam kazandırmaktadır: Bilgi ve teknolojiyi finansal kapitalizmin pençesinden kurtarma arayışı, ayaklanmanın yenilikçi merkezini oluşturan bilişsel güçlerin ortak içeriğidir.

Bilişsel işçiler, yani öğrenciler, araştırmacılar, gazeteciler, sanatçılar ve programcılar, her yerde hareketlenmenin ön cephesinde yer almış, güvencesizlik her yerde onların asıl meselesi olmuş, bilgi ve teknolojinin otonomlaştırılması yine onların temel kaygısı haline gelmiştir.

Bilgi ve becerilerin şirketler tarafından gasp edilmesine karşı direniş ve bu gaspı ortadan kaldırma girişimi, bu hareketin tanımlayıcı özgünlüğü olmuştur. Genel zekânın toplumsal ve tutkusal bedenini yeniden bileştirme çabası, İşgal olarak adlandırılan bütün sürecin temel meselesi haline gelmiştir.

İşgal alanları, toplumun tutkusal bedeninin yeniden bileşim sürecinin örneği haline gelmişken ve ağ tabanlı genel zekânın bilişsel gücü ile birleşmişken, medya aktivizmi, P2P teknolojilerinin gelişmesi ve alternatif sürüm denemeleri, bilgi üretimini yeniden ele geçirmeye yönelik girişimin örnekleri olarak görülebilir.

Her iki süreç de şu ana kadar toplumsal yaşamın yoksunlaştırılmasını tetikleyen finansal otomasyon zincirini parçalamada başarısız olmuştur.

Kara delik

Hiper dünya –her zaman her yerde olan virtüel yok-yer alanında çoğalan paralel evren- enerjinin bedensel alandan geri çekilişini kışkırttığı için, rekabet tek toplumsal ilişki biçimi olarak yüceltiliyor ve vahşet tam da gündelik yaşamın üretilmesinde yaygın hale geliyor.

Kamusal eğitim sistemi parçalanıyor ve bu da araştırmaların özelleştirilmesine ve bilginin özel kâra teslim edilmesine yol açıyor. Toplumsal alanın sürekli yoksullaştırılması, kaynakların azınlıktaki finansal sınıfın elinde toplanmasının tahmin edilebilir sonucudur. Avrupa'nın üzerine karanlık çökmektedir; finansal kapitalizmin toplumsal uygarlığa karşı yürüttüğü savaşın yoksulluk, şiddet ve gerileme gibi acımasız sonuçlarından kaçınmak zor görünüyor.

Önümüzdeki on yıllarda Avrupa'da yoksulluk, uygarlığın kurumlarında çürüme, kimliklere dayalı saldırganlık ve savaş olacak; çevresel felaketten söz etmeye bile gerek yok. Gelişen ülkeler olarak adlandırılan ülkelerdeki işçiler, eski sömürgeci güçlerin çöküşünden yarar sağlayamayacak. Batılı işçilerin güçsüzlüğü yeni endüstriyel dünyanın işçilerini güçlendirmeyeceği için, düşük ücretler, artan sömürü ve hızla yaygınlaşan çevre kirliliği gelişen ülkelerdeki işçilerin de kaderi olacak.

Finansal kapitalizm, toplumsal yaşamı kurutan ve toplumsal dayanışmanın kültürel temelini parçalayan bir tahliye pompası gibi işliyor. Geleceğin çekim merkezi ve yok edicisi olan finansal kapitalizm, enerji ve kaynakları gasp etmekte ve onları parasal soyutlamaya, yani hiçbir şeye dönüştürmektedir.

Neoliberal gündemin karanlığının kalbi olan Parasalcılık, emeğin ve zekânın ürünlerini, sermaye birikiminin en etkili yolu olan paranın soyutlaması içinde çözündürmeye dayalıdır. Kredi türevleri piyasası, üretimin yerine yıkımın geçtiği yerdir. Düzensizleştirilmiş finansal piyasalarda "vadeli işlemler"in yaygınlaştığı 1980'lerden bu yana, finansal kurumlar paralarını paradoksal bir biçimde yatırmaya başladılar: Eğer kazanırlarsa para tahsil ederler, ama eğer kaybederlerse kredi borcu takas sözleşmeleri sigortaları ve benzer finansal hileler sayesinde daha da fazla para tahsil ederler.

Endüstriyel birikim modeli, P-M-P (Para-Meta- daha fazla Para) döngüsüne dayanıyordu. Finansal birikim modeli ise

P-Y-P (Para-Yağma-daha fazla Para) döngüsüne dayanıyor ve bu döngü şunu ima ediyor: Para-toplumsal yoksulluk-daha fazla Para.

Endüstriyel emeğin ve Modern uygarlığın bütün yapılarının mirasını hızla ortadan kaldıran Kara Delik'in kökeni budur.

Zaman algımızda bir yarık büyüyor ve biz bu yarıktan kaçmaya çalışıyoruz. Bu yarık, beklentilerimizin dokusundaki bir fay hattına, gelecek tahayyülümüzde derin bir kesintiye benziyor.

Modern politika sanatı, rasyonel beklenti ve hükümetin iradi eylemi, kudretten ve etkililikten yoksun.

Gelecekten sonraki zaman için, geri döndürülemez bir felaketin dinamikleri üstünde nasıl gidebileceğimizi öğrenmek zorundayız.

Önsöz: Franco Berardi'nin Yatay Geçişli Komünizmi

Gary Genosko ve Nicholas Thoburn

"Gelecek"e tutunamayan politik düşünceye, pratiğe ve imgeleme ne olur? Krize girer. Yirminci yüzyıldaki devrimci politikasının analitik, psikolojik ve libidinal yapıları, geleceğin geçici bir biçimine bağlıydılar – hatta gelecek, avantgardın ilk hareketine adını bile verdi: *Fütürizm*. Gelecek devrimin tarafını tutuyordu. Muazzam ve güce güç katan bir mitti, gerçi şimdi kimse ona inanmıyor: Gelecek geçti. Son kalıntıları da hayli gelecekçi finansal kapitalizmin planlarınca israf edildi.

Franco Berardi'nin buradaki radikal teşhisi tam da budur işte. Bu teşhis politik olduğu kadar *klinik* bir teşhistir, zira Berardi geleceğin sonunun toplumsal ve maddi bünyedeki *semptomlarının* izini sürer. Biliş, duygulanım, dil, gösterge, arzu, ekonomi, örgütlenme ve medyaya dair süreçlerin hepsi bu güncel rahatsızlığı değerlendirirken mesele edilir. Semptomlar sadece geçmişteki bastırılmış içeriklere işaret etmez, aynı zamanda hâlâ kaynaşma yolları arayan gelecek-sonrasına da yaslanır. Bu tür semptomlar pek de eğlenceli değildir.

Ama teşhis daha da radikaldir. Mesele geleceğin yeni bir öncüde dirilmesi değildir. Berardi'nin nazarında geleceğin ken-

disi, güvenilmez bir geçicilik biçimiydi; artı değeri genişletmenin peşinde olan kapitalist üretim tarzının "imgesel etkisi"ydi. 1977, birşeylerin değişmeye başladığı yıldır, "geleceğe güvenen yüzyılın" giderek çözülmeye başladığı uğraktır. Burada 1977 yılı, Britanya'daki punk hareketiyle özdeşleştirilmekle birlikte Berardi'nin yakın ilişkide olduğu İtalyan "77 Hareketi"yle de özdeşleştirilir.

Franco Berardi, nam-ı diğer "Bifo," Anglo-Amerikan okurları tarafından *Operaismo* ("işçicilik") ve *Autonomia* ("otonomi") hareketlerindeki rolüyle tanınır. İtalyan düşüncesinin ve parlamento dışı politikasının bu akımı, 1970'lerde komünist politikaya yönelik dönüşümcü yaklaşımıyla ve müthiş etkisiyle birlikte politik pratiğin merkezine işçilerin ihtiyaçlarını, arzularını ve örgütlenmedeki otonomluklarını yerleştirmesi sayesinde görünür hale gelmiştir. Bir de harekete yönelik baskı ve engellemelerle tabii (Wright 2002). O zamandan beri -Bifo'nun "bileşimcilik" demeyi tercih ettiği "post-otonomculuk" ve "post-işçicilik" olarak bilinen bu akımın eylemci çevrelerde, post-medya kültüründe ve üniversitelerde kaydadeğer etkileri vardır. Antonio Negri elbette buradaki temel figürdür, ama Negri'nin çalışmalarını bu düşünce ve politik akımın tüm tarihsel ve güncel değişkenlerinin temsilcisi ilan etmek ciddi bir hata olur.

İşçici hareketin en önemli örgütlerinden *Potere Operaio*'da Negri'nin, Raniero Panzieri'nin ve Mario Tronti'nin yoldaşı olan Bifo'nun politik düşüncesi, işçici akımın izlerini açığa çıkarmaya devam ediyor. Özellikle de her tür sınıf oluşumunun en güncel teknik ve antagonist *bileşimini* araştırmada ve onunla hemhal olmadaki ısrarından ve politik öznelliğin önceden inşa edilmiş özdeşleştirici anlayışlarına düşmemesinden ötürü. Marx'ın "genel zekâ" kavramının otonomcu tılsımını kullanması belki de Bifo'nun yapıtına entelektüel adanmışlığının en kalıcı işaretidir. Ama Bifo'nun *Operaismo* akımıyla ilişkisi, inişli çıkışlı, Otonomcu politikayı geliştirdikçe onun dışına açılan yatay geçişli bir ilişkilenmedir.

Bu ilişkinin en görünür hale geldiği vaka, 1970'lerin ortalarında Bifo'nun kuruluşuna destek verdiği *A/Traverso* ("İçinde/arada") kolektifi ve onunla ilişkili bağımsız radyo istasyonu Radio Alice'tir. Yayıncılık, araştırma, örgütlenme ve radyo yayınındaki bu tekno-kültürel deneylerde otonomcu tezler popkültürel tarzlarla, medya kapasiteleriyle, proleter gençliğin kent isyanlarıyla, cinsel politikalarla, modernist şiirlerle ve bilhassa Deleuze ve Guattari'ninki başta olmak üzere postyapısalcı düşüncenin kavramsal icatlarıyla iç içe geçmekteydi. 1977 baharında Bologna'daki isyanlara katıldığı için silahlı polisler tarafından basılan ve kapatılan Radio Alice, Bifo'nun da Marxist bir avukatı canlandırdığı ve Radio Alice'i konu edinen *Lavorare con lentezza* adlı hayli zihin açıcı filmde de anlatıldığı üzere, bir mit haline geldi.

Bifo'nun yatay geçişli politik düşüncesi, yazıları ve medya pratikleri o zamandan beri, politik bileşim alanında radyo dalgalarına dijital teknolojilerin eklenmesi gibi çeşitli örgüt ve medya formlarına evrildi –toplum televizyonu hareketi *Telestreet* ve web forumu *Rekombinant* bunun kayda değer örnekleridir. Elinizdeki kitabın konusuna dönersek, post-işçicilikle ilişkilendirilen konumlarla karşılaştırınca Bifo'nun argümanları hangi anlamda farklı veya yatay geçişlidir?

"Maddi olmayan emek" kavramına dair konumlanışlarını karşılaştırınca, Bifo'nun teşhisi Hardt ve Negri'ninkine nazaran hayli karanlıktır. Emeğin ve ürününün entelektüel, göstergesel ve duygulanımsal içeriğinin öne çıkmasından ötürü Hardt ve Negri işçilerin otonomisine doğru bir gidiş tespit ederler. Bu noktada sermaye, emeğin kendi kendine örgütlenmesine *dışsal* parazit bir el koyma failidir. Bifo'nun vardığı sonuçlar ise hayli farklıdır. Günümüz emek konfigürasyonunda etkin güç emek değil, *sermayedir* kuşkusuz. *Grundrisse*'de yer alan ve *Operaismo*'nun "Makineler Üzerine Fragman" olarak adlandırdığı sayfalarda Marx (1973: 692 [c. 2, 167]) kapitalist üretim mekanizmasını "çeşitli mekanik ve entelektüel organ-

lardan oluşan geniş bir otomat" olarak gözlemler. Bu otomatta, Marx'ın tespit ettiği gibi,

> Emek, mekanik sistemin çeşitli noktalarına yerleştirilen tek tek işçiler arasında dağılmış bilinçli bir organ olarak görünür sadece...Bu sistemin bütünlüğü canlı işçilerde değil, işçinin bireysel ve önemsiz faaliyetlerinin karşısına muazzam bir organizma olarak çıkan canlı (faal) makinelerde bulunur (Marx 1973: 693 [c. 2, 168]).

Gelecekten Sonra'da, Bifo Marx'ın tezini dijital kapitalizmin yeni koşulları için tekrarlar. Vardığı sonuç şudur: "Otomat"ın emeğin organlarını ve kısımlarını parçalara ayırma ve yeniden düzenleme gücü katbekat artmıştır. İnsanın varoluşunun bütün psikosferi, artık dijital hızlarda işlemeyen sermayenin hareketine tâbidir. Enformasyon ve iletişim teknolojilerinin ağsal gücü sayesinde kapitalist emek süreçlerinin emeği düzenleme kapasitesi, sadece uzamsal olarak tüm dünyaya yayılmakla kalmadı, zamansal olarak da yoğunlaştı. Günümüzde şirketler işçiyi bir bütün olarak değil, onun etkinlik, duyumsama, dikkat ve iletişim kabiliyetlerinin bir parçasını satın alıyorlar. Bifo'nun "gösterge-kapitalizmi," yani duygulanım, tavır, nitelik ve fikirleri maddileştirmeden üretken kılan kapitalizm kuramına en dikkate değer katkılarından biri, emeğin *hücreselleşmesi* savıdır. Üretim göstergesel hale gelince bilişsel emekçiler – proje bazlı, sözleşmeli, geçici olarak - güvencesiz bir biçimde istihdam edilirler ve yaptıkları iş ya bütüncül olmayan parçaları geliştirmeyi ya da "göstergesel ürünlerle" uğraşmayı içerir. "Göstergesel ürünler," üretilmeleri sadece belli bir zaman gerektiren sömürücü dijital ağ içinde birleştirilen ya da yeniden birleştirilen hayli soyut ürünlerdir. Toplumsal alan, "sermayenin öznelliği tarafından hücresel şekilde bir araya getirilen değer yaratıcı hücreler okyanusudur." Bu info-emekçiler sadece hücreselleştirilmiş zamanlarının karşılığı olan ücreti alırlar, fakat tüm günleri bu tür üretime tabi kılınmıştır; Blackberr-

yleri ve diğer iletişim gereçleri ile her daim hazır, "sürekli titreşim halinde ve müsait, bekleme halinde yayılmış bir beyin gibidirler."

İnsanın bedensel ve psişik formu buna tahammül edemez ve bilişsel, iletişimsel ve duygusal kapasitemiz enformasyonun yeni makine hızına tâbi bu hücresel parçalanmaya ve yeniden birleşmeye maruz kaldığında, fenalaşırız. Depresyon, panik, mutsuzluk, anksiyete, korku, dehşet: Bunların her biri emeğin günümüzdeki halinin duygulanımsal koşullarıdır, bilişsel kapitalizmin "psikobombalarıdır" ve doğal olarak her birinin kendine ait farmakolojisi mevcuttur. Yine de kendimizi bu rejime etkin bir biçimde teslim ederiz; bu da günümüz kültürünün sapkınlığıdır. Elbette büyük çoğunluğun başka çaresi yoktu – bunlar işin yapısal koşullarıdır. Fakat kültürün giderek ticarileşmesi, metropol hayatının ölümcüllüğü, dayanışmanın tükenişi ve rekabet mekanizmalarının sinsi dağılımı öyle bir hal almıştır ki *arzularımızı* işe sabitler hale geliriz. Yatırım formu, insanın duygulanımsal ve bilişsel kapasitelerini yıkıma sürüklese de iletişim ve duygulanım niteliklerinin tek tatmin edici ifadesidir; gitgide artan rekabetçi ve narsist güdülerimizi pekiştirebilecek tek formdur.

Böyle bir varoluşsal "güvencesizlik", Fordist emek-zaman ve sözleşme güvencesi modeline geri dönerek çözülemez. Bu modelde bile güvencesizlik, sadece güvencesiz emeğin uzun tarihinin geçmişinde kalan geçici bir oluşum değildir (ki o zaman da emekçi nüfusun ırk ve cinsiyet açısından belirli bir kısmına özel bir durumdu); aynı zamanda, Bifo ve *Autonomia*'nın "işin reddi" olarak değerlendirdikleri 1970'lerdeki işçi direnişlerinin en önemli meselesidir. Dahası, geçmişin militan stratejileri de geçerliğini yitirmiş durumdadır. Bifo ortodoks komünizmin cesedini yeniden canlandırmakla hiç ilgilenmez. Bu geleneğe dair kanaati *Ruh İşbaşında* adlı kitabında apaçık görülür:

> Sovyetler Birliği'ndeki ve başka yerlerdeki Leninist partilerin dayattığı Devlet Komünizmi ile işçilerim otonom komünizmi arasındaki tek ilişki, boyun eğdirmek, disipline etmek ve yok

> etmek için birincilerin ikinciler üzerinde uyguladığı sistematik şiddettir (Berardi, 2009: 85 [81]).

Demek ki Lenin'e yahut Mao'ya dönüş yoktur. Mevcut koşullara uygun bir komünizmi yeniden kurma yönündeki en etkili ve belirgin çaba, Hardt ve Negri'ninkiler yanında, Alain Badiou'nun çalışmalarında görülür. Son yazdıklarında Badiou öncü parti modelinden uzaklaştı; biraz zaman alsa da sonunda bu noktaya geldi. Bunun nedeni, Leninist parti biçimi ve Maocu Kültür Devrim'inin ayırt edici niteliği olan (Badiou'ya göre bunlarda tam ifadesini bulan) "yolun" sonrasında, artık başka bir "yola" girmiş olmamızdır (Badiou 2008). Bifo'nun buradaki farkı, bir dizi yol tarafından doğru biçimde nitelenmiş olsun ya da olmasın, gerçek komünizm asla Lenin'in yahut Mao'nun yolundan gitmemiştir (Radio Alice'in "Mao-Dadaizm"i de bambaşka bir şeydir). Bu eleştiriyi özetlemek için Sovyetler'de ve Çin'de işin reddine değil, bilakis olumlanmasına ve yoğunlaştırılmasına işaret edebiliriz. Fakat Bifo'nun bu sayfalarda ayrı tuttuğu sorun, bu tür ortodoks komünizme içkin *öznel siyasi model*dir: "militan" ve onun yakın akrabası "eylemci."

Bifo'ya göre aktivizm, öznenin, sermayenin sınırsız ve yayılmacı iktidarına verdiği narsist bir tepkidir ve bu tepki eylemciyi ancak hayal kırıklığına uğramış, aşağılanmış ve depresif bir ruh haline sokar. Bifo bu modern politik konfigürasyonu Lenin'in yanına yerleştirir ve en aykırı saptamayı yapar: "Lenin olmasaydı 20. yüzyılın daha iyi bir yüzyıl olacağına inanıyorum." Bu durumu bu sayfalarda Lenin'in depresyon krizlerini okuyarak teşhis eder, ama şunu da hatırlatmak gerekir ki Bifo aynı sorunu başka metinlerinde Félix Guattari'de de teşhis eder. Félix Guattari'nin otoritaryen politik özneleşmeye dair şizoanalitik eleştirisinin ne kadar sofistike olduğu düşünüldüğünde, hayli şaşırtıcı bir hamledir bu. Bifo, Guattari ile 1980'lerde, İtalya'dan uzakta sürgündeyken arkadaş oldu. Bu dönem Guattari'nin, kendi tabiriy-

le, "kış dönemi"ydi: Kişisel bunalımla neoliberal gericiliğin çakıştığı zamanlar. Bu koşullar altında Guattari politik aktivizme merkezi bir önem atfediyordu, ama Bifo öyle düşünmüyordu: "1980'lerde Félix'in, artık politik militanlığın hiç bir biçimine bulaşmadığım için beni sık sık payladığını anımsıyorum. ...Militan irade ve ideolojik eylemin etkisini yitirdiğini düşünüyordum"(Berardi 2008: 13). Bifo'ya göre, politik yaratıcılığın toplumsal alandan koptuğu gericilik dönemlerinde aktivizm, depresyonu savuşturmaya yönelik umutsuz bir çabaya dönüşür. Ama başarısızlığa, daha da kötüsü politik yeniliği ve toplumsallığı kendi karşıtına dönüştürmeye, "arzunun yerine görevi koymaya" mahkûmdur:

> Eminim Félix bunun farkındaydı, ama bunu hiç dile getirmedi, hatta kendi kendine bile. Bu yüzden de onu hiç alakadar etmeyen kişilerin bulunduğu ve onu kendisinden uzaklaştıran şeyler hakkında konuşmalar yaptığı o toplantılara gitmeye devam etti... İşte burada da depresyonun kökenini bir kez daha görüyoruz: Politik iradenin, itiraf etme cesareti bulamadığımız etkisizliği (Berardi 2008: 13).

Bifo'nun depresyon analizinde iki boyut ayırt edilebilir. Depresyon, dijital kapitalizmin algıya aşırı yüklenmesinin neden olduğu "paniğin," bir vazgeçme durumunun ve girişimciliğin rekabetçi ve narsist yapılarına aktarılan enerjinin geri çekilmesinin ürünüdür. Aynı zamanda politik bileşim ve antagonizma kaybının da sonucudur: "Depresyon, topluluğun dolayımsızlığının dağılmasından doğar. Otonom ve arzu politikası hızla çoğalan bir topluluktu. Çoğalma kudreti kaybolunca, toplumsal olan, depresyonun yurdu haline gelir" (Berardi 2008: 13). Her iki açılamada da depresyon gerçek bir tarihsel deneyim, etkin biçimde yüzleşilmesi ve mücadele edilmesi gereken bir şeydir – militan iradeciliğe başvurarak onu savuşturmak mümkün değildir. Depresyonun sınırlarını, koşullarını ve sonuçlarını değerlendirmek, bir depresyon analizi ve buna uygun politikalar bulmak zorundayız. Bu kitabın amacı da işte budur:

Gelecekten ve geleceğin inşa edildiği gereksiz öznel biçimlerden sonraki politikaya doğru bir adım atmak.

Bu teşhis ve kaçış macerasında Bifo pek çok kaynak keşfeder: Fütürist hız estetiğini, Berlusconi'nin medya imparatorluğunun psişik kokuşmuşluğunu, zihin ötesi dili, yaşlılığı, dotcom balonunu, Kopenhag iklim zirvesini, gösterge-kapitalizmin dinamiklerini ve Barok modernitenin olanaklarını kat eder. Kitap bir manifestoyla başlar, bir manifestoyla biter: İlki, Marinetti'nin *Fütürist Manifesto*'su geleceğe güvenen bir yüzyılın açılışını yapmıştı. Bir asır sonra Bifo'nun *Post-Fütürizm Manifestosu* bambaşka bir teşebbüstür artık: "şimdinin sonsuzluğuna adanmış" bir aşk şarkısıdır. Bilişsel emekçiler girişimciliğin kelepçelerinden kurtulup ve kendi bedenleriyle yeniden ilişki kurduğunda şarkı, şiir ve terapi, kafaları geleceğe dair her türlü yanılsamadan temizleyen bir kokteyle dönüşüverir.

GİRİŞ

Bu kitabı geçtiğimiz on yıl içinde, farklı zamanlarda, farklı koşullar içinde yazdım. Bu yüzden kitabın bölümleri farklı biçimlerde, farklı amaçlarla düşünüldü ve kurgulandı. Okur, burada karşılaştığı metinlerde, bileşimin niteliklerinin farklı şekillerde ifade bulduğuna şaşmayacaktır. Hepsi birlikte düşünüldüğünde kavram, yapı, amaç ve üslup süreçleri, bugünün karmaşık kümelenmelerine nüfuz etmiş olan geleceğin sonuna dair bir kitabı meydana getirdiler.

"Geleceğe Güvenen Yüzyıl" başlıklı il bölümde, yirminci yüzyılda, Fütüristler'in coşkulu umutlarından ve beyanlarından başlayıp geleceğin sonuna, yani "Gelecek Yok" fikrine varan punk imgelemine uzanan gelecek imgelemlerinin tarihini yeniden kat ediyorum. 2009'da yazdığım bu bölüm 1909'da yazılmış *Fütürist Manifesto*'dan yirminci yüzyılın son on yılında filizlenmiş olan *Wired* ideolojisinin dijital fütürizmine dek uzanıyor.

İkinci bölüm, son on yılda küresel adalet hareketi çerçevesinde yazmış olduğum makale ve kısa denemelerin bir seçkisi. Bu yazılar daha önce Rekombinant.org'da, Generation

Online'da, *Substance*'da ve *Voices from Occupied London*'da yayınlandılar.

Üçüncü bölüm gösterge-kapitalizmi kavramına ve Barok ruhunun, plebyen şiddetin ve yüksek finans suçlarının bir araya geldiği toplumsal biçimin ortaya çıktığı yere, yani Berlusconi İtalyası'na ayrılmıştır.

Dördüncü bölüm aktivizm ve güncel öznellik perspektiflerine odaklanmakta. Yanıtlamaya çalıştığım soru şu: Bilinçli kolektif özneleşmenin geleceğini nasıl imgleyebiliri? Güvencesizliğin ve zamanın fraktallaşmasının hâkim olduğu bu devirde kolektif bir bilinç yaratmak nasıl mümkün olabilir? Kapitalizmin geri dönüşsüz bir yıkımı kurumsallaştırdığı dünyada toplumsal otonomiyi uygulamak nasıl mümkün olacak?

2000'de başlayan baş döndürücü on yıl hem görüşlerimiz hem de genel manzara üzerinde muazzam etkilerde bulundu. Dotcom çöküşünden 11 Eylül 2010'a, Bush yönetiminin küresel finansı ve ekonomiyi çöküşün kıyısına getiren suçlu savaşlarına kadar geçen dönemde, dünyanın yakın tarihi şok edici olaylar ve şaşırtıcı altüst oluşlarla damgalandı. Benim için bu on yıl Seattle isyanlarıyla müjdelenen, küreselleşme karşıtı hareketin yükselişiyle başlayan, heyecanlı, şaşırtıcı ve coşkulu bir on yıldı – ne ki sonunda umutsuz hale geldi.

On yılın sonunda, Barack Obama'nın zaferine rağmen beklentiler hayli kasvetli. Şirket kapitalizmi ve neoliberal ideoloji, dünyanın maddi yapısında ve insanlığın toplumsal, kültürel ve sinirsel sistemlerinde kalıcı bir hasar yarattı. On yılın ilk yıllarında, her yerde kapitalist şirketleriin iktidarını sorgulayan yeni bir hareket ortaya çıktı, hızla büyüdü ve yayıldı.

Bedenlerin ve zihinlerin kolektif olarak yer değiştirmesine; bilinç, alışkanlık ve umutların dönüşmesine "hareket" adını veriyorum. Hareket aslında bilinçli bir değişimdir; kolektif bilincin ve kolektif çalışmanın, kavganın eşlik ettiği bir değişimdir. Bilinç. Kolektiflik. Değişim. "Hareket"in anlamı budur işte.

1999'da Seattle'dan 2001'de Cenova'ya uzanan bir hareket, uygar yaşamın bütün koşullarını mahveden kapitalist yıkımı durdurmaya kalkıştı. Mesele buydu, ne daha azı, ne daha fazlası.

Küreselleşme karşıtı küresel toplumun çok basit bir mesajı vardı: Sömürü, borç ve zorunlu tüketim makinesini durdurmazsak, gezegendeki ortak insan yaşamı karanlığa gömülecek, hatta imkânsız hale gelecek.

Seattle'dan on yıl sonra, 2009 Kopenhag zirvesinin başarısızlığı hesaba katılınca, bu insanların gerçeği söylediğini ifade edebiliriz.

Kapitalist küreselleşme karşıtı küresel hareket etkileyici bir hacim ve yaygınlık kazandı, ama toplumun gündelik yaşamını değiştiremedi. Etik bir hareket olarak kaldı ve toplumsal olarak dönüştürücü bir güç haline gelemedi. Toplumsal bir yeniden-bileşim süreci yaratamadı ve toplumsal özneleşme etkisi üretemedi. 15 Şubat 2003'te dünyanın her yanında milyonlarca insan Irak savaşına hayır demek için sokaklara döküldüler, ama Başkan Bush tarafından susturuldular.

2000lerin sonunda, bugün, hareketin yokluğu daha görünürdür: Etkin bir kültürün yokluğu, kamusal alanın eksikliği, kolektif imgelemin boşluğu, özneleşme sürecinin felce uğramışlığı. Bilinçli kolektif özneyi inşa etme sürecinin önü tıkanmış gibi görünüyor.

Peki şimdi ne olacak? Şimdi, gündelik hayat düzleminde kolektif bir bilinç dönüşümü imkânsız görünüyor. Değişimin her gün gerçekleştiğini, hem de bugüne dek görmediğimiz bir hızla gerçekleştiğini görüyorum elbette. ABD'nin başına siyahi bir başkanın geçmesi değişim değilse nedir? Ama değişim, toplumsal bilinç alanında gerçekleşmiyor. Değişim, siyasetin gösteri alanında gerçekleşiyor, gündelik hayatta değil. Siyasetle gündelik hayat arasındaki ilişki de gitgide zayıflıyor, öyle ki kimi zaman siyasette ne olursa olsun gündelik hayatta hiç bir etki yaratmayacağını düşünüyorum.

Ekonominin fantastik çöküşü gündelik hayattaki pek çok şeyi kesinlikle değiştirecek, bahse girerim. Peki bu değişim bilinçli bir şekilde üzerinde çalışılmış bir değişim midir? Bilinçli kolektif eylemle bir alakası var mıdır? Maalesef hayır. Bu yüzden de neoliberal fanatiklik, başarısızlığına karşın yaşamaya devam ediyor ve küresel iktidarların gündemini belirliyor.

Seattle günlerinde, yüzyıl sonunun arifesinde doğan, küreselleşme karşıtı hareket, kolektif bilinçli bir faildi, emsalsiz kuvveti ve boyutu olan bir hareketti. Ama kitlelerin hayatında hiç bir şeyi değiştirmedi, ücretli emek ve kapitalist girişim arasındaki ilişkiyi değiştirmedi, güvencesiz işçiler arasındaki gündelik ilişkileri dönüştürmedi, göçmenlerin yaşam koşullarını değiştirmedi. Fabrikalardaki, okullardaki, şehirlerdeki insanlar arasında dayanışma yaratmadı. Yani, neoliberal siyaset başarısız oldu, ama toplumsal otonomi de ortaya çıkmadı.

Neoliberal politikaların saçmalığına dair etik bilinç her yere yayılsa da insanlar arası duygulanımsal ve toplumsal ilişkiler olduğu gibi kaldı. Hareket etik protestonun bir ifadesi olmakla kaldı; yine de kimi etkiler yarattı. Önceden Tanrının kelamı olarak, doğal ve tartışılmaz bir gerçek olarak kabul edilen neoliberal ideoloji, Seattle isyanlarından sonra sorgulandı ve itibar kaybetti. Ama gösteriler, toplumsal hegemonya gerçeğini değiştirmedi. Küresel şirketler emeğin sömürüsünde ve gezegenin yıkımında hız düşürmediler. Savaş çığırtkanları örgütlenmeye ve Afganistan'daki, Irak'taki, Filistin'deki ve dünyanın pek çok yerindeki sivil halka saldırmaya devam ettiler.

Neden böyle oldu? Neden insanlık tarihindeki en büyük protesto gösterisi, 15 Şubat 2003'te başlayan savaş karşıtı Küresel Eylem Bağdat'ın bombalanmasının önüne geçemedi? Neden bilinçli kolektif eylem, kitleselliğine ve küreselliğine rağmen, bir şeyleri değiştiremedi? İşte son on yıldır yanıtlamaya çalıştığım soru bu. Bu kitapta yanıtlamaya çalıştığım soru tam da bu.

Burada özetle, bu soruya verilecek yanıtın, mücadelenin politik stratejisinde değil, toplumsal dokunun yapısal güçsüzlüğünde bulunabileceğini söylüyorum.

Yirminci yüzyıl boyunca toplumsal mücadele kolektif ve bilinçli bir dönüşüme neden olabildi, çünkü endüstriyel emekçiler gündelik hayatlarında dayanışma ve birlik içinde olabiliyorlar, böylece savaşabiliyor ve kazanabiliyorlardı. Otonomi, gündelik hayatta dayanışma yaratmak, emek ve sömürünün dayattığı kurallar dışında öz-örgütlenme yetisine sahip olmak anlamına geldiği için zaferin koşuluydu. Otonom topluluk, politik gücün koşuluydu. Toplumsal yeniden-bileşim mümkünse, kolektif bilinçli değişim de mümkündür.

Toplumsal tarihte, emek güçleri ortak kültürel akışlar ve ortak hassasiyet zeminleri yaratabildiğinde, böylece aynı soruları ve bazen de aynı yanıtları paylaşan kolektif bir fail haline geldiğinde, yeniden bileşimden bahsedebiliriz. Sermayeden bağımsızlaşmış toplumsal otonomi, toplumsal yeniden-bileşim koşullarında mümkün hale gelir.

Otonomi, sermayenin gücüne karşı koymanın, gündelik hayatta, fabrikalarda, mahallelerde, evlerde, insanlar arasındaki duygulanımsal ilişkilerde karşı-güç oluşturmanın imkânıdır.

Görünen o ki, o zamanlar geçti. Emeğin örgütlenmesi yeni teknolojiler yüzünden parçalandı ve emekçilerin dayanışması köklerinden koparıldı. Emek piyasası küreselleşti, fakat emekçilerin politik örgütlenmesi küreselleşemedi. Enfosfer dramatik bir biçimde değişti ve hızlandı. Bu durum tam da iletişim, empati ve dayanışma olanağını tehlikeye soktu.

Ortak anlayış ve ortak eylem için bir zemin yaratmadaki mevcut aczimiz tam da emeğin ve iletişimin yeni koşullarından kaynaklıdır. Geçtiğimiz on yılın ilk yıllarında yayılan hareket kapitalist küreselleşmenin etkilerini teşhir etti etmesine, ama toplumsal örgütlenme ve kapitalist sömürüden bağımsızlaşmaya dair yeni bir rota bulamadı.

Belirttiğim gibi, bu kitap doğrusal bir kompozisyona sahip değil, bugünümüzü oluşturan karmaşık kümelenmenin bir ifadesi. Okur kimi zaman fikirlerin gelişimini istikrarsız bulabilir. Öyledir de, çünkü şu an nereye doğru gittiğimizi kestiremiyorum ve toplumsal otonominin sorunlarına bir çare bulmuş gibi görünmek istemem. Yapabileceğim şey şu: Bu başıboş dolaşımımızın bir haritasını çizmek. Bir de, bir çıkış yolu aramak.

1. Geleceğe Güvenen Yüzyıl

Avantgardı, toplumda, iletişimde ve toplumla iletişim arasındaki ilişkide devrime adanmış bilinçli bir hareket sayıyorsak, Fütürizm, daha doğrusu İtalyan Fütürizmi avangardın ilk bilinçli ifadesi gibi düşünülebilir. 1909'da ilan edilen *Manifesto Futurista* (*Fütürist Manifesto*) geleceğe inancın hareketidir. Bu manifestonun aynı zamanda yirminci yüzyılın, yani *geleceğe güvenen yüzyılın*, kültürel ve ideolojik açılış merasimi olduğunu iddia edebilirim.

Yirminci yüzyıl boyunca Fütürizm, hem İtalyan hem de Rus versiyonlarında *imgelemin* ve *projenin* öncü gücü haline gelmiş, (özellikle İtalyan versiyonunda) ticari reklam dilini ve (Rus versiyonunda) ajit-propaganda dilini doğurmuştur. Gelecek fikri yirminci yüzyılın ideolojisinde ve enerjisinde merkezi bir yer kaplar ve pek çok yönüyle *ütopya* fikriyle birleştirilir. Yüzyılın tüm dehşetine karşın Ütopyacı imgelem ilerici bir gelecek umuduna can vermekten geri durmamıştır, ta ki 68'de *modern vaadin* gerçekleşmenin an meselesi olduğu zamana dek.

Yüzyılın son otuz yılında *ütopyacı imgelem* ağır ağır tersine döndü ve yerini *distopyacı imgeleme* bıraktı. 1977 yılı, pek çok

sebepten ötürü bir dönüm noktası sayılabilir: Punk hareketi o yıl patladı. Başat sloganı "Gelecek yok!", kendini gerçekleştiren ve yavaş yavaş tüm dünyayı saran bir kehanetti.

Geleceğe güvenen yüzyılın son on yılında, sahnede bir *yeni ütopya* belirdi: Hiper-bağlantılı ve sınırsız etkiye sahip küresel bir zihin imgelemini mümkün kılan *siberkültür.* Bu *son ütopya* 11 Eylül vakasından sonra aniden değişen ışıkta bunalıma girdi; sonunda da sanal hayattan ve hakiki ölümden, sanal bilgiden ve hakiki savaştan oluşan yaygın bir sistem yarattı. O zamandan bugüne sanatsal imgelem korku ve umutsuzluktan kaçamıyor. *Distopyacı Krallık* sınırlarının ötesinde bir yol bulabilecek miyiz acaba?

Bu kitapta yüzyılın kültürel tarihini bu bakış açısından yeniden düşünmek istiyorum: Geleceğin mitolojisi. Gelecek belirgin bir kavram değil, kültürel bir kurgu, bir öngörüdür. Teolojik kültür alanında yaşayan Ortaçağ insanı için mükemmellik geçmişte, tanrının evreni ve insanoğlunu yarattığı zamanda kalmıştı. Bu yüzden tarihsel varoluş, Cennetten Kovulmanın, terkedilişin ve hakiki mükemmellik ve birliğin unutulmasının boyutudur.

Gelecek mitinin yükselişi modern kapitalizmin içinde, bilginin ve ekonominin genişlemesi deneyiminin içinde köklenir. Geleceğin bugünden daha iyi olacağı fikri doğal bir fikir değil, burjuva üretim modelinin özgünlüğünün muhayyel etkisidir. Başlangıcından beri, yeni kıtanın keşfinden ve dünya haritalarının yeniden çizilmesinden beri modernite dünyanın bütün sınırlarını genişletme eylemiyle tanımlanır ve kapitalist ekonominin özgünlüğü tam da maddi ürünlerin ve bilginin alanının sürekli gelişmesiyle sonuçlanan artı-değer birikimine dayanır.

On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında ve yirminci yüzyılın ilk yarısında gelecek miti zirvedeydi, hatta içkin bir inanç halini almıştı: ekonomik kalkınma gerçekliğinin ideolojik tercümesi olan "ilerleme" kavramına dayalı hakiki bir inanç. Siyasi eylem de bu ilerlemeci geleceğe inanç ışığında yeniden

tanımlandı. Liberalizm ve sosyal demokrasi, milliyetçilik ve komünizm ve anarşizmin kendisi, modern siyaset kuramının bu birbirinden farklı ailelerinin paylaştığı ortak bir kesinlik vardı: Bugünün karanlığına karşın, gelecek aydınlık olacaktı.

Bu kitapta, geleceğin geçmişte kaldığı fikrini geliştirmeyi deneyeceğim. Malumunuzdur ki bu fikir pek de yeni değil: Punkçuluğun doğuşuyla birlikte 1970'ler ve 80'ler, geleceğin yavaş yavaş ertelenmesine tanık oldu. O tuhaf öngörüler gerçekleşmiş durumda artık. Geleceğin yokolması fikri, elbette son oldukça mizahidir, zira ben bu satırları yazarken geleceğin hatları açılmaya devam etmekte.

Oysa "gelecek" derken zamanın yönünden bahsetmiyorum. Daha ziyade, ilerlemeci modernitenin kültürel durumu içinde ortama çıkmış olan psikolojik algıdan, modern uygarlığın İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki yıllarda zirveye ulaştığı uzun dönemde üretilmiş kültürel beklentilerden bahsediyorum. Bu beklentiler, her ne kadar farklı yöntemlerle olsa da, her daim ilerleyen bir kalkınmanın kavramsal çerçevesi içinde biçimlenmişti: Hegelci-Marksist *aşma* (*Aufhebung*) mitolojisi ve Komünizmin yeni bütünlüğünün yenilenmesi; refah ve demokrasinin çizgisel gelişimine dair burjuva mitoloji; bilimsel bilginin kapsayıcı iktidarına dair teknokratik mitoloji; ve saire.

Benim neslim bu mitolojik zamansallaştırmanın revaçta olduğu bir dönemde yetişti. Öyle ki bunlardan kurtulmak ve gerçekliğe bu kültürel gözlükler olmadan bakmak çok zor, hatta imkânsız. Ben, dünyadaki toplumsal eğilimler ne kadar bariz, kesin ve hatta göz kamaştırıcı olsa da bu yeni gerçekliğe bu saatten sonra ayak uyduramayacağım. Bu eğilimler, evrensel haklar felsefesine yaslanan uygarlık mirasının yok oluşuna işaret ediyor gibi.

Yaşam hakkı, tüm insanlar için eşit fırsatlar hakkı, Avrupa da dâhil olmak üzere bu gezegenin her yerinde her gün inkâr ediliyor ve çiğneniyor. Ekonomik büyüme, ulaşılabilir refah miktarını arttırmış ve tüketimi yaygınlaştırmış olsa da, yeni

yüzyılın ilk on yılı giderek daha çok insan için yaşam hakkının yok edilmesiyle damgalanmış durumda. Giderek daha hazla sayıda insan savaş, çevresel atıklar ve kıtlık yüzünden yaşadıkları yerleri terketmek zorunda kalıyor. Reddediliyorlar, marjinal hale getiriliyorlar ve aynı zamanda köle sömürüsünün yeni hallerine maruz kalıyorlar. Göçmen işçilerin Avrupa sathına yayılmış enterne kamplarında tutulması, "kamp"ın dünya üzerinden silindiği yanılsamasını ortadan kaldırıyor. Otoriter ırkçılık her yerde yürürlükte: Avrupa ülkelerinin meclislerinde oya sunulan güvenlik yasalarında, Avrupalı beyaz çoğunluğun saldırganlığında, hatta toplumsal çelişkilerin etnikleştirilmesinde ve köktenci kimlikleştirmelerde.

Benim neslimin umduğu gelecek söze dökülmemiş bir başarı üzerine kuruluydu: İnsanların bir daha asla Yahudilerin Almanya kâbusunda yaşadıkları şekilde muamele görmeyeceği bir gelecek. Bu varsayım, belli ki yanıltıcıymış. Bu varsayımın ne zaman ve neden terse döndüğünü ve boğulduğunu anlamak için geleceğin geçmiş evrimini geri sarmak istiyorum.

Fütürizm ve Geleceğin Terse Dönüşü

20 Şubat 1909'da Filippo Tomasso Marinetti ilk *Fütürist Manifesto*'yu yayınladı; aynı yıl Henry Ford, Detroit'teki otomobil fabrikasında ilk montaj hattını çalıştırmaya başladı. Her iki olay da geleceğe güvenen yüzyılın açılış merasimi olarak düşünülebilir. Montaj hattı, endüstriyel kitleselleşmeyi en iyi tanımlayan teknolojik sistemdir. Montaj hattı sayesinde kitlesel otomobil üretimi mümkün olmuş ve toplumsal enerjilerin akışkanlığı, emek üretkenliğini hızlandırma amacının hizmetine sunulmuştur.

İvme, sürat, makine kültü – *Fütürist Manifesto*'nun vurguladığı değerler bunlardır işte. Marinetti'nin yazdığı metin o yıllarda, özellikle endüstrileşmiş ülkelerde dünyanın çehresini değiştirmekte olan yıkıcı moderniteye adanmış bir ilahidir. İtalya o ülkelerden biri değildir: O dönemde ulusal birliğini

henüz yeni elde eden İtalya'nın ekonomisi tarıma dayalıdır ve İtalyan hayat ve tüketim tarzı geleneksel ve geri kalmış durumdadır. Fütürist hareketin İtalya'da ve Rusya'da ortaya çıkmış olması tesadüf değildir. Bu iki ülke aynı toplumsal koşullar içindeydi: Endüstriyel üretimin yetersizliği, burjuva sınıfın marjinalliği, geçmişin kültürel ve dinsel modellerine bağlılık, şehirli entelektüellerin yabancı kültürlere (özellikle Fransız kültürüne) ilgileri. Hem İtalya'da hem de Rusya'da Fütürist patlamanın arkaplanı budur, ne ki bu hareketi sadece ülkenin geri kalmışlığına bir tepki olarak görmemeliyiz. Aksine, sonraki yıllarda tüm Avrupa'ya yayılan estetik enerjinin harekete geçmesini sağlayan bir harekettir ve geleceğin, siyasi, bilimsel, teknolojik ve hayat tarzına dair beklentilerin tatmin edileceği zaman olduğuna tutkulu inancın sanatsal çekirdeğidir.

> Dünyanın görkeminin, yeni bir güzellikle zenginleştiğini ilan ediyoruz: Hızın güzelliği.... Kaportası yılanları andıran, patlayıcı nefesli büyük borularla süslenmiş bir yarış arabası... adeta makineli tüfek ateşiyle çalışır gibi kükreyen bir motor, Semadirek Zafer Anıtı'ndan çok daha güzeldir (*Fütürist Manifesto*, 4. Madde).

Fütürist Manifesto hızın estetik değerini ilan ediyordu. Hız miti modernite imgeleminin tüm yapısını sürdürdü ve hızın gerçekliği, gelişimi emek-zamanın hızlandırılmasına bağlı olan sermayenin tarihinde önemli bir rol oynadı. Aslında üretkenlik, üretken hareketin hızı ve ritminin yoğunlaşmasıyla belirlenen nispi artı değer birikiminin büyüme faktörüdür.

> Çalışmaktan, zevkten ve başkaldırıdan heyecanlanan büyük kalabalıkların şarkısını söyleyeceğiz; modern başkentlerdeki devrimlerin çok renkli, çok sesli dalgalarının şarkısını; vahşi elektrikli aylarının altında, cephaneliklerin ve işliklerin geceleri titreşmesinin şarkısını; dumanı tüten yılanları yiyip yutan açgözlü tren istasyonlarının; dumanlarının silsilesiyle bulutlardan ayrılan fabrikaların; güneşli nehirlerin şeytani kesiciliğini jimnastikçilerin sıçramasıyla aşan köprülerin; ufku koklayan maceracı buharlı gemilerin; gem yerine uzun

boruları olan kocaman çelik atlar gibi rayları içine çeken geniş göğüslü lokomotiflerin ve pervanelerinin sesi sallanan bir bayrak gibi, coşkulu kalabalıkların alkışı gibi gelen uçakların süzülerek uçuşunun şarkısını söyleyeceğiz (*Fütürist Manifesto*, 11. Madde).

Manifesto makinenin estetik değerini ilan ediyordu. Mükemmel makine, hız makinesiydi, otomobildi, uçaktı, toplumsal bedenin hareketini mümkün kılan gereçlerdi. Marinetti bir şiirini yarış arabasına adamıştı:

Yarış Arabasına

Çelik yarışının harrararetli tanrısı
Araba yalpalarrrr boşlukta,
pençeleriyle tutar yolu ve titrer acıyla
yakalarken gemi keskin dişlerle...
Dehşetengiz Japon canavarı,
gözleri demirci ocağı,
beslenir alevle
ve madeni yağlar ile,
can atar ufuklara ve avlanmak için yıldızlarda...
Çözdüm zincirini şeytani kalbinin,
çözdüm zincirini dev lastiklerinin,
dans edesin diye bildiğin gibi
dünyanın beyaz çarşafları boyunca uzaklara!.. (Marinetti 2004: 47)

Marinetti'nin araba güzellemesi postmodern kentsel uzamda yaşayan, işyerlerinden evlerine giderken kalabalık saatlerde trafikte sıkışıp kıpırdayamaz hale gelen bizler için biraz saçma görünebilir. Fakat makine kavramı ve gerçekliği, *Fütürist Manifesto*'dan sonraki yüz yıl içinde değişmiştir. Fütürizm makineyi şehir peyzajında görünür hale gelen dışsal bir nesne olarak kutsamıştır, hâlbuki makine artık içimizdedir: Artık dışarıdaki makineye tutkun değiliz. Onun yerine toplumsal sinir sistemiyle kesişen "info-makine" ve insan organizmasının genetik varoluşuyla etkileşim halinde "biyo-makine" mev-

cut. Dijital ve biyo-teknolojiler, demir ve çelikten imal edilmiş dışsal makineyi, biyo-info çağının içselleştirilmiş ve yeniden birleştirilmiş makinesi haline getirdi. Biyo-info makine artık bedenden ve zihinden ayrılamaz, aksine bedenin ve zihnin içsel dönüştürücüsüdür, dilsel ve bilişsel geliştiricisidir. Artık nano-makine insan beynini ve dilsel üretim ve iletişim yetilerini mutasyona uğratıyor. Makine biziz artık.

Mekanik çağda makine bedenin önünde duruyor ve insanların fiziksel yapısını değiştirmeden insan davranışlarını değiştiriyordu. Mesela, montaj hattı, emekçilerin üretken güçlerini geliştirmesine ve artırmasına rağmen, ne fiziksel organizmalarını dönüştürüyor ne de bilişsel yetilerinde içsel mutasyonlar yaratıyordu. Oysa makine artık bedenin önünde değil, içindedir. Bedenler ve zihinler biyo-makinenin teknik desteği olmaksızın ne kendilerini ifade edebilirler ne de ilişkiye girebilirler.

Bu değişim yüzünden politik iktidarın doğası da değişmiştir. Makinenin dışsal olduğu devirde Devlet bedeni yönetmek ve bunun için hukuku kullanmak zorundaydı. Bilinçli organizmaları isyan etmeden o ritme uygun hareket etmeye zorlamak için baskıcı gereçler kullanılmaktaydı. Şimdi ise siyasi egemenlik içselleştirilmiş ve makinenin kendisinden ayrılamaz hale gelmiştir. Bu geçiş esnasında sadece makine değil, aynı zamanda maşinik imgelem de başkalaşıma uğramıştır. Marinetti makineyi modern bir tarzda, dışsal bir geliştirici olarak kavramıştı. Biyo-toplumsal çağda makine enformasyonun farkıdır: Dışsallık değil; dilsel modelleme, mantıksal ve bilişsel otomatizm ve içsel bir ihtiyaçtır.

Fütürist Manifesto'nun yayınlanmasından yüz yıl sonra hız da dışsal makineler alanından enformasyon alanına aktarıldı. Hızın kendisi de içselleştirildi. Yirminci yüzyıl esnasında hız makinesi, küresel uzamın sömürgeleştirilmesini sağladı; bunun peşinden zamanın, zihnin ve algının alanının sömürgeleşmesi geldi; bu yüzden de gelecek çöktü. Psişik ve bilişsel ritmin hızlanması, geleceğin çöküşünde kök salar.

Gezegenin uzamının sömürgeleşmesi dışsal makine sayesinde gerçekleşti: Ulaşım araçları sayesinde Dünya'nın her santimine erişebilir haldeyiz; bu sayede her yeri bilme, işaretleme, kontrol etme ve sömürme olanağımız var. Makineler hızla yer değiştirebilmemizi, Dünya'nın derinliklerine nüfuz edebilmemizi, yeraltı kaynaklarını sömürebilmemizi, görülebilir her noktayı teknik verimliliğin ürünleriyle işgal edebilmemizi sağladı. Uzamsal sömürgeleştirme süreci yeni başladığında, dışsal makine yeni topraklara doğru ilerlemekteyken, bir gelecek hayal edilebiliyordu, çünkü gelecek sadece zaman boyutuna değil, aynı zamanda uzam boyutuna da sahiptir. Gelecek, henüz bilmediğimiz, keşfedeceğimiz ve sömüreceğimiz uzamlar demektir. Gezegenin her santimetresi sömürgeleştiğinde zamansal boyutun sömürgeleşmesi başladı, bu da zihnin, algının ve hayatın sömürgeleşmesi anlamına geliyordu. Böylece geleceği olmayan yüzyıl başladı.

Siberuzamın sınırsız genişlemesi ile siber zamanın sınırları arasındaki ilişki sorunu burada ortaya çıkar. Sonsuz sayıda vericinin ürettiği projeksiyonların sanal kesim noktası olan siberuzam sınırsızdır ve sürekli genişleme sürecindedir. Zaman içinde enformasyon işlemeye yönelik toplumsal ilgi becerisi olan siberzaman, organik, kültürel ve duygusaldır, bu yüzden her şeyi kapsar ama sınırsız değildir. Enformasyon uyaranlarının sonsuz hızına maruz kalan zihin, ya panikle ya da duyarsızlıkla tepki verir. Duyumsama kavramı (ve farklı olsa da onunla ilişkili olan duyarlılık kavramı) burada mühimdir: Duyarlılık insan hislerinin veri işleme kabiliyetidir; duyumsama ise empatik anlayışı, kelimelerin dile getiremediğini kavramayı, somut olmayan öğelerin, sözel olmayan işaretlerin ve empati akışının sürekliliğini yorumlamayı mümkün kılan yetidir. İnsanların ilişkiler bağlamında belirsiz mesajları anlamalarını sağlayan bu yeti, artık kaybolmaya yüz tutmuştur. Duyumsamasını, ötekini anlamadaki empati yeteneklerini ve ikili sistemlerde kodlanmış olanlar dışındaki işaretleri çözümleme

yetilerini yitirmiş olan bir insan neslinin gelişimine şahitlik ediyoruz. Punklar 1977 yılının dönüm noktasında "Gelecek Yok" çığlığı atarken bu çığlık ciddiye alınmaması gereken bir paradoks gibi görünüyordu. Aslında çok önemli bir şeyin ilanıydı: Gelecek algısı değişmekteydi. Gelecek, zihnin doğal özelliği değildi, daha ziyade bir algı ve imgelem tarzıdır, beklenti ve dikkatin niteliğidir ve onun tarzları ve nitelikleri kültürlerin değişimine koşut olarak değişir. Fütürizm, geleceğin modernite başarısını hem ilan eden hem de somutlaştıran sanatsal harekettir. Fütürizm adıyla anılan hareket yirminci yüzyılda en temel şeyin ne olduğunu ilan eder, çünkü bu yüzyıl geleceğe inancın istilası altındadır. Biz geleceğe aynı şekilde inanmıyoruz. Elbette şimdinin ardından bir zaman geleceğini biliyoruz, ne ki bu zamanın şimdinin vaatlerini yerine getireceğini ummuyoruz.

Fütüristler -ve genelde modernler- geleceğin inanılır ve güvenilir olduğunu düşünüyorlardı. Yüzyılın ilk yarısında Faşistler, Komünistler ve Demokrasi taraftarları bambaşka fikirlere sahiptiler ve farklı yöntemler izlediler, ama hepsi bugün ne kadar zorlu olursa olsun geleceğin aydınlık olacağı inancını paylaşıyorlardı. Bizim post-fütürist ruh halimiz, geleceğin aydınlık olmayacağı bilinci üzerine kuruludur, en azından geleceğin ilerleme anlamına geldiğine yönelik şüphemiz vardır.

Modernite, Cennetten Kovulma ve Tanrının Şehri'nden uzaklaşmadan müteşekkil teokratik vizyonun tersine çevrilmesiyle başladı. Modernler zamanı mükemmelliğe ya da en azından gelişmeye, zenginleşmeye ve doğruluğa yönelmiş bir ilerleme olarak yaşayanlardır. Geleceğe güvenen yüzyılın dönüm noktasından beridir -ki ben bu dönüm noktasını 1977'ye yerleştirme taraftarıyım- insanlık bu yanılsamayı terk etti. 68'in isyankârları, Modern Hegelci Ütopya'yı, yani düşüncenin gerçekleşmesini, akılla gerçekliğin Marcusecü birleşmesini sağlayacaklarına inanıyorlardı. Gerçeklik'in ve Akıl'ın (toplumsal bilgiye, enformasyona ve teknolojiye nakşedilmiş) birleşimi, tarihi, kodların üret-

tiği bir dünya haline getirdi. Terör ve Kod toplumsal ilişkileri ele geçirdi ve *ütopya distopya*ya dönüştü. Fütürizm Teknik, Hız ve Enerji ütopyasının şarkısını söyledi, ama sonuç İtalya'da Faşizm, Rusya'da da totaliter komünizm oldu.

Avangardın Medya Ütopyası

Avangart kelimesi aslen askeri lügatten gelir. Hem Rus hem de İtalyan Fütürizmi askeri bir arkaplana ve askeri bir kültürel eylem anlayışa sahiptir. Fakat trd kelimesi aynı zamanda Ütopya kavramıyla da ilişkilidir, zira olası bir tarihsel geleceğin açılmasını ve önceden biçimlendirilmesini ima eder.

Neruda Ütopya'dan bahsederken ufuk kavramını kullanır. Yürürüz ve ufku görürüz; o yöne yöneliriz. Ufuk gittikçe uzaklaşsa da ve biz ona asla erişemesek de ufka bakmak bize yürüdüğümüz duygusunu verir. Ütopya, ufuk gibidir. Kelimenin etimolojisi, Ütopya'nın asla gerçekleşmeyeceğini ima eder, ama yirminci yüzyıldaki avangart tarih, bize başka hikâye anlatır. Her ne kadar tersyüz edilmiş olsa da Ütopya genelde gerçekleştirilir: Yüzyılın liberter ütopyaları genelde totaliter rejimler doğurdu. İtalyan Fütürizminin beslediği makine ütopyası, aşırı araba üretimine ve montaj hattının yabancılaşmış üretim biçimine neden oldu. Komüntaryan ütopya, milliyetçilik ve faşizm gerçekliğini doğurdu. Rus Fütürizminin ütopyası, Stalinizmin totaliter şiddetiyle buluştu.

Sonra, geleceğe güvenen yüzyılın sonunda, ütopya, distopyanın krallığını doğurmakta. Yüzyılın ilk yıllarında, sesi yükselten ve dağılımını sağlayan makineler, otoriter iktidarı yaratmak için vazgeçilemez gereçlerdi. Hem demokratik hem de totaliter rejimler, liderlere devasa kentsel uzamları taraftar kalabalıklarıyla doldurma, geniş toprakları ve birbirinden uzak toplulukları bir araya getirme imkânı veren yeni elektrikli iletişim teknolojilerinin (hoparlör, radyo ve sinema) yaratımı konusunda fikir birliği içindeydiler. Fütürizm, medyanın bu biçimde kullanımını önceden tahmin etmiş, onun üzerinde de-

neyler yapmıştır. Marinetti, Russolo, Cangiullo, Depero gibi sanatçıların ve daha pek çok İtalyan fütüristinin biyografileri bu tahminin delilidir. Elektriğin evrensel bir araç olduğunu vurgulayan Fütürizm, mutlak Ütopya'nın, yani yüzyılın son yirmi yılında ortaya çıkan *siberkültür*ün önsezisi olarak görülebilir.

Paul Valery bir yerde, gelecekte dünya vatandaşlarının bilgiye, tıpkı musluktan akan su gibi, kendi evlerinde doğrudan erişeceklerini yazar. İletişimin evrensel akışı, ideal insan evrenselliğinin gerçekleşmesi olarak öngörülmüştür. Marinetti'nin bahsettiği "kablosuz imgelem," yüzyıl boyunca gezegeni bütünleştiren ve Kevin Kelly'nin *Out of Control* (1994) adlı kitabında kadiri mutlak *Küresel Zihin* olarak adlandırdığı teknik, bilgi ve duyarlık ağının kaynağıdır.

Fütürizmin medya duyumsamasının gelişimine katkısı çok mühimdir. On dokuzuncu yüzyılın sonunda Fransız resmindeki noktacılık (pointillism) ve bölmecilik (divisionism) akımları sinematik teknik ve algının ortaya çıkmasını sağladı. O yıllarda, sinemanın gelişimi yeni başlamışken, Balla'nın ve Boccioni'nin çalışmaları, resmin hareketsiz çerçevesinde hareket algısını yaratmak için yapılan görsel teknik deneyleri yapma amacındaydı.

Henri Bergson sinemanın, bilinç ve zaman içinde hareketin dışadönümü arasındaki yakın ilişkiyi gösterdiğini söyler. İnsanlık tarihinde ilk kez sinema sayesinde geçmişte gerçekleşmiş bir eylem yeniden canlandırılabilir hale geldi ve bu da bize gelecek geçmişe dönüştüğünde geleceğe dönüş imkânı tanıdı. 1912'de, Bergson'un öğrencilerinden olan Delaunay İtalyan Fütüristlerine yazdığı mektupta şöyle diyordu: "Sanatınız bir dışavurum olarak hıza, bir gereç olarak da sinemaya sahip." 1910 yılında yazılan ve altında Boccioni'nin, Balla'nın, Carra'nın, Severini'nin ve Russolo'nun imzası bulunan *Manifesto tecnico della pittura futurista*'da (*Fütürist Resim: Teknik Manifesto*) (1970: 27) dinamizm ideası şöyle beyan edilir: "Tuvalde yeniden üreteceğimiz jestler artık evrensel dinamizmin sabit-

lenmiş bir *an*ında kalmayacaktır. Basitçe, *dinamik duyumun* bizzat kendisinin yeniden üretimi olacaktır."

Fütürist dinamizm resme zamansal ilerlemeyi katmak ister, bunu Balla'nın *Signorina con cagnolino* adlı resminde ve Boccioni'nin *Stati d'animo*'sunda görebiliriz. Fütürizmin getirdiği yenilik, tekno-medya yeniliğinin ritminden faydalanır: Fotoğraf, sinema ve radyodan. Kübist-fütürist ressamlar, anın dinamiğini, nesnenin farklı yüzlerinin aynı anda resmedilmesiyle yakalamayı amaçlarlar, bu da televizyon ve sinema duyarlılığına zemin hazırlar. Khlebnikov ve Kruchonykh radyoyu insanlar arasındaki evrensel sevginin ve sempatinin aracı olarak selamlarlar. Medyanın evrimini düşledikten, evrensel iletişim ve kablosuz imgelemin gelişimini öngördükten sonra, yüzyılın ikinci yarısında avangart, medyanın kolektif zihin üzerinde bir baskı gerecine dönüşmesini algılayacaktır. Hâlbuki muğlâklık en başından beri mevcuttur.

1921'de Velimir Khlebnikov (1987: 392-396) "The Radio of the Future (Geleceğin Radyosu)" başlıklı inanılmaz bir deneme yazdı. Bu metinde her şey karşıtıyla birlikte yer alır. İletişimin coşkulu serüveni, tüm gezegene yayılan, birbirinden uzak köyleri ve toplulukları bir araya getiren, kelimeleri ve imgeleri birleştiren, dünyadaki her noktayı aydınlatan bir süreç olarak resmedilir. Aynı kelimelerde ve aynı tonda özgürlüğü yok eden merkezi devlet baskısını ve totaliter kontrol kehanetini de duyabilirsiniz. Khlebnikov'un aynı anda sevginin ışığını ve kadiri mutlak *iktidar*ın sesini yayan *radyo* imgelemi, hem *ütopya*yı hem de *distopya*yı içerir.

Guglielmo Marconi'nin ülkesinde Fütürizm, yeni medyanın ruhunu kablosuz imgeleme tercüme eder, yeni doğmuş Sovyetler Birliği'nde Khlebnikov da parıldayan medyanın şerefine şarkılar söyler. Rusya'da o yıllar iç savaşın, kitlesel yoksulluğun ve açlığın yıllarıdır, ama Fütürist şairin aydınlanmış ve toy ruhu, sislerin arasından medyanın parlak geleceğini görür. Radyo, Khlebnikov'un kelimelerinde, tüm şehirlerin ve kasaba-

ların en merkezi yerine yerleşen ve insanların habere, önerilere, derslere, tıbbi talimatlara erişebileceği devasa bir ekran olarak tasvir edilir. Bu hayalci metninde Khlebnikov bizim bugün internet adını verdiğimiz şeyi öngörmektedir: Her yerin birbirine sonsuzca bağlandığı bir yok-yer. Şairin imgelemi aynı anda hem vahşice liberter, hem de umutsuzca totaliterdir. Onun *radyo*su, uzak yerlerde olanları yansıtan bir aynalar sistemi sayesinde, renk ve görüntü de yayınlamaktadır. Ne ki, ülkenin her yerine yayılmış radyo-ekranlarının yayınladığı görüntü ve sözcük akışı, Yüce Bilimler Meclisi adlı bir merkezden yönetilmekte ve okullara ve kasabalara dağıtılmaktadır. Khlebnikov, bugün televizyon dediğimiz şeyi öngörmektedir. Yirminci yüzyılın tarihi, televizyon yayını ile web yayını arasındaki, televizyonun merkezi aracılığı ile internetin çoğul aracılığı arasındaki çatışma olarak tasvir edilebilir. Bu iki model bariz bir biçimde birbirine karışmakta ve etkileşmektedir, ama birinin felsefesiyle diğerininki medya alanının *ütopya*sı ve *distopya*sı olarak birbirinden açıkça ayrılabilir. Fakat (Khlebnikov'un adlandırmasıyla) *Futurist King of the Universe* (*Evrenin Fütürist Kralı*) imgeleminde her iki veçhe de aynı kâbusta birleşmiş haldedirler.

Zaum[1] ve *Teknomaya*

Khlebnikov'un şiirleri, medya teknolojisi çağında dilin yeni gerçekliğinin önsezili ve ütopyacı olumlanması olarak görülebilir. O, yüzyıl sonundaki siberkültürün peygamberi ve teknolojinin, zihin ötesinin ve halüsinojenlerin ütopyacı düşünürüdür. Zihin ötesi duygusal dil anlamına gelen ve bilindik dilsel sembollere ihtiyaç duymadan anlamın aktarımına gönderme yapan "Zaum" kelimesinin mucididir.

Bu konu, Sembolist şairlerce net olarak algılandı. Sembolist şiirler, on dokuzuncu yüzyılın sonlarından beri insanlar arası kavrayışın önündeki dilsel sınırları aşmaya ve seman-

1 Rus fütüristlerinden Khlebnikov ve Kruchonykh tarafından icat edilen, zihin ötesi ve anlam belirsizliği ile nitelenebilecek deneysel şiir dili (y.n.).

tik gelenekten kurtulmuş bir iletişim biçimi bulmaya çalışıyordu. Sembolist şiir ekolünün vardığı nokta, zihin ötesi dil kavramıydı. Mallarmé, anlamdan ziyade duyguları aktaracak bir şiirin peşindedir. Mallarméci duygu kavramı, her hangi bir romantik ya da gözden düşmüş öneriyle hiç ilgisi olmayan duygu anlamında anlaşılmalıdır. Mallarmé bir mektubunda (Cazalis'e Mektup, 30 Ekim 1864) sembolizmin, "Şeyin kendisini değil, mesajın ulaştığı kişinin zihninde ürettiği etkiyi resmettiğini" yazar. Geç romantik atmosferden uzaklaşmayı amaçlar: Mallarmé'nin bahsettiği duygusal etki zihinsel hallerin aktarımıdır. Renk, fonem, imge ve kelimenin hareketi, zihinsel değişim gibi, nörolojik duygu gibi, sinestetik telepati gibi etki etmelidir.

Khlebnikov, Devrim'in gürüldediği yıllarda, Fütürist harekete katılmadan önce Sembolist şairlerden etkilenmişti. Sembolizm ve Fütürizm arasındaki benzerlikler, farklarından çok daha dikkat çekicidir. Rusya'yı trenle bir uçtan diğerine dolaşmayı ve derindeki geleneksel Rusya'nın büyülü şamanlık pratikleri gibi arkaik hayatları seven Khlebnikov, dilsel sınırları aşan, neredeyse gezginci bir dil yaratmak istedi ve buna *Zaum* ("anlamın ötesinde") adını verdi. *Zaum*, zihinler ötesi duygusal bir dil olacaktı. Angelo Maria Ripellino (1978: 93) işaret ettiği gibi, "Fütürizmin iki yüzü vardır. Bir yanda teknoloji, gökdelenler, makineler vurgulanır, diğer yanda mağara adamlarının, vahşi hayatın, inlerin ve taş devrinin etkisi görünür. Böylece mantık öncesi Asya'nın uykusuyla modern metropolün çılgınlığı karşı karşıya getirilir." Burada, her iki tarafa da açılan ikircikli bir zemindeyiz: *Zaum*, sembolik öncesi iletişim biçimlerinden, orijinal dil öncesi seslerden, hakiki duyguların dilinden etkilenir. Ama aynı zamanda, sembolik-sonrası iletişimin, yani telepatik teknolojinin imkânını da hayal etmeye yatkındır; bu anlamda arkaizm ve gelecekçiliği birleştiren dilsel ütopyalar imgeleminde Sembolizm ve Fütürizmin birbirine yaklaştığını görürüz.

Khlebnikov, seslerin büyüleyici özelliklerinin, fonetik büyünün cazibesine kapılır: "Fonemlerin büyücülüğüne olan inanç, şamanik kültüre duyulan ilgi, ritüel dilin araştırılması, sembolist etki budur işte: Şiir büyülü bir eylemdir, kehanetsi bir mesajdır. Bal'mont'un, Bel'ij'in, Blok'un pek çok şiiri büyülü eylemler olarak anlaşılmalıdır, tıpkı cadıların merhemleri, hayvan beyinleri, yılan derileri, Savina yaprakları, güzelavratotu yahut tatulaları gibi" (a.g.y.). Khlebnikov Avrupai modern hayata sırtını döner, fütüristik çapkınlıklarına karşın ezeli Asya'yı tercih eder ve "etimolojik gece"ye dalar, muhayyel kökenlere dayanan geçmişin derinliğine. Bu büyülü arka planda, geleneksel gösterenlerin aracılığı olmaksızın, anlama tekabül eden nörolojik duyguların doğrudan uyarıldığı aktarımın telepatik etkisinin imkânını görür. Khlebnikov'un yolu bizi sembol-öncesi iletişime götürür, ama bu yordam Sembol-sonrasının araştırılmasıyla birleştirilmelidir. Bu görev bugün bizim görevimizdir. Khlebnikov iki yön arasındaki bağlantı noktası gibi görünür. Khlebnikovcu zihin ötesi dilin amacı, etimolojilerin ve kökenlerin karanlık topraklarına geri dönen bir gezi sayesinde iletişimin geleneksel olmayan boyutlarını bulmaktır. Ama artık bu amaca telepatik tekniklerin tehlikeli deneyleri sayesinde ilerliyoruz.

Sembolist araştırma her devrin mistik arayışlarıyla ilişkilidir; çünkü mistisizm, iletişimin geleneksel olmayan boyutunu bilir. *Foundations of Tibetan Mystisticism (Tibetçi Mistisizmin Temelleri)* kitabında Lama Anagarika Govinda (1960: 17) şöyle yazar: "Ne kelimelerin asıl doğası onların mevcut anlamlarında son bulur, ne de onların önemi, düşünce ve fikirlerin aktarıcıları olarak yararlıkları ile sınırlıdır." Anagarika Govinda Budist sembolizmin şiirsel sembolizmle çakıştığının gayet farkındadır: "Şiirin bize yaptığı büyü bu niteliğinden ve onunla birleşen ritimden kaynaklanır. ... Dilin doğuşu, insanlığın doğuşudur. Her kelime, içsel yahut dışsal uyaranlarla bağlantılı olan bir deneyimin sessel karşılığıdır" (1960: 17-18). Şiirsel

göstergenin maddi tutarlığı (yani, ses, ritm, titreşim) zihinsel etkiler yaratmadaki etkililiğini ve gücünü üretir. Tibet geleneğine gönderme yapan Anagarika Govinda *shabda* olarak kelime ve *mantra* olarak kelimeyi birbirinden ayırır: *Shabda* gündelik konuşmada kullanılan ve gelenekseş anlama yoluyla anlamları taşıyan kelimedir. *Mantra* ise zihinsel imge yaratan uyarandır, zihinsel halleri değiştirme kudretine sahiptir. "Mantra bir düşünme aracıdır, zihinsel resim yaratan bir şeydir" (1960: 19). Ses sayesinde içeriğin dolaysız bir gerçeklik haline gelmesini sağlar. Mantra sadece konuşma değildir, aklın çelişeceği yahut kaçınacağı bir güçtür. Mantranın kendi sesiyle dışavurduğu şey varolur, gerçekleşir. Hakiki şairin meziyeti, onun kelimelerinin gerçekliği yaratması, hakikatin örtüsünü kaldırması, onu ortaya çıkarmasıdır. Mantra, imge yaratan, zihinsel halleri yaratan ve aktaran bir güçtür.

Leibniz 1670'lerin sonlarında şöyle yazmıştı: "İletişim için Çinlilerin kullandığından daha iyi, evrensel bir yazı karakteri kullanılabilir. Görülebilen ve görülemeyen şeyleri temsil etmek için kelimeler yerine küçük figürler kullanabiliriz. Böylece uzaktaki uluslarla da iletişim kurmak kolaylaşır, gündelik iletişimde de bunları kullanabiliriz. Bu tür bir yazı kullanmak hem imgelemi zenginleştirmek için hem de düşünce üretimi için hayli faydalı olacaktır." *Characteristica universalis*[2], dil ötesi sembolizasyon olarak, bugün, gezegenin üzerindeki kültürlerarası iletişim devrinde, çok önemli hale gelen bir meseleyi gündeme getirir. Şiirsel ve büyülü sembolizm, kelimenin ve göstergenin üreteceği çağrışım sürecine dâhildir. Ama sorunu elektronik teknolojiden kaynaklanan yeni bir veriden başlayarak yeniden düşünmek gerek: şiirsel ve büyülü sembolizmin ortaya koyduğu sorunun, yani telepatik iletişim sorununun aynısını içeren sanal gerçeklik makinesi. Dilsel iletişim, anlamlarla geleneksel ya da keyfi olarak ilişkili göstergeler sayesinde mümkün olur. Burada gönderenin

2 Leibniz'de düşünceleri eksiksiz bir netlikle temsil ederek bilgiyi ilerletmek için geliştirilecek yapay dil ya da yazı (y.n.).

iletmek istediği imgeye, duyguya ve kavrama karşılık gelen zihinsel durumları uyaran iletişimden bahsediyoruz. Simülasyon için kullanılan teknik araçların üretimi, özellikle de *Sanal Gerçeklik* makineleri, sorunu başka zemine taşıyor. Bir beyinden ötekine, alıcı beyinde belli bir temsile, konfigürasyona, imgeye, kavrama, duyguya karşılık gelecek bir sinaptik bağlantı uyarımı yapmak üzere doğrudan uyaranlar göndermeye yarayan her teknolojiye Sanal Gerçeklik adını verebiliriz. Tamamen soyut bir bakışla, Sanal Gerçeklik, belli deneyimlere tekabül eden zihinsel durumların amaçlı ve izomorfik modellerini takip ederek inşa edilen bir nöron dalgası uyarımıdır. Bu teknolojinin telepatik tarzda iletişim için biçilmiş kaftan olduğunu söylemek mümkün. 1980'lerde Sanal Gerçeklik makinelerini ilk kez inşa eden Jaron Lanier o yıllarda sembol-sonrası iletişimden bahsediyordu. Sanal Gerçeklik araçlarıyla mümkün olan türde bir gerçeklik yaratabiliyorsanız ve bu gerçekliği başka kişilerle paylaşabiliyorsanız, artık dünyayı tarif etmenize gerek kalmaz, zira bu olumsallığı, bu bir aradalığı yaratabiliyorsunuz demektir; bir eylemi tarif etmeniz gerekmez, onu yaratabilirsiniz.

Bu öncülden yola çıkarak Leibniz'in öne sürdüğü *characteristica universalis* sorununa, yani güncel terimlerle, farklı kültürel ve dilsel geleneklere sahip insanları ilişkilendirebilecek evrensel bir dil sorununa geri dönebiliriz. Pierre Levy *L'ideographie dynamique* (*Dinamik İdeografi*) kitabında (1991) kitaba adını veren kavramla adlandırdığı iletişim teknolojisi fikrini ileri sürdü. Sentetik olarak bu ne anlama gelir? Dinamik ideografi insanların zihinsel durumları, imgeleri, duyguları, kavramları, duyu konfigürasyonlarını herhangi bir geleneksel araç kullanmadan aktarmalarını sağlayan bir iletişim teknolojisidir. Aktarım, duyu konfigürasyonlarına tekabül eden nöro-fiziksel bağlantıların doğrudan uyarımıyla mümkün olur. Dinamik ideografi, iletişim içinde olanların birinin zihninden diğerininkine, bir imgeyi görünce, bir durumu deneyimleyince, bir kavramı düşününce gerçekleşen zihinsel modellerin aktarı-

mını sağlayan iletişim teknolojisidir. Sanal gerçeklikle dinamik ideografi arasındaki ilişkiyi görmek çok da zor olmasa gerek. Dinamik ideografi göndermek ve iletişime girmek istediğim içeriklere tekabül eden bir dizi sanal gerçekliği etkinleştiren bir tekniktir. Dinamik ideografi zihinsel modellerin (duygusal yahut kavramsal modellerin) aktarımıdır: imgelem üzerinde dolaysızca işleyen, küresel ve sentetik bir analojik araçtır.

İmgelem, analojik bağlamsal öğelerin sonsuz varyasyonudur. İmgelem, zihnin tek kullanımlık bellek parçalarından başlayarak işlediği sonsuz bir olasılıklar varyasyonudur. Hafıza deposu sınırlıdır, ama Hafızada depolanan öğeleri birleştirme olasılıkları sınırsızdır. Bu analojik plastik öğeleri birleştirme sürecine İmgelem denir. İmgelemin Oluşumu'na dair teorik ve pratik çalışmalara da Halüsinojen adı verilebilir.

"Halüsinojen," kimyasal, elektriksel ve diğer uyaranlar yardımıyla zihinsel etkinliğin değiştirilmesi, dönüştürülmesi olasılığı anlamına gelir. İletişime girdiğimiz kişinin zihinsel etkinliğini programlanmış, amaçlı ve kontrollü biçimde uyarmamız nasıl mümkün olur? Zihinsel modellerin aktarılması, zihinsel durumlara tekabül eden sinaptik dalgaların yaratılması olasılığından hareketle, zihinsel birlikte-evrimde imgesel dünyaların paylaşılabildiğini görüyoruz artık. Buradan yola çıkarak diyebiliriz ki dilin her türlüsü, alıcının zihninde göndericinin niyetlerini takip eden zihinsel modeller inşa edilmesini tetikleyen göstergelerin aktarımıdır.

Neuromancer'da William Gibson dünyayı "Siberuzam" olarak görür: "Her milletten, matematiksel kavramların öğretildiği çocuklar tarafından, milyarlarca yasal operatör tarafından deneyimlenen, herkesin uzlaştığı bir halüsinasyon... İnsan sistemindeki her bilgisayar bankasından aktarılmış verilerin grafik temsili."

Siberuzam bir dünya hipotezidir: Varlık, aslında bir projeksiyon olduğundan, Ontoloji ve Gnoseoloji[3] aynı derecede tu-

3 Bilginin, bilimsel veya felsefi incelemesi (y.n.).

tarlıdır. Philip Dick, *Ubik*'te (1969) "Platon'un da dediği gibi, aslında bir tür mağaradayız ve bize sonu bir türlü gelmeyen acayip filmler izletip duruyorlar" diye yazar. Gerçekliğin, beyin ekranımızda oynayan sonu gelmez filmlerin sonsuz projeksiyonu olduğunu düşünebiliriz. Ama halüsinasyondan gerçek-dünya boyutuna geçmek istersek mutlaka iletişim kavramından bahsetmemiz gerekir, yani halüsinasyonun paylaşılmasından. Dick şöyle devam eder: "İki kişi aynı rüyayı görürse bu bir yanılsama olmaktan çıkar: Gerçekliği imgelemden ayıran temel kanıt *consensus gentium*dur[4], bir başka kişinin ya da pek çok kişinin benim gördüğümle aynı şeyi görmesi. Hepimizin paylaştığı rüyanın, yani *koinos kosmos*un[5] karşıtı, *idios kosmos*,[6] yani kişisel rüyadır. Sanal teknolojiler çağında artık ortak bir dünyanın plastik ve titreşen niteliklerini görmeye başlıyoruz ve bu bizi gerçek dışı olduğu için korkutuyor; ama aynı zamanda halüsinasyonun niteliğinin dumansı olmaktan hayli uzak olduğunu da görmeye başlıyoruz. Bilimkurgu gibi, iki gerçekliğin arasından bir üçüncüsü zuhur ediyor." Hindular buna *Maya* adını veriyorlar. Fakat kavramı tüm derinliğiyle anlamak pek de kolay değil. Maya bir yanılsamadır, zira kendi yaşam bağlantılarından koparılmıştır, zamansal ve mekânsal olarak sınırlıdır. Aydınlanmamış insanın, kendilik yanılsamasını korumaya ve sürdürmeye çalışan bireyselliği ve bedenselliği, olumsuz anlamda Maya'dır.

Aydınlanmış Olan'ın bedeni de Maya'dır, ama olumsuz anlamıyla değil; çünkü yanılsamadan bağımsız bir zihnin bilinçli bir şekilde yaratılmasıdır bu. Maya, yanılsamadan daha fazlasını ima eder: Dünyanın projeksiyonu anlamına gelir. İmgelenen dünyayı imgelemden bağımsız ve imgeleyen kişinin de iletişimden ve oluş halindeki dünyadan bağımsız olduğunu

4 Eski bir hakikat kriteri, bir şeyin hakikatinin ve gerçekliğinin herkes tarafından kabul görmesi (y.n.).

5 Yunanca, paylaşılan gerçeklik, evrensel düzen veya nihai hakikat anlamına gelir (y.n.).

6 Yunanca kişisel gerçeklik veya evren anlamına gelir (y.n.).

düşünürsek, dünyanın projeksiyonu dondurulmuş olabilir ve sadece bir yanılsamaya, kendini kandırmaya dönüşebilir. Oysa kendi içinde Maya, eylemin projeksiyonu ve dünyanın yaratımıdır. Bu yüzden Maya yanılsamanın nedeni haline gelir; yoksa, kendisi yanılsama değildir.

Simülasyon için kullanılan teknolojik araçların çoğalmasına tanıklık ediyoruz. İletişimin toplumsal teknolojisi, bireylerin ve grupların imgelemini ve projeksiyonunu birbirine bağlamayı amaçlıyor. Bu projeksiyon ağına Teknomaya adını verebiliriz: Birbirine bağlanmış bilinçli organizmaların hepsinin paylaştığı bir filmi sonu gelmez bir biçimde yansıtan nöro-telematik bir ağ. Bu tekno-imgelem, *koinos kosmos*daki bu karşılıklı etki, toplumsallaşmanın kendisidir. Elektronik ve holografik uyarı makinelerinin, programlanmış nöro-simülasyon makinelerinin çoğalmasıyla Teknomaya alanına girebiliriz, çünkü Anlam dünyaları yaratabilir ve diğer insanların imgelemini tetikleyerek bu dünyaları aktarabiliriz.

Eylemcilik

Fütürizmin ve avangardın kendilerine biçtiği görev kuralların ihlalidir. Rimbaud'nun 1900'lerin deneyciliğine bıraktığı miras, *düzensileştirme*dir. Düzensizleştirme aynı zamanda geç modernitenin hiper-kapitalizminin düsturudur ve göstergesermayenin gelişiminin önünü açmıştır. Dışsal makinenin ve mekanik hızın totaliter döneminde kendi yasasını topluma dayatmak için devlet biçimini kullanmış olan kapitalizm, bugün yeniden birleşim teknolojileri ve elektroniğin mutlak hızı kontrolün içselleştirilmesini mümkün kıldığı için devlet aracılığı olmadan hareket etmeye karar verdi. Manifaktür kapitalizminin klasik biçiminde, fiyat, ücret ve kâr dalgalanmaları, gerekli emek zaman ve değerin belirlenmesi arasındaki ilişkiye dayalıydı. Mikroelektronik teknolojilerin devreye girmesinden ve üretken emeğin bundan kaynaklı entelektüelleşmesinden sonra, farklı miktarlarla farklı üretim güçleri arasındaki ilişki

yeni bir belirsizlik devrine girdi. Margaret Thatcher ve Ronald Reagan'ın başlattığı serbestleşme, değer yasasının sonunu ilan etti ve bu sonu politik ekonomiye dönüştürdü. Jean Baudrillard, en önemli çalışmalarından olan *Simgesel Değiş Tokuş ve Ölüm*'de (1993a: 2 [3]) milenyum sonunda gelişmenin nereye doğru gittiğini sezmektedir: "Gerçeklik ilkesi, değer yasasının belli bir aşamasına tekabül etmekteydi. Bugün ise tüm sistem belirsizlikle savrulmakta, her gerçeklik kodun ve simülasyonun hipergerçekliği tarafından yutulmaktadır."

Sembolle gönderge, simülasyon ve olay, değer ve emek zaman arasındaki tüm tekabüliyet ilişkisi ortadan kalktığı için tüm sistem belirsizliğe zemin hazırlar. Ama bu, tam da avangardın özlemini duyduğu şey değil midir? Deneysel sanat sembolle gönderge arasındaki ilişkiyi koparmayı istemiyor mu? Bunu söylerken avangardı neoliberal ekonominin düzensizliğin nedeni olmakla suçlamıyorum. Daha ziyade avangardın anarşik ütopyasının, tam da, toplumun kuralları içselleştirdiği ve sermayenin hem hukuktan hem de politik rasyonaliteden vazgeçip kendini totaliterliğin en katı biçimlerinden olan içselleştirmiş otomatizme bıraktığı anda gerçekleştiğini ve kendi karşıtına dönüştüğünü iddia ediyorum.

Endüstriyel disiplin gittikçe önemini yitirdiğinde bireyler kendilerini göstermelik bir özgürlük içinde buldular. Görevlere ve bağlılıklara sadık kalmaya zorlayan hiç bir yasa yoktu. Zorunluluklar içselleşmişti ve toplumsal kontrol, otomatizm zincirlerine gönüllü ama kaçınılmaz tabiyetle sağlanıyordu.

Keyfi ve değişken bir değerler rejiminde güvencesizlik, toplumsal ilişkilerin yaygın biçimi haline geldi. Bu da toplumsal bileşimi ve emek piyasasına dâhil olan yeni neslin psişik, ilişkisel ve dilsel niteliklerini derinden etkiledi. Güvencesizlik, üretim ilişkilerinin belli bir biçimi olmaktan ziyade üretim sürecinin karanlık ruhudur. Fraktal ve yeniden birleşen enformasyon emeğinin kesintisiz akışı, küresel ağ içinde evrensel değerlenme faili olarak dolaşmakta, ama yine de değeri belirlenememektedir.

Bağlantı ve güvencesizlik, aynı madalyonun iki yüzüdür: Göstergesel kapitalist üretim akışı kişisel olmaktan çıkmış, hücreselleşmiş zaman fraktallarına el koyar ve birbirine bağlar; sermaye insan zamanının parçalarını satın alır ve onları bir ağ içinde yeniden birleştirir. Kapitalist değerlenme açısından bakılınca bu akış kesintisizdir ve bütünlüğünü üretilen nesnede bulur; oysa bilişsel işçiler açısından emek arzı parçalanmıştır: küresel üretimin geniş kumanda odasında düğmeleri açılıp kapatılan zaman fraktalları ve titreşen emek hücreleri. Böylece emek zaman arzı, işçinin fiziksel ve yasal kişiliğinden koparılabilir. Toplumsal emek zaman, sermayenin ihtiyacına göre bir araya toplanabilecek ve yeniden birleştirilebilecek değerlenme hücrelerinden oluşan bir okyanus haline gelir.

Şimdi *Fütürist Manifesto*'ya dönelim: Savaş ve kadınların aşağılanması, seferberliğin temel özelliğidir ve tarihsel öncülerin bütün anlatısını baştan sona kateder. Fütürist tutku, hakikaten de toplumsal enerjileri, toplumsal makinenin üretkenliğini ivmelendirme yönünde seferber etmekten ibaretti. Sanat, reklam söylemini desteklemiş, reklam söylemi de seferberliği beslemişti. Endüstriyel kapitalizm gösterge-kapitalizminin yeni biçimine dönüştüğünde, her şeyden önce toplumun psişik enerjisini rekabet ve bilişsel üretkenliğe yönelmek için seferber etti. 1990'ların *yeni ekonomisi* özünde *prozac-ekonomisi*ydi: Hem nöro-seferberliği hem de zorunlu yaratıcılığı içeriyordu.

Paul Virilio savaş ve hız arasındaki ilişkiyi göstermişti: Savaşın tüm toplumsal yaşama dayatılması modern egemenlik biçimlerine içkindir, çünkü ekonomik rekabet bir savaştır ve savaşla ekonominin ortak zemini de hızdır. Walter Benjamin'in yazdığı gibi: "Politikayı estetik hale getirme çabaları tek bir şeyle sonuçlanır: Savaş." Hayatın estetik hale gelişi, bu toplumsal enerjilerin seferber edilmesinin bir boyutudur. Savaşın estetize edilmesi, gündelik hayatın tarihin yasasına boyun eğmesini sağlar. Savaş, küresel halk yığınlarını, Hegelci Tin'in kendini gerçekleştirmesi sürecine katılmaya, ya da daha gerçekçi olur-

sak, kapitalist küresel birikimin bir parçası olmaya zorlar. Savaşın dinamiğine hapsolmuş gündelik hayat, metanın sınırsız yasasına boyun eğmeye hazırdır.

Bu açıdan bakınca faşizm, komünizm ve demokrasi arasında bir fark yoktur: Sanat, gündelik hayatı seferber eden, onu estetize eden bir işlev üstlenir. Topyekün seferberlik terördür, terör de psişik enerjinin seferber edilmesini hedefleyen kapitalist planın tam anlamıyla gerçekleştirilmesi için ideal koşulları sağlar. Fütürizm ve *reklamcılık* arasındaki ilişki de bu sürecin parçalarından biridir.

Art and Revolution: Transversal Activism in the Long Twentieth Century başlıklı kitabında Gerald Raunig (2007) sanatsal avangart ile eylemcilik arasındaki ilişki üzerine yazar. Bu çalışma yirminci yüzyılda sanat ve politik seferberlik arasındaki ilişkiye dair hayli yararlı fenomenolojik bir tartışma yürütse de mevcut durumun mutlak özgünlüğünü, yani eylemciliğin içinde bulunduğu kriz ve tükenmişlik durumunu kavramayı başaramaz.

Eylemcilik terimi, küreselleşme karşıtı hareketin sonucu olarak hayli etkin hale geldi. Hareket, eylemcilik terimini kendi politik iletişimini ve sanatla iletişimsel eylem arasındaki ilişkiyi tarif etmek için kullanmıştı. Ama bu tanım eylemciliğin geçmişe bağlılığının ve yirminci yüzyıldan miras kalan kavramsal çerçeveden kendini kurtaramamış olduğunun emaresidir. Yirminci yüzyılı felakete ve savaşa sürükleyen eylemcilik açlığından kurtulmamız gerekmez mi? İnsan enerjilerinin sermayenin işleyişinden özgürleşmesi için sürekli tekrarlanan ve başarısızlığa uğrayan girişimlerden kendimizi kurtarmamız gerekmiyor mu? Toplumsal otonominin, ekonomik ve askeri seferberlikten kurtarılmasına giden yol sadece eylemsizlik, sessizlik ve pasif sabotaj değil mi?

Eylemcilik ve geç modernitenin eril bunalımı arasında hayli derin bir ilişki olduğu, bunun da en açık biçimde Leninizmin iradeci ve öznelci örgütlenmesinde görünür hale geldiği kanaa-

tindeyim. Hem 1900'lerdeki işçi hareketlerinin tarihi açısından hem de toplumun sermayeden stratejik bir biçimde özgürleşmesi ve otonomlaşması açısından bakınca, eminim ki Lenin olmasaydı yirminci yüzyıl çok daha iyi bir yüzyıl olacaktı. Lenin'in vizyonu modern erilliğin psişesinin bileşimindeki derin bir eğilimin yorumudur. Eril narsizm, sermayenin sınırsız gücüyle karşı karşıya kaldı ve bu karşılaşmadan hayal kırıklığına uğramış, aşağılanmış ve bunalımlı olarak çıktı. Bana öyle görünüyor ki Lenin'in depresyonu, onun düşüncesinin geç modernite politikasının gelişiminde oynadığı rolü anlamak için çok mühim bir öğedir.

Hélène Carrère D'Encausse'ün Lenin biyografisini okudum. Gürcü kökenli yazar, daha önce Sovyet imparatorluğunun çöküşünü İslamcı köktencilik isyanının bir etkisi olarak öngördüğü *L'empire éclaté* başlıklı bir kitap yayımlamış. Carrère D'Encausse'ün yazdığı Lenin biyografisinde beni ilgilendiren şey, Lenin'in politik eylemlerinin tarihinden ziyade Lenin'in özel hayatı, kırılgan psikolojisi ve yakınındaki kadınlarla duygusal ve entelektüel ilişkileri oldu: Annesiyle, kız kardeşiyle, hem yoldaşı hem de karısı olmuş, psikolojik krizlerinde onunla ilgilenen Krupskaya'yla ve son olarak da müzik gibi görünüşte önce duyarsızlaştığı, sonra da ayrıldığı tekinsiz ve huzursuz sevgilisi Ines Armand'la ilişkileri.

Bu biyografide tarif edilen psikolojik durumun çerçevesi, depresyon ve Lenin'in devrimci hareketteki politik dönüşümlerle çakışan akut krizleridir. Carrère D'Encausse şöyle yazıyor:

> Lenin yaptığı her şeyi sabırla, azimle ve istisnai bir konsantrasyonla yapardı. Her çabasında gerekli olduğunu düşündüğü bu tutarlılık, onu çevresindeki insanlardan daha üstün bir konuma taşıdı. [...] Onun bu karakter özelliği sık sık olumsuz etkiler doğuruyordu. Aşırı yoğun çabaları onu yoruyordu ve zaten kırılgan olan sinir sistemini yıpratıyordu. İlk krizini 1902'de geçirdi (D'encausse 1998: 78).

O yıllar Bolşevik dönüşümün, *Ne Yapmalı?*'nın yıllarıdır. Krupskaya, yoldaşının krizinde önemli bir rol oynamıştır:

Lenin'in dış dünyayla ilişkilerini sınırlamak için müdahil oldu, İsviçre ve Finlandiya'daki terapisinin ve inzivasının giderlerini karşıladı. Lenin, 1902'deki krizinden *Ne Yapmalı?*'yı yazarak ve emperyalist zincirdeki en zayıf halkayı kırabilecek bir irade bloğunu, "bir çelik çekirdeği" oluşturma sözüyle çıktı. İkinci kriz 1914'te İkinci Enternasyonal'in dağılması ve Komünistlerin bölünmesi esnasında geldi. Üçüncü kriz de tahmin edebileceğiniz gibi 1917 baharında vuku buldu. Krupskaya, Finlandiya'da güvenli bir konut ayarlar; Lenin burada *Nisan Tezleri*'ni tasarlayacak ve iradenin zekâ üzerindeki tahakkümünü kurmaya karar verecektir. Bu karar, sınıf mücadelesinin köklü dinamiklerini göz ardı eden ve bu dinamiklere dışsal bir tasarımı dayatan bir kopuştur. Zekâ depresiftir, öyleyse uçurumun tek çaresi iradedir; onu ortadan kaldırmaktansa görmezden gelmek gerekir. Uçurum olduğu yerde kalmış ve sonraki yıllar onun örtüsünü kaldırmakla kalmamış, bir yüzyılın onun içine yuvarlanmasına da şahit olmuştur.

Burada tartışmak istediğim şey Lenin'in temel politik seçimleri değil. Bolşevik iradecilik depresyonu kabul edemeyen ve onu içeriden geliştiremeyen eril güçsüzlük arasındaki ilişkiyi işaret etmekle ilgileniyorum. 1900'lerde toplumsal otonominin yenilgisini üreten öznelci iradeciliğin kökleri burada yatıyor. Depresyonla karşılaşan eril obsesyonu iradecilik olarak yorumlama yetisine sahip olduğu için, Leninizmin entelektüel belirlenimleri çok güçlüydü.

Bağlantı ve Duyumsama

Yirmi birinci yüzyılın başında sanatsal avangardın uzun tarihi sona erdi. Wagner'in *Gesamtkunstwerk*'iyle başlayan ve Dadaist "*Sanat hükümsüzdür, gündelik hayat hükümsüzdür, sanatla gündelik hayat arasındaki ayrım hükümsüzdür*" nidasına neden olan avangardın tarihi 11 Eylül jestiyle doruğa ulaşır. Pek çoğumuz bu fikirdeyken Stockhousen bunu dile getirme cesaretini gösterdi: İntihar saldırısı geleceği olmayan yüzyılın top-

lam sanat eseridir. Sanatın ve hayatın (yahut ölümün, ne fark eder ki?) birleşimi "intihar saldırısı" olarak adlandırdığımız eylem biçiminde apaçık görünür. Örnek olarak Pekka Auvinen vakasını ele alalım. Finlandiyalı genç elinde otomatik tüfekle okuluna gitti ve kendisi dâhil sekiz kişiyi öldürdü. Üzerindeki tişörtte yazan cümle şuydu: "İnsanlık lüzumundan çok önemseniyor." Bu tavır sanatın iletişimsel eylemine özgü emarelere gebe değil mi?

Açıklayayım: Bu metni okuyan genç okurları vücutlarına bomba bağlayıp kalabalıkların içinde kendilerini patlatmaya davet ediyor değilim. Devasa bir umutsuzluk dalgasının, çok yakın zamanda teknolojik bağlantı neslini, tahrip gücü yüksek bir psişik bombaya dönüştürecek bir intihar salgını başlatabileceğini söylemeye çalışıyorum.

Bu intihar dalgasının ahlak, aile değerleri yahut muhafazakâr düşüncenin kapitalizm tarafından üretilen etik sapmalar hakkında geliştirdiği güçsüz söylemle açıklanabileceğini zannetmiyorum. Bugünün etik enkazını anlamak için eylem ve emeğin dönüşümleri ve zihinsel zamanın üretkenliğin rekabetçi alanına tabi kılınması üzerine düşünmemiz gerek; bilişsel ve psiko-toplumsal sistemin mutasyonunu anlamamız gerek.

Mevcut tarihsel ve kültürel dinamikleri anladığım bağlam, birleşme alanından bağlantı alanına geçiştir; annelerinden öğrendiklerinden daha çok kelimeyi bir makineden öğrenen teknolojik bağlantı neslinin ortaya çıkışına özel olarak odaklanır. Bu geçişte, bilinçli organizmanın mutasyonu gerçekleşmektedir: Bu organizmanın bağlantı ortamına uyumlu hale gelmesi için bilişsel sistemimizin yeniden biçimlendirilmesi gerekli. Bu da bugüne dek insanlık durumunun en önemli niteliği olan birleşme yeteneğinin ortadan kalkmasını beraberinde getiriyor.

Duyumsama alanı, devam eden bilişsel yeniden biçimlendirme sürecine dâhil ediliyor; estetik düşüncenin de bir noktada devreye girdiğini görüyoruz. İnsanların bir araya geliş biçimleri birleşmeden bağlantıya doğru dönüşürken, etik ve

politik düşünce de gözlem noktasını ve çerçevesini yeniden şekillendiriyor.

Birleşme, öteki-oluştur. Bunun tersine, bağlantıda, her öğe birbirinden ayrık kalır ve sadece işlevsel olarak etkileşime girer. Tekillikler birleştiği zaman değişir; birleşmeden önce olduklarından başka bir şeye dönüşürler. Aşk, aşık olanı değiştirir ve işaret etmeyen göstergeler birleşimi daha önce varolmayan bir anlamın ortaya çıkışını sağlar. Bağlantıda ise segmentlerin birleşiminden ziyade maşinik işlevselliğin basit bir etkisi gözlenir. Bağlantı bu segmentlerin dilsel olarak birbiriyle uyumlu olmasını gerektirir. Aslında dijital ağ gitgide daha fazla öğeyi tek bir formata, bir standarda ve bir koda indirgeyip farklı segmentleri birbiriyle uyumlu hale getirerek genişler ve yayılır.

Bu rizoma dâhil olan segmentler doğanın farklı alanlarına aittirler: Elektronik, göstergesel, maşinik, biyolojik, psişik olabilirler; fiber optik devreler, matematiksel soyutlamalar, elektromanyetik dalgalar, insan gözleri, nöronlar ve sinapslar olabilirler. Birbirleriyle uyumlu hale geldikleri süreç varlığın heterojen alanlarını kat eder ve onları bağlantısallık ilkesinde birleştirir. Mevcut mutasyon, birleşimden bağlantıya bu geçişte, bilinçli organizmalar arasındaki mübadele paradigmasında ortaya çıkar.

Bu mutasyonun merkezinde, elektronik olanın organik olana dâhil edilmesi; organik evrende, bedende, iletişimde ve toplumdaki içindeki yapay aygıtların çoğalması vardır. Böylece bilinç ve duyumsama arasındaki ilişki dönüştürülmekte ve gösterge değiştokuşu gitgide artan bir duyarsızlaşma sürecinden geçmektedir.

Birleşme, belli bir düzeni olmayan biçimlerin mükemmel olmayan, tekrar edilemez ve süreğen bir tarzda karşılaşması, katışması ve birbirileri içine nüfuz etmesidir. Bağlantı ise hatasız biçimde yanyana konan ve ayrık etkileşim tarzlarına katılıp onlardan çıkarılabilen algoritmik işlevlerin, düz çizgilerin ve noktaların düzenli ve tekrarlanabilir etkileşimidir. Bu ayrık

etkileşim tarzları farklı öğelerin önceden belirlenmiş standartlara uygun hale gelmesini sağlar. İletişimin dijitalleşme süreci bir yandan yavaş bir oluşun süreğen akışına duyarsızlığı, öte yandan da koda, ani durum değişikliklerine ve ayrık göstergelerin sıralamasına karşı duyarlılığı getirir.

Birleşme alanında yorum, semantik kriterin peşinden gelir: Ötekinin sizinle birleşime girdiği zaman gönderdiği göstergelerin anlamını anlamak için niyetin, bağlamın, nüansların ve kimi zaman da söylenmemiş olanın izini sürmek gerekir. Bağlantı alanının yorum kriteri ise tamamen sözdizimseldir. Bağlantıda yorumcu bir sıralamayı tanımalı ve genel dizimin yahut işletim sisteminin gerektirdiği operasyonu gerçekleştirmelidir; mesajların değiş tokuşunda muğlâklığa yer yoktur ve nüanslar yoluyla niyet belli etmek de mümkün değildir.

Bu mutasyon, bilinçli organizma üzerinde sancılı etkiler yaratır; bu etkileri psikopatolojinin kategorileriyle okuyoruz: disleksi, anksiyete, hissizlik, panik, depresyon ve bir tür intihar salgını yayılmakta. Fakat salt psikopatolojik bakış meseleyi derinlikli biçimde anlamamıza yetmez, çünkü aslında bilinçli organizmanın, değişen bir çevreye ve bilişsel sistemin tekno-iletişimsel ortama göre yeniden düzenlenmesine uyum sağlama çabalarıyla karşı karşıyayız. Bu da psişik alanın ve toplumsal ilişkilerin patolojilerini üretir.

Estetik algı –burada tam da duyumsama ve hissetme alanından bahsediyorum- bu dönüşüme doğrudan içerilir: Bilinçli organizma, bağlantı ortamıyla etkin bir arayüz ilişkisi içinde olma çabasında, duyumsama dediğimiz yetiyi giderek engeller. Duyumsama yetisinden kastım, insanların sözel olmayan göstergeleri yorumlamalarını sağlayan, sonlu bir dizime sahip biçimlerde dışavurulamayan şeyleri anlamalarını sağlayan yetidir. Bu yeti, bağlantı sisteminde yararsızdır, hatta zarar verici olabilir. Duyumsama yorum süreçlerini yavaşlatır, rastlantısal ve muğlak kılar; bu yüzden de göstergesel failin rekabet verimliliğini düşürür.

İradi eylemin mümkün olduğu etik alan, bilişsel sistemin yeniden biçimlendirilmesinde de önemli bir rol oynar. Dindar sosyolog ve yazarlar, yeni neslin davranışlarında bir tür etik duyarsızlıktan ve genel bir kayıtsızlıktan yakınırlar. Pek çok durumda ideolojik değerlerin ve cemaat bağlarının yasını tutmaktadırlar. Fakat etik ve politik alanları kuşatan huzursuzluğu anlamak için estetiğin vurgulanması gerekmektedir. Etik felç ve bireysel ve kolektif yaşamı etik olarak yönetememe hali estetik algıya dair bir huzursuzluktan kaynaklanmaktadır: ötekinin ve kendinin algısı.

1900'lerin sanatı ütopyanın iki biçimini onaylamaktaydı: Mayakovski'nin radikal ütopyası ve Bauhaus'un işlevsel ütopyası. Distopyacı kanal da sanatsal ve edebi imgelemin katmanları arasında saklı kalmıştı: Fritz Lang'da, ekspresyonizmde ve Salvador Dali'den Philip K. Dick'e uzanan bir tür paranoyak sürrealizmde. Yirminci yüzyılın ikinci yarısında Orwell'in, Burroughs'un ve DeLillo'nun edebi distopyası gelişti. Ama distopya ancak bugün, yirmi birinci yüzyılın başında sanatsal imgelemin merkezine oturmuş, hatta tüm sanatsal imgelem alanını işgal etmiş ve geleceği olmayan yüzyılın negatif ufkunu çizer hale gelmiştir. Bugünün şiirinde, sinemasında, video sanatında ve romanlarında psikopatoloji salgınının çeşitlenmesinin izlerini görebiliriz.

Eija-Liisa Ahtila videolarında (*Wind* [*Rüzgar*], *If 6 was 9* [*6, 9 Olsaydı*], *Anne, Aki And God* [*Anne, Aki ve Tanrı*]) ilişkilerin psikopatolojilerini, dokunma ve dokunulma acziyetini anlatır. Melinda July, *Me and You and Everyone We Know* [*Sen ve Ben ve Tanıdığımız Herkes*] adlı filminde genç bir adama aşık olan bir video sanatçısının hikayesini ve duyguların kelimelere, kelimelerin de dokunuşlara tercüme edilmesinin güçlüğünü anlatır. Dil, duygulanımdan kopuktur. Gündelik hayatta dil ve cinsellik birbirinden ayrılmıştır. Her yerde cinsellikten bahsedilir ama cinselliğin kendisi asla konuşmaz. Haplarla sertleşme hızlandırılır, zira okşamaya vakit yoktur.

Jia Zhang-Ke'nin 2006'da Hong Kong'da çekilmiş *Still Life* (*Sanxia haoren*[*Natürmort*]) başlıklı filmi tahribatın yaygınlığını gözler önüne serer. Bu film hem manzaraları hem de ruhuyla hüzünlü, yalnız ve mahvolmuş Çin arkaplanıyla basit bir hikâye anlatan olağanüstü güzellikte bir filmdir. Baskın renkler kahverengi, boz, menekşe ve yeşil renklerdir. Huo Sanming kuzeydeki uzak bir madende çalışmak için bıraktığı karısı ve kızını bulma umuduyla doğduğu yere geri döner. Yangtze nehrinin kıyısında kurulmuş olan köy yoktur artık. Üç devasa barajın inşaatı pek çok köyü haritadan silmiştir. Evler, insanlar, sokaklar sular altında kalmıştır. Barajın inşası sürerken köylerin yıkımı da sürer ve sular yükseldikçe yükselir. Huo Sanming bu yıkımın ve suların yükselişinin ortasında bulur kendini, karısı ve kızı ortada yoktur; böylece arayış başlar. İşçiler binaları balyozlarla yıkar ve şehir merkezindeki binalar dinamitlerle patlatılırken onları arar. Uzun bir arayıştan sonra karısını bulur. Karısı yaşlanmış ve abisi tarafından başka bir adama satılmıştır. İşçilerin yıkmakta olduğu bir binanın odalarında buluşurlar, başları önlerine eğik fısıltılarla kızları hakkında konuşurlar. Arkalarında bok rengi göğe dağılan koyu yeşil tuğla ve demirden bir manzara vardır. Filmin son sahnesinde bir ip cambazı çatılardan birinden hiçliğe doğru uzanan bir ipin üzerinde yürümektedir. Sahnenin arkaplanı Dali'nin tablolarındaki karanlık sürrealist havayı taşır. *Still Life*, Çin kapitalizminin, batmakta olan hayatın bakış açısından lirik bir yorumudur.

Jonathan Franzen'in *The Corrections* (*Düzeltmeler*, Sel Yay.) adlı romanında depresyon ve anksiyete yüzünden mahvolmuş insanlığın mutluymuş gibi yapmak için kullandığı psikofarmakolojik tedavilerden bahseder. Düzeltmeler, değişken serbest piyasalara uyum sağlamak ve birdenbire yokolma riski taşıyan özel emeklilik fonlarını yitirmeyi önlemek için kullanılır. Franzen, onlarca yıllık aşırı-çalışma ve konformizmden ötürü delirmiş Orta Batılı yaşlı bir anne ve babanın hikâyesini anlatır. Düzeltmeler, yolun sonuna, rekabet medeniyetindeki ih-

tiyarlık korkusuna, püriten verimlilik dünyasındaki cinsellik korkusuna doğru küçük ama durdurulamaz adımlardır.

Franzen Amerikan ruhunun derin katmanlarına iner ve Amerikan beyninin lapa haline gelişini ince ayrıntılarla tasvir eder: İş stresinin psişik bombardımanına uzun süre maruz kalmanın getirdiği depresyon ve bunama; hissizlik, paranoya, püriten riyakarlık ve tüm bunların etrafında örgütlenmiş ilaç endüstrisi; ekonomik hiper-korumacılığın klostrofobik kabuğuna hapsolmuş insanların psişik yıkımı; zulmü müşfik bir liberallik olarak sunan masala inanır görünen yahut hakikaten inanan insanların çocuksuluğu. Nicedir beklenen Noel yemeğinin sonuna doğru psikopat aile bir araya gelir ve baba silahını ağzına sokup ateşleyerek intihar girişiminde bulunur; ama başarılı olamaz.

Yakizana no Uta bir süpermarket rafında selefona sarılmış bir balıkla başlar. Bir oğlan balığı alır, kasaya gider, ücreti öder, balığı bisikletinin sepetine koyar, eve doğru pedal çevirmeye başlar. "Günaydın Bay Öğrenci, seninle birlikte olmak ne güzel! Endişelenme, şikâyet eden bir balık değilimdir pek," der balık, öğrenci hızla bisiklet sürerken. "Bir insanla tanışmak pek hoş. Sizler olağanüstü yaratıklarsınız. Neredeyse evrenin efendilerisiniz. Maalesef pek barışçıl sayılmazsınız. Ben herkesin birbirini sevdiği, hatta balıkların ve insanların el sıkışabildiği huzurlu bir dünyada yaşamak isterdim. Gündoğumunu izlemek ne kadar güzel. Seviyorum bunu," der ve duygusallaşıp selefon torbaya dalar balık. "Bir derenin sesini duyuyorum. Dere sesini çok severim. Bana çocukluğumu hatırlatır."

Eve varınca oğlan balığı poşetten çıkarır, tabağa koyar, üzerine biraz tuz atar. Balık heyecanlanıp "Ah, tuza bayılırım, bana bir şeyler hatırlatır," der. Oğlan balığı fırının ızgarasına yerleştirir, düğmeyi çevirir. Balık gevezeliği sürdürür: "Bay Öğrenci, burası ne hoş. Şurada bir ışık var. Sıcacık. Isındığımı hissediyorum." Bir süre sonra tereddüde düşer ve cılız bir sesle saçma sapan bir şarkı tutturur, tıpkı *2001: A Space Odyssey*'deki

Hal adlı bilgisayarın kabloları söküldükten sonra tutturduğu şarkı gibi.

Yusuke Sakamoto'nun *Yakizana no Uta* adlı filmi, 2006 Temmuzunda Barselona'daki Caixa Forum'unda *Historias Animadas* festivalinde izlediğim en üzücü ve rahatsız edici animasyondu belki de. Gerçi festivalde gösterilen filmlerin hepsinde ortak bir ton da mevcuttu, buna müsaadenizle "ironik sinizm" demek isterim. Miguel Soares, *Place in time*'ında varolması imkânsız bir böceğin bakış açısından çevresinde değişen dünyayı tasvir ederek dünyanın milyonlarca yılını anlatıyor. Ruth Gomes'in *Animales de compania*'sında da şiddetli imgeler kullanılarak anlatılan bir yamyamlık hikâyesi var: İyi giyimli bir yamyamlar nesli, kravat takmış canavarlar arkadaşları, meslektaşları ve sevgililerinden kaçıyorlar çünkü yakalanırlarsa onların büyümüş gözler ve korkutucu kahkahalarla kendilerini öldürüp yiyeceklerini biliyorlar.

Bu sanat eserleri birer kınama değiller. "Kınama," "sorumluluk" gibi kavramlar pişirilmeye hazır bir balıksanız size hiç bir şey ifade etmez. Yirmi birinci yüzyılın sanatı bu tür bir enerjiye haiz değil; belki tevazudan belki de kendi gerçekliğinden korkmaktan ötürü 1900'lerin ifadelerini kullanmaya devam ediyor olsa da. Sanatçılar bir kopuşun peşinde değiller. Zaten nasıl olabilirler ki? İnfazı bir anlığına da olsa geciktirmelerini sağlayan ironiyle sinizm arasındaki denge durumunu bulacakları bir yol arıyorlar. Tüm enerji savaş hattına taşınmış durumda. Sanatsal duyarlık bu değişimi farketse de buna itiraz etmekten aciz. Sanat basitçe facianın ertelenmesi mi?

Geleceğin Sonu

Donella Meadows, Dennis Meadows, Jorgen Randers ve William Behrens'in yazdığı Roma Kulübü kitabı *The Limits to Growth*'un [*Büyümenin Sınırları*] 1972'de yayınlanması gelecekle ilgili ilerlemeci vizyonun tersine dönüşünde önemli bir

adımdır. Zamanında pek çok iktisatçı tarafından şiddetle eleştirilse de kitap tükenebilirlik bilincinin su yüzüne çıktığını ilan ediyordu.

Modernitenin imgeleminde "tükenme"nin yeri yoktur. Tükenme, geleceğe güvenen yüzyılın ilk yarısında hayal edilemez bir şey olarak kalır. Fakat 1970'lerde yeraltı kültür akımları tükenmenin yeni ufkunun işaretini vermeye başlarlar.

1971'de Bükreş ve Paris'te istatistik ve iktisat profesörü olan Nicholas Georgescu-Roegen *The Entropy Law and the Economic Proces [Entropi Yasası ve Ekonomik Süreç]* başlıklı kitabını yayımladı; onun üretken enerji kaybı fikri, kapitalizme yönelik Marksist eleştiriye yararlı bir katkıdır, her ne kadar Marksist filozoflar entropiden kapitalizmin çöküşünün bir nedeni olarak bahsetmeseler de.

1975'te yayımlanan *Energy and Economic Myths [Enerji ve İktisadi Mitler]* başlıklı kısa metinde Nicholas Georgescu-Roegen şöyle yazar:

> Hem geleneksel iktisatçıların hem de Marksist iktisatçıların pek sevdikleri tez, teknolojinin kudretinin sınırsız olduğudur. Kıt hale gelen bir kaynak yerine geçecek bir kaynağı her zaman bulabileceğimize, eldeki her tür enerji ve malzemenin üretkenliğini sürekli artırabileceğimize inanırız. Kimi kaynakları tüketirsek hemen başka bir şey buluruz, tıpkı Pericles'ten bu yana yaptığımız gibi. Yani insan türünün gittikçe daha mutlu hale gelen varoluşu karşısında hiç bir şey duramaz. Bundan daha körelmiş lineer bir düşünce biçimi var mıdır acaba? Aynı mantıkla bakarsak hiç bir sağlıklı genç insanın romatizmaya yahut yaşlılığın getirdiği başka rahatsızlıklara yakalanmaması, hatta ölmemesi gerekir. Dinozorlar yok olmadan önce bu gezegende yüz elli milyon yıllık sorunsuz bir yaşam sürdüler (Hem de endüstriyel atıklarla çevreyi kirletmedikleri halde!) (Georgescu-Roegen 1975: 360).

Georgescu-Roegen'in yaklaşımı, ekonomik ve biyolojik boyutlar arasındaki ilişkiye dikkat çektiği için ilginçtir:

> ... insanın ekzosomatik[7] gereçlere bağımlılığı ne sadece biyolojik ne de sadece ekonomiktir. Bu bağımlılık biyoekonomiktir. Bu, düşük entropinin üç kaynağı arasında yer alan çoklu asimetrilere dayanır. Bir yanda güneşten gelen bedava enerji ve öte yanda dünyanın içinde depolanmış hammaddeler ve bedava enerji kaynakları insanlığın drahomasıdır (Georgescu-Roegen 1975: 369).

Ekonomik sürecin hayatın içinde ve ona müdahale ederek gerçekleştiğini farkeden Romanyalı iktisatçı, kapitalist geleceğin temel sorununun toplumsal çelişkide değil, daha ziyade ekonomik genişlemenin bizzat biyosfer üzerindeki etkilerinde olduğunu anlamıştır.

Kapitalizmin Marksist yorumunda büyümenin sınırı gibi bir kavram yoktur. Marx büyüklüklerle ilgilenmez, onun ilgilendiği tek şey ilişkilerdir. Tükenme olasılığı onu ilgilendirmez. Marx'ın gelecek vizyonu emeğin içsel potansiyelini harekete geçirme fikrine odaklanmıştır ve bu potansiyel sınırsızdır, çünkü bu potansiyelde insanın fiziksel kuvvetiyle "genel zekâ"nın kuvveti bir araya gelmektedir.

Oysa yaşanan deneyim şunu göstermektedir: Emeğin potansiyelini harekete geçirmek, sermayenin kâr yönelimli dinamikleriyle bir araya geldiğinde hem gezegenin kaynaklarını (hava, toprak, su ve enerji kaynakları) hem de insan beyninin fiziksel kaynaklarını tüketmek demektir.

1970'ler dönüm noktasıydı. Gelecek algısı o yıllarda dönüştü. Benim hafızamda da bu dönüşüm 1977'ye yerleştirilebilir. Nedenini anlatayım.

1973'te Suriye ve Mısır, İsrail'e karşı bir askeri operasyon başlattı, sonra da savaş başladı. Savaşın etkileri tüm dünyada hissedildi. Petrol fiyatları çıldırdı. Batı ekonomisi fena çakıldı

7 *Ekzosomatic* terimi, Romanyalı matematiksel iktisatçı Nicholas Georgescu-Roegen'in Amerikalı kimyacı Alfred Lotka'nın 1945 tarihli çalışmasında yer alan *endosomatik araçlar* (içsel organlar) teriminden esinlendiği ve 1971 yılında iktisat alanına dâhil ettiği bir terimdir. Nicholas Georgescu-Roegen bu kavramı sermaye araçları ile eşanlamlı kullanır.

ve bu da durgunluk ve krize neden oldu, işsizlik her yerde arttı. Batı hükümetleri kemer sıkma dönemine girdiklerini ilan etmek zorunda kaldı ve ekonominin düzelmesi için insanlardan fedakârlıkta bulunmalarını istedi. Enflasyon, durgunluk ve toplumsal huzursuzluk yayıldı.

Kapitalizm tarihinde ilk kez bir kaynağın (ister doğal olsun ister insan üretimi, fark etmez) kıtlığı, ekonomik bir krize ve toplumsal karmaşaya yol açıyordu. 1977'de İtalya ve İngiltere gibi ülkelerde toplumsal istikrarsızlık yeni bir kültürel duyumsamanın doğmasına neden oldu: Politik eylemcilik, toplumsal hareket ve sanatsal denemeler *otonomi*, punk ve yeni dalga gibi kültürel hareketlerle kaynaştı.

1977 yılı genelde şiddetin yılı olarak anılır. Almanya'da 1977 kasvetli bir yıldı. Önemli bir şirket yöneticisi olan Hans Martin Schleyer Kızıl Ordu Fraksiyonu tarafından kaçırıldı ve öldürüldü. Günler sonra Andreas Baader, Carl Hans Raspe ve Gudrun Ensslin, Stammheim'daki hücrelerinde ölü bulundular, muhtemelen gardiyanlar tarafından öldürülmüşlerdi. Alf Brustellin, Rainer Werner Fassbinder, Alexander Kluge, Volker Schlöndorff vd.'nin yönettiği *Germany in Autumn* (1978) adlı etkileyici film, toplumsal dayanışmanın sonunun gelmekte olduğuna dair yaygın algıyı anlatır. Bu filmde insanların hayatları üzerine aniden inen mutsuzluğu, sisi ve kara bulutları izleriz. Stammheim hapishanesi, 68 sonrası hareketli on yıl ile neoliberal karşı devrimin gerçekleşeceği on yıl arasındaki geçiş yıllarında, toplumsal yaşamın kendisinin bir hücreye dönüşmesinin metaforu olarak kullanılır. İtalya'da Kızıl Tugaylar çılgın ve kanlı kampanyalarını başlattılar. Roma, Bologna ve başka pek çok şehrin sokaklarındaki gösteriler hiç de barışçıl yürüyüşler değildi. Polis gösterilere şiddetli tepki verince, Hükümet de onlara gösterileri bastırmalarını emredince, şiddet temel mesele haline geldi ve polis Bologna'da, Roma'da ve başka şehirlerde öğrencileri öldürdü.

Ortama öfke hâkimdi. Bunun tek sebebi nüfusun yüzde on beşinin, özellikle de gençlerin işsiz olması değildi. Bir tür

varoluşsal isyan vardı, bir itaatsizlik dalgası oluşmuştu, çünkü savaş sonrası doğmuş olan nesil, refah devletinin çökmekte olduğunun ve modern ufkun çözülmeye başladığının önsezisiyle çarpılmış durumdaydı.

Fakat 1977 sadece huzursuzluk ve isyanın yılı değildi. Aynı zamanda kültür, teknoloji ve felsefi düşünce tarihinde de bir dönüm noktasıydı.

1977'de Steve Wozniak ve Steven Jobs, Apple markasını, dahası bilişim teknolojisini yayan gereçleri yarattılar. Aynı yıl Alain Minc ve Simon Nora, *The Computerization of Society: A Report to the President of France* başlıklı metni yayınladılar. Bu metinde, telematiğin politik etkileri sonucu ulus devletin pek yakında dağılacağını kuramsal olarak anlatmaktaydılar.

Yine aynı yıl KGB sekreteri Yuri Andropov Leonid, Brezhnev'e, enformatik alanında ABD ile SSCB arasındaki uçurum kapatılmazsa SSCB'nin yok olma tehlikesi altında olduğunu anlatan bir mektup yazdı. Jean François Lyotard'ın bilginin yeni örgütlenmesini ve ilerlemeci modernitenin büyük anlatılarının ortadan kalkışını analiz ettiği *Postmodern Durum: Bilgi Üzerine Bir Rapor* kitabı da o yıl yayımlandı.

Yirminci yüzyılda komünist emekçilerin kapitalist düzene ve burjuva devletine karşı son isyanı da 1977'de gerçekleşti. Ama aynı zamanda bilişsel işçilerin, entelektüel emekçilerin, *Technische Wissenschaft Intelligenz[Teknik bilimsel zekânın]* taşıyıcılarının ilk isyanı da o yıl vuku buldu.

1977'de yeni bir kültürel sürecin ve yeni toplumsal bir manzaranın önsezisini görebiliriz. İtalya o yılın kültürel coğrafyasında önemli bir yere sahiptir. Bu ülkenin her yerinde beliren gerilim, politik radikalizm kavramının arzu, rizom ve şizopolitika gibi fikirlerle buluştuğu ve imgelem politikasına odaklanan yeni bir imge ve yeni bir eylemcilik tarzı yarattığı bilinmedik bir harekete dönüştü.

1977 hareketinin kendine has özelliği, hareketin tarihinde, değişen zamanların her iki yüzünü de, yani bir yanda yara-

tıcılığın ütopyacı yüzünü ve öte yanda çaresizliğin, umutsuzluğun ve terörün yüzünü görebilmenizdir.

1977 yılının ilk yarısında "Metropolitan Yerlileri" ve "Mao-Dadaistler" gibi devrimci kalabalıkların kamusal alanı renkli ve ütopyacı tavırda işgal edişi, kolektif mutluluğun, işkolik olmayan bir toplumun ve medyaya serbest erişimin ilanı gibiydi. Ama isyanların patlak vermesinden, ölümlerden ve yüzlerce gözaltından sonra kasvetli bir hissiyat hâkim olmaya başladı, aynı yıl Londra sokaklarında başlayan punk hissiyatıyla birleşen bir umutsuzluk dalgası yüzeye çıktı.

Yeni işçi nesli eski işçi partisi geleneğiyle pek ilgilenmiyordu. Devlet merkezli sosyalist ideolojiyle de alakaları yoktu. Bu genç emekçiler, hippi hareketiyle ve avangart sanat tarihiyle daha çok ilgileniyordu. Onların protestolarına neden olan öğe, çalışmanın getirdiği kederin reddiyesiydi.

1977 Hareketinin mirası nedir peki?

Miras ve hafıza belirsizdir. Kültürel kıvraklık ve paylaşılan mutluluk hissini anımsıyoruz, gündelik hayatın çalışma ve paranın yasalarından kurtulduğunu anımsıyoruz; ama olayların karanlık tarafını da anımsıyoruz, korkuyu ve baskıyı, imgelemin distopik içeriğini de anımsıyoruz. Bugün, yeni yüzyılın ilk on yılı biterken 1977 yılındaki kâbusun gerçekleştiğine, hareketin kendisinin beslediği ve yüzyıl sonunun *Zeitgeist*'ına (zamanın ruhuna) zerk edilmiş olan distopik imgelemin gerçekleşmesine şahit oluyoruz.

1977'de Ingmar Bergman, belki de en iyi filmlerinden biri olan *Yılan Yumurtası*'nı çekti. Bu film totaliter zihnin inşasına dair hayli rahatsız edici bir sezinin ürünüdür. O yılın sonunda bu filmi ilk izlediğimde, bir şeyin doğrudan bana, bize hitap ettiğini hissetmiştim. *Yılan Yumurtası* Nazizmin 1923-1933 yılları arasındaki kuluçka dönemi hakkındadır. O dönemde yılanın yumurtası yavaş yavaş çatlamakta, bir canavarı dünyaya getirmekteydi. Mart 1977'deki öğrenci ayaklanmalarının ardından da buna benzer bir şey hissetmiştik. Oluşum halindeki yeni bir

totaliterliğin kokusunu almaya başlamıştık. Bu totaliterlik, politik iktidar üzerine değil, toplumsal zihnin yavaş yavaş işgal edilmesi üzerine kuruluyordu.

Endüstriyel sürecin insanı insanlıktan çıkarışını ve yoksul da olsalar insan kalabilenlerin iyiliğini anlatan Charlie Chaplin, 1977'nin sonunda, Aralık ayının 25'inde öldü. Maddi olmayan üretimin post-endüstriyel dünyasında artık iyiliğe yoktu. Daha sonra, 1977'nin son günlerinde *Cumartesi Gecesi Ateşi* filminde John Travolta, işçi sınıfının yeni kahramanını canlandırdı: Cumartesi gecesi disko eğlencesi karşılığında tüm hafta sömürülmekten memnun genç işçiyi.

1977'de Japonya'da gençlerin kitlesel intiharları vuku buldu. Resmi rakam 784. Aynı yıl yaz tatilinin sonunda, hepsi ilkokul öğrencisi on üç çocuğun intiharı da bunun üstüne tuz biber ekti. Burada endişe verici olan şey, intihar sayısından ziyade, intihar eğiliminin nedensizliği ve anlaşılmazlığıdır. Bu vakaların hiç birinde intiharın bir sebebi yahut etkeni yoktur. Ebeveynlerin vakaları öngörebilmelerine, anlamalarına yahut açıklayabilmelerine yardımcı olacak herhangi bir kelime mevcut değildir.

1977, ABD ve Avrupa'da olduğu gibi, Japonya'da da modernitenin ötesine geçişin miladıdır. Avrupa'da bu geçiş, Baudrillard, Virilio, Guattari, Deleuze gibi yazarların felsefeleri ve yaratıcı İtalyan *otonomi* veya Londra'daki punkçuluk gibi kitlesel hareketlerin politik bilinci sayesinde sinyal verirken ve Kuzey Amerika'da kültürel bir patlama olarak, sanat ve müzikte "no wave" şeklinde ifade bulan kentsel dönüşüm hareketi olarak yaşanırken, Japonya'da bu geçiş zaten dolayımsız olarak görünüyordu; açıklanamaz bir canavarlaşma gündelik hayatın normu, kolektif varoluşun yaygın formu haline gelmişti.

1977'den bu yana Batı zihniyetinin çöküşü kaçamak, gizli ve parçalı bir yol izledi, fakat milenyumun eşiğinde artık önüne geçilemez bir felaketin hızlı ritmine girdi. 1977'den beri hareketin karakterine dair farkındalık, üretimin, teknolojinin

ve gündelik hayatın ritmindeki ivmelenmenin tehlikesini algıladı: Deleuze ve Guattari bunu yersiz yurtsuzlaşma olarak adlandırdılar. Bugün yersiz yurtsuzlaşmanın ve ivmelenmenin etkileri, küreselleşmiş toplumsal alanda korku, güvensizlik ve panik olarak görülmekte.

Belli olaylar, tüm toplumsal organizmayı yeniden üreten, çeşitlendiren ve hasta eden enformasyonu taşıyan virüslere dönüşerek bu geçişin işaretini verdi. On dokuz genç Müslümanın intihar saldırısı sonrası toz bulutuna dönüşen İkiz Kuleler olayı, bunlar arasında en istisnai, en etkileyici olanıydı ve yeni zamanların başlangıcını şaşaalı bir biçimde ilan eden bir imge-olaydı. Fakat bundan bir kaç yıl önce vuku bulan Columbine okulundaki katliamın daha tekinsiz bir mesajı vardı, çünkü gündelik hayattan, Amerikan normalliğinden, insan olmakla ilişkisini yitirmiş ve artık bilmediği duyguların yerine geçecek imkânsız bir güvence arayan insan normalliğinden bahsediyordu.

Lanetlenmiş Peygamber

70'lerin hareketinde yer aldım ve özellikle de 77'de Bologna ve Roma'daki isyan hareketlerine katıldım. Aslında bu isyan, politik iktidar biçimini değiştirmeyi amaçlayan politik bir ayaklanmadan ziyade bir öngörü eylemiydi; bir toplumsal farkındalık bilincini, dünyanın bu yönde ilerleyemeyeceği, kâr ekonomisinin dünyayı yıkıma götürdüğü bilincini uyandırmayı amaçlayan kolektif bir kehanetti. Bologna ve Roma'daki isyancıları, kitlesel bir sürünün yürüyüşünü durdurmak için gizemli vahiyler söyleyen küçük bir tembel peygamberler topluluğu olarak hatırlıyorum. O yılların gerçekliklerini tasvir etmekten çok bilimkurgusal düşmanlara karşı savaşıyor gibiydik. Oysa kâbuslarımızda hissettiğimiz bu düşmanlar, şimdi yaşadığımız geleceksiz gelecekte gerçek oldular.

Geleceği görmek pek çok kültürde lanetlenmiştir. Antik zamanlarda geleceği gören kişi trajik bir karakterdir; peygamberin kendi yazgısı daha da trajiktir çünkü o, sadece geleceği

görmekle kalmaz, aynı zamanda geleceği bilmek istemeyen çağdaşlarına o geleceği anlatır. Cassandra'nın ve Thyresia'nın yazgısı trajiktir, çünkü geleceği görmek tanrıların paylaşılmaz ayrıcalığı olarak kalmalıdır. Hıristiyan dünyada dindar zihniyet hep yaratım anında, tanrının her şeyi yarattığı ana bakar. Bu uzak noktadan uzaklaştıkça başlangıçta var olan ışığı da gözden kaybetmeye başlarız. Gelecek, Düşüş'ün zamanıdır, karanlığın daha da kesifleştiği zamandır.

Modern zihniyet bu algıyı tersine çevirir ve yaklaşan kıyametin korkusu yerine ilerlemenin kesinliğini koyar. Bacon bilginin güç olduğunu ilan ettiğinden, burjuvazi yatırımlarından gelen kârlar üzerine bahse girdiğinden ve tarih ekonomik kalkınmayla medeniyet olarak tanımlandığından beridir, gelecek tümden farklı bir anlam kazanmıştır.

Modernlerin geleceğinin güven veren iki niteliği vardır: Birincisi, geleceğin bilinmesi olasıdır, zira insanlık tarihinin eğilimleri doğrusal yönde takip edilebilir ve bilim, gezegenlerin hareketini keşfettiği gibi insan evriminin yasalarını da keşfedebilir. İkincisi, gelecek, insan iradesiyle, sanayiyle, ekonomik teknikler ve politik eylemle dönüştürülebilir. Ekonomi bilimi, çelişkileri ve tercihleriyle insan eylemlerini öngörebileceğini tasladığı zaman, geleceğe yapılan vurgu zirveye ulaşır. Yirminci yüzyıl geleceğe güvenir, çünkü onu öngören bilim insanlarına ve akılcı kararlar veren politikacılara güvenir.

Ne var ki bu yüzyıl ütopyacılara acı bir ders verdi. Yüzyılın son kısmında ütopyacı imgelem distopyacı imgeleme dönüşme eğilimine girdi: Bu terse dönüşün merkezi laboratuarları, bilincin ve bilimkurgunun kâbuslarıydı. Bir zamanlar (Jules Verne'in yahut Isaac Asimov'un devrinde) bilimkurgu insanın uzaya ve zamana hâkimiyetine dair ayrıntıların geliştirildiği alandı. Yüzyılın sonunda bilimkurgunun gelecek imgelemi yok oldu, düzleşti, daraldı ve karardı, son olarak da şimdiyi sınırsızca genişletmeye dönüştü.

Robert Fripp 1979'da yazdığı *Frippertronic Manifesto*'da "Kendimizi felaketin akışına bırakmalıyız" der. 1980'lerde siberpunk yazarları geleceği sonu gelmeyen bir distopya olarak tasvir ederler. Peygamber bir kez daha lanetlenmiş kişi haline gelmiştir, tıpkı antik çağdaki gibi.

Uzak yerleri görebiliyoruz ama uzak zamanlar görülebilir durumda değil artık. Sanal uzama girdiğimizden bu yana uzam sınırsızca genişledi. Sanal uzam bir ufuk noktasıdır, sonsuz sayıda sözceleme asamblajının kesiştiği noktadır.

Sanal zaman, uzamın tersine, mevcut değildir. Sanallığm zamanı diye bir şey yoktur, zira zaman sadece hayatta, çözünmede ve hayatın ölüm haline gelişinde mevcuttur. Sanallık hayatın çöküşüdür, zamansal algıyı hükmü altına alan şey, paniktir.

İşte bu yüzden gelecek artık rahatlatıcı bir konu değildir. Anladık ki geleceğin bilinmesi olası değil, tıpkı enformasyon asamblajlarının kesişim hatlarının çok karmaşık ve hızlı olduğunu, onları herhangi bir bilimsel yasaya indirgeyemeyeceğimizi anladığımız gibi. Artık geleceğin politik stratejiler ve askeri güçle idare edilebileceğinden kuşku duyuyoruz.

Dünyadaki politik liderler G8, G20 filan gibi şu gülünç toplantılarda ne zaman bir araya gelseler politik iktidarın beceriksizliği ve geleceği kavramadaki yetersizliği daha da belirgin hale geliyor. Temmuz 2008'de Sapporo, Hokkaido'da ve Temmuz 2009'da L'Aquila'da buluştuklarında, ulusları yöneten etkili erkek ve kadınların çok önemli bir mesele olan iklim değişikliği ve bunun gezegenin ekosistemine etkileri hususunda kararlar almaları beklenmekteydi. Ama anlamlı tek bir söz söylemekten ve bir şeyler yapmaktan tümüyle yoksundular, bu yüzden de toksik atıkların 2050'ye dek yarıya düşürülmesine karar verdiler. Nasıl? Neden? Bu sorulara bir yanıt yoktu elbette. Ne politik ne de teknolojik bir eylem planı vardı ortada, 2050'ye dek geçecek süre için ara mühletler de mevcut değildi. Bu karar bir şaman ritüeline, bir tür yağmur dansına benziyordu. Problemin karmaşıklığı dünya liderlerinin etkisinin ve

bilgisinin gücünü kat be kat aşıyordu. Gelecek, politik tekniğin elinden sıyrılmıştı ve her şey, muhtemelen hızdan ötürü, alabora olmuştu.

Mutlak hız, bedenin ve duyumsamanın değil, zihnin aynı anda her yerde olması anlamına gelir. Mutlak hız, ancak göstergelerin bağlantısıyla mümkün olur. Birbirine bağlanmış sayısız beyin, her şeyi kuşatan gösterme sürecini işletir. Bunun toplumsal psikosfere etkisi nedir? İvme erotik duyarlılık alanında, somut, canlı organizmalar olarak başkalarının algısında ne üretecek?

Fütüristlerin coşkuyla ilan ettikleri gelecek geldi çattı işte! Ne var ki hayal ettikleri bedenin dışına kaplanmış metalik makine kılığında değil. Dilin ve bağlantının gücü sağolsun, gelecek geldi. İtalyan Fütürizmi bu ihtimalin farkındaydı. Marinetti'nin nidasını hatırlayalım: *Immaginazione senza fili*: KABLOSUZ İMGELEM.

Son Ütopya

Geleceğe güvenen yüzyılın son on yılında, tercihe göre Siberkültür, Ağkültürü yahut Sanal Kültür diye adlandırılabilecek yeni bir Ütopya zuhur ediyor. Bu Ütopya önceki yüzyılın Ütopyalarına nazaran kendi dünyasını çok daha verimli bir biçimde üretebiliyor. Ağ, milyarlarca zeki failin sayılamayacak kadar çok yörüngesinin bir araya geldiği ve ekonomik, kültürel ve psişik gerçekliklerini ürettikleri sanal bir uzamdır.

Etimolojik olarak bakınca Ütopya, varolmayan yerdir. Benzer şekilde Sanallık'ı da fiziksel anlamda mevcut olmayan bir uzam olarak tanımlıyoruz, her ne kadar anlamsal, algısal ve ekonomik mübadelenin sonuçlarını yaratabilse de. Yüzyılın sonunda kültürel imgelemde yayılan Sanal Ütopya iki kez gayrı maddidir, yani maddi hayatın fiziksel uzamından farklı bir uzama iki kez yerleşmiştir.

Yirminci yüzyılın tüm ütopyaları arasında sadece Sanal Ütopya teknoloji, ekonomi ve gündelik hayat alanlarında kalıcı

etkiler üretmiş ve ani, ama büyük oranda beklenen bir terse dönüşle nihai Distopya'nın önünü açmıştır: İnsanın ortadan kalktığı, yahut belki insanın tekno-dilsel otomatlar zincirine boyun eğdiği bir Distopya.

Ağ sadece, aynı zamanda onun üreticileri de olan kullanıcılarının ortak zihninde mevcuttur. Bu yersizlik, Deleuze ve Guattari'nin deyişiyle, evrensel yersiz yurtsuzlaşmanın uzamıdır. Yersiz yurtsuzlaşmanın her bir hareketi, karşıt olarak bir yeniden yerli yurtlulaşma etkisi yaratır. 1990'larda Ağın toplumsal kuruluş yıllarında küreselleşme süreciyle milliyetçiliğin ve köktenciliğin yapay olarak canlanışının birlikte gelişmesi bu yüzdendir.

Ağın inşası muazzam bir teknik yaratım ve mühendislik çalışmasını, geniş bir sanatsal üretimi ve felsefi icat sürecini içeriyordu. 80'lerden bu yana Siberkültür alanında Ağ pek çok farklı şekilde tasavvur edildi ve birbiriyle çelişen felsefi imgelemler Web'in aktüel varoluşunu biçimlendirdi.

Ağ'ın evrimi bir tanıma indirgenemez, zira o sonsuz bir uzamdır ve bu mevzuda sonlu önermeler ileri sürmek manasız olur. Bu yüzden de Ağ'a dair farklı imgelemler bir araya geldi ve aynı sürecin farklı veçhelerini su yüzüne çıkardı. Bu farklı imgelemler birlikte işlerler çünkü Ağ farklı imgelemlerin birlikte evrimleştiği yerdir. Ağ Kültürünün kapsayıcı bir fenomenolojisini serilmemek, amacımı da yetilerimi de aşıyor. Bu mevzuda pek çok düşünür yazdı; özellikle İtalyan medya kuramcısı Carlo Formenti'yi ve onun *Triology of the Net* (*Incantati dalla Rete, Mercanti di futuro* ve *Cybersoviet*) çalışmasını anmak gerek. Ben daha ziyade Siberkültürü doğumundan bu yana canlı tutan gelecek algısının farklı biçimlerine işaret etmek istiyorum.

Kablolu imgelem, bana göre 90'ların en etkili kültürel akımıydı. San Francisco'da Luis Rosetto'nun editörlüğünde 1993'te yayımlanmaya başlayan *Wired* dergisi, Ağ'ın tüm medya dünyasını değiştirme ve teknoloji ve bilgi üretiminin hakim paradigması olma amacı taşıdığını savunuyordu. Ağ aynı anda hem kavram, hem yöntem, hem de eğilimdir.

World Wide Web ve ilk Ağ tarayıcılarıyla birlikte evrimleşen *Wired,* teknoloji uzmanları ve siberpunk topluluğuna hitap ediyordu. *Wired* Fütürizmi'nin teknoloji meraklısı ve serbest piyasa taraftarı uzmanlarının muazzam başarısı, iletişim, finans ve kişisel hizmetler alanında sanal teşebbüsler yaratmaya dayalı yeni ekonomik temayülleri anlamalarında yatıyordu.

Bu dergide özgürlükçü ruhla neoliberal iktisatçıların piyasa teolojileri birbiri içinde erimekteydi. Sanal üretim alanında sonsuz ekonomik büyüme yanılsaması, uzun erimli patlama Ütopyasını ve yeni ekonomi ideolojisini besledi. Bu yanılsama çok etkiliydi. Yüzyılın son yıllarındaki internet şirketi hastalığı, bir sürü iş, para, hizmet ve ürün yarattı ve küresel medya sisteminin teknolojik altyapısının değişimine yardımcı oldu.

Ama aynı dönemde, kimileri, Ağ kültürünün gizli uzamlarında geleceğim karanlık tonlarını algıladı. Sözgelimi, Kanadalı kuramcı Arthur Kroker, Ağ'ın distopik imgeleminin habercisi olarak kabul edilebilir. 1994'te Kroker *Data Trash* [*Veri Çöplüğü*] adlı kitabını yayımladı. Tekno-değişimin psiko-toplumsal etkilerine dair kayda değer bir öngörü içerir bu kitap. Web'in kitleselleşmesi ve basitleşmesine dayalı bir siber-otoriterliğin yaratıldığını öngören Kroker şöyle yazar:

> Enformasyon otobanı Ağ'ın antitezidir, tıpkı sanal sınıfın hayatta kalabilmek için İnternetin kamusal boyutunu ortadan kaldırmasının zorunlu olması gibi. ... Çünkü sanal sınıfın içeriği, sanallaşmış değiş tokuşun hızını düşürür ve anlam, verilerin antagonist çelişkisi haline gelir. Veri, anlamın antivirüsüdür. Telematik enformasyon, içeriğin ağır yükü tarafından yavaşlatılmayı reddeder. Böylece sanal sınıf, İnternetin toplumsal olanaklarını yok etme yolları arar (Kroker ve Weinstein 1994: 7-8).

Kroker ve Weinstein bedenin Sanal uzamda ortadan kalkmasından kaygı duyarlar ve bedenin geri dönüşünün vahşi bir Retro-Faşizm olarak zuhur edeceğini öngörürler. Kroker'in düşüncesi, Baudrillard'ın fikirlerini bir sanal sınıf kuramı yö-

nünde geliştirir. Sanal sınıf aslında mevcut olmayan bir sınıftır. Bilişsel işçilerin üretici mikro-eylemlerinden oluşan fraktal bir okyanusun soyutlamasından ibarettir. Sanal sınıf faydalı bir kavramdır, ama sanal görevleri gerçekleştiren insanların toplumsal ve bedensel varoluşunu hesaba katmaz. Sanal işçilerin toplumsal varoluşu sanal değildir; sanal işçinin duyumsal bedeni de sanal değildir. Bu yüzden de, ağ ekonomisine dâhil olmuş işçilerin arzularının ve hastalıklarının fiziksel (erotik, toplumsal ve nörolojik) veçhesini vurgulayabilmek için, sanal sınıf kuramından bir kognitarya ya da bilişsel proletarya kuramını çıkarmak zorundayız.

Göstergesel sermaye nörofiziksel enerjileri işe koşar ve onları elektronik makinenin hızına tabi kılar. Bilişsel ve duygusal donanımımızı ağ-üretkenliğinin ritmini takip etmek zorunda bırakır. Siberuzam, siberzamanı aşırı yükler, çünkü siberuzam hızı sınırsızca ivmelenebilen sınırsız bir alandır. Ama siberzamanın (dikkat, hafıza ve imgelem zamanının) hızı sınırsız değildir. Yoksa dağılır. Siberzaman, aşırı-üretkenliğin gerilimi altında gerçekten dağılmakta ve çökmekte. Toplumsal beynin devreleri arasına bir panik salgını yayılmakta. Paniğin başlamasının ardından da bir depresyon salgını gelmektedir. Çift sıfırlı on yılın başında yaşanan yeni ekonominin krizi, bu sinir buhranının sonucudur.

Bir zamanlar Marx aşırı üretimden bahsederken toplumsal piyasanın içeremeyeceği kadar çok ürünün üretilmesini kastediyordu. Ağ-üretimi alanında, ilgi-gören ürünlerin aşırı arzı toplumsal beyne saldırmakta. Toplumsal fabrikanın bir mutsuzluk fabrikası haline gelmesinin nedeni budur: Ağ-üretiminin montaj hattı, sanal sınıfın duygusal enerjisini doğrudan sömürmekte. Bunun farkında olmalıyız: Kendimizi kognitarya, yani bilişsel proletarya olarak görmeliyiz. Etimiz, bedenimiz ve duygularımız, hepsi sabit bir elektro-uyaran etkisi altında.

Biyolog, felsefeci ve gazeteci Kevin Kelly 80'lerde *CoEvolution Quarterly* dergisindeydi, sonrada senelerce *Wired*'ın editör-

lüğünü yaptı. *Out of Control* adlı kitabında sayılamayacak kadar çok insan zihninin sinerjisinin ürünü olan ve insan kontrolünün, anlayışının ve yönetiminin erişemeyeceği biyo-enformatik bir Süper-organizmadan bahseder:

> Çok geniş ağlar dünyaya nüfuz ederken, bu ağın ortaya çıkardığı şeyin ilk belirtilerini görüyoruz –canlanan, akıllanan ve evrilen makineler – neo-biyolojik medeniyet. Küresel zihnin de ağ kültüründe ortaya çıkmasının bir anlamı var. Küresel zihin bilgisayarın ve tabiatın, telefonların ve insan beyinlerinin ve daha fazlasının birliğidir. Kendine ait bir görünmez el tarafından idare edilen, ama biçimi önceden belirlenemeyen çok geniş bir komplekstir. Biz insanlar küresel zihnin ne düşündüğünün bilincinde olmayacağız. Bunun nedeni yeterince zeki olmamamız değil, zihnin tasarımının parçanın bütünü anlamasına olanak vermemesidir. Küresel zihnin kimi düşünceleri ve onların sonucu olan eylemleri, bizim kontrolümüzün dışında ve anlayışımızın ötesinde olacak (Kelly 1994: 260).

Kelly'nin görüşünde Ütopya ve Distopya birbirine karışır. Alt-küresel zihinlerden hiç biri küresel zihnin üstün tasarımını kavrayamaz çünkü onun karmaşıklığı bireysel beynin erişemeyeceği düzeydedir. Bunun yerine Kelly kovan zihinden bahseder.

Alt-küresel herhangi bir birim (bir parti, bir hükümet, bir karar alma grubu) olayların akışını değiştirmeye muktedir olamayacaktır, çünkü olayların akışı kimsenin yönetmediği küresel bir zihnin entegre çalışmasıyla belirlenmektedir. İnsan davranışı gitgide sürü davranışına benzeme eğilimindedir. Sürü, son treni yakalamak için istasyona akın eden insan kalabalığı gibidir. Ama insan kalabalığı, sürüye nazaran daha rastlantısal ve tahmin edilemezdir.

Bir ağın parçası olan kişilerin davranışı rastlantısal olamaz çünkü ağın parçası olmak kurallara uymayı öngörür ve zorunlu kılar. Sürüyü yöneten ilke içselleştirmedir: Canlı organizmalar, fiziksel ve davranışsal otomatizmleri takip eder çünkü çevreyle ilişki kurmalarının yolu budur. Sürünün bile-

şenleri bilinçli, yahut belki de davranışlarının içsel otomatizm tarafından güdüldüğünün tamamen farkında değildirler.

Adam Smith'in Liberal mirasını sahiplenen ve 90'larda şahlanmış olan neoliberal yönelimi meşrulaştıran Kelly (1994: 33) gezegendeki gerçek hayatın sıkıntı ve çelişkilerinin sonunu getiren, neredeyse tanrısal bir görünmez elden bahseder. Şöyle yazar: "Ağ'da gizlenen şey Görünmez El'in esrarıdır – otorite olmaksızın kontrolün esrarı." Ağ'da, tıpkı sürüde olduğu gibi, katılımcılar programa içkin kurallara uymak zorundadırlar, tabii oyuna katılmak istiyorlarsa. Bağlantı, operasyonel uyumu gerektirir, anlam yahut duygulanım düzleminde karşılıklı kavrayışı değil.

Bağlantı, müşterek işlerliktir ve bu da soyut enformasyon dolaşımını mümkün kılar. Bilinçli ve duyarlı bedenleri içerir, ama bilinçli ve duyarlı beden bağlantının sadece pasif bir taşıyıcısıdır. Bilinç tepki vermenin operasyonel yetisinden ibarettir. Duyarlılık, ivmeyi ve rekabeti engelleyen yavaşlık anlamına gelir.

Kelly küresel zihnin içsel rasyonalitesini varsayarken, Smithçi ve liberal Görünmez El mitini takip eder. Dijital çağda görünmez el teknolojik, bilişsel ve ekonomik otomatizmler sistemidir. Teknosferde (teknoloji ortamında) yatırımlar, sermayenin yer değiştirmesi ve Devletlerin ekonomik dengesi, artık yasa koyucuların seçimlerine yahut politik stratejilere dayanmamakta, toplumsal makineye gömülü programın otomatikleşmiş adımlarının ağı tarafından belirlenmektedir. Bu programlar programı, git gide kuvvetlenmekte ve doğal gerekliliğin kaçınılmazlığını edinmektedir.

Pek çok gelecek arasından birinin seçildiği karar verme ve bir gelecek tasarlama süreci, giderek insan iradesine bağlı olmaktan çıkıyor. Buna karar vericinin paradoksu diyebiliriz: Enformasyon dolaşımı hızlandıkça ve karmaşıklaştıkça ilgili enformasyon üzerinde çalışmak için ayrılabilecek zaman kısalıyor. Erişilebilir enformasyon arttıkça anlama ve bilinçli seçi-

me ayrılan zaman azalıyor. Bu yüzden veri ile karar arasındaki karşılıklı bağımlılık, enformasyon makineye ve tekno-dilsel arayüzlere daha çok gömülüyor. Yine bu yüzden programın işletimi, insan operatörlerin değiştiremeyeceği yahut görmezden gelemeyeceği otomatikleştirilmiş prosedürlere havale ediliyor.

Makine tarafsız ve salt matematiksel gibidir, ama makinenin prosedürlerinin toplumsal çıkarların sadece teknik somutlaşmaları olduğunu biliyoruz: Kâr, birikim, rekabet – makineye gömülü otomatik prosedürlerin ardında yatan kriterler bunlardır. İnsan iradesi prosedürel bir role indirgenmiştir.

Sanal Ütopya, geleceği imgelem ve irade kudretinin alanından çıkartarak yuttu. Sanal Ütopya Zorunluluk Mantığının Distopik totaliterliğinde doruğa ulaştı.

2000 yılında *Wired* dergisinde Bill Joy'un "Geleceğin bize neden ihtiyacı yok?" başlıklı bir metni yayınlandı. Bu metin derginin ruhuyla ciddi bir karşıtlık içindedir ve radikal bir felsefecinin değil, bir bilim ve teknoloji insanının Distopyacı bilincinin etkileyici bir anıtı olarak görülebilir. Joy'un düşüncesinin başlangıç noktası Kelly'ninkine hayli benzer, ama Joy Kelly'nin Fütürist coşkusunu yıkıyor. Joy da Kelly gibi mantıksal, dilsel ve operasyonel teknosfere yerleşmiş küresel zihin yaratma yönelimini, nanoteknolojideki muhtemel gelişmelere odaklanarak tasvir eder. Kelly bizi, küresel zihnin sonsuz karmaşıklığını kontrol altına almayı talep etmeden, bu yönelimi güvenle karşılamaya davet ediyor; oysa Joy'un anlatımı, tıpkı kaçamayacağımız distopik canavarı yaratmış olan Dr. Frankenstein'inki gibi, endişe ve korku duygusuyla doludur. Akıllı nano-teknoloji makinelerinin çoğalmasına, enformasyon teknolojilerinin, biyoteknolojilerin ve simülasyon süreçlerinin birbiri içine girmiş olmasına gönderme yapan Joy, insanlığın kullanım süresinin dolduğu ve gereksiz hale geldiği bir senaryo yazıyor; çünkü karar verme, giderek akıllı makinelerin işi haline geliyor.

Belki de bu, Orwell'den, Bradbury'den ve Ballard'dan miras kalan iç karartıcı imgelemle ilişkili eski bir hümanizmdir.

Ne olursa olsun, yeni binyılın ilk on yılında toplumsal yaşamın dokusunu bu imgelemler besliyor.

Geleceğin Terse Dönüşü

Miguel Benasayag ve Gérard Schmidt, Paris'in banliyölerinde yaşayan gençlerle deneyimledikleri uzun terapi sürecini anlattıkları *Les passions tristes* [*Mahzun Tutkular Çağı*] (2007) başlıklı kitapta, geleceğin göstergelerinin değiştiği uyarısında bulunuyorlar. Modern çağda gelecek, ilerleme metaforlarıyla hayal ediliyordu. Modern kalkınmanın yüzlerce yılı boyunca bilimsel araştırma ve iktisadi girişimcilik, bilginin insan evreninin daha da mükemmelleşmesine yol açacağı fikrinden ilham almaktaydı. Aydınlanma bu anlayışı kutsadı, pozitivizm de bunu mutlak bir inanç haline getirdi. Tarihselci ve diyalektik bir vizyon taşıyan Marksist devrimci ideolojiler de geleceği ilerlemeci bir teleolojik model zemininde imgelediler. Çelişkili bir biçimde, şimdiki zaman, tarihin zorunlu olarak çözünmeye yazgılı olduğu bir potansiyel taşımaktaydı. Mevcut çelişkilerin diyalektik çözümü sayesinde, yoksulluktan ve savaştan kurtulmuş bir toplumsal biçim doğacaktı. İşte Marksist hareketin komünizm olarak adlandırdığı biçim budur. Yirminci yüzyılın son döneminde bu felsefi öncüller dağıldı. Ama asıl yok olan şey, ilerlemeci bir gelecek modelinin güvenirliğiydi.

> Gelecek, bizzat gelecek fikrinin kendisi, bugün tam tersi bir gösterge haline geldi. Katıksız olumluluk olumsuzluğa dönüştü, vaat de tehdide. Bilgi elbette gelişti, ama insanların çilesini azaltmayı beceremedi; bu da keder ve karamsarlığı besledi (Benasayag ve Schmidt 2007: 29).

Kolektif imgelem yıkıma, artan yoksulluğa ve şiddete neden olan eğilimlere karşı alternatif olanakları göremez hale geldiğinde, gelecek tehdide dönüşür. İşte bugün içinde olduğumuz durum tam da budur, çünkü kapitalizm, politikanın kaçınamadığı bir tekno-ekonomik otomatizmler sistemi haline

geldi. İradenin felce uğraması (politikanın olanaksızlığı) bugünün depresyon salgınının tarihsel bağlamıdır.

20 Nisan 2007 gününün sabahında *Il Corriere della Serra* adlı İtalyan gazetesini okuyordum. Yirminci sayfanın üst köşesinde, Virginia Tech'de okuyan kız arkadaşını görmeye giden, ou bulamayan ve bulamayınca okuldaki otuz öğrenci ve öğretmenin üzerine silah açan Cho Seung Hui adlı Koreli genç hakkında bir haber vardı.

"Silahlar, Ölüm ve Cinnet
Katilin Videosu Televizyonda"

Haberin başlığı buydu: Yandaki fotoğrafta da Koreli genç, iki elinde iki silahla, Lara Croft oyununun reklamına benzer bir pozda görülüyordu.

Buraya kadar tuhaf olan bir şey yok. O gün gezegendeki tüm gazeteler Cho Seung Hui'den bahsediyordu. Saat 8.30'da iki kişiyi öldürdükten sonra ve bir sürüsünü daha öldürmek için Virginia Tech'e dönmeden önce eve gitmiş, vasiyet videosunu da içeren bir paket hazırlamış ve paketi NBC'ye göndermişti. NBC, elbette videoyu yayınladı.

Fakat benim dikkatimi asıl çeken, aynı sayfanın alt tarafındaki fotoğraftı. İlkin, şöyle bir göz attığımda, o fotoğrafın da aynı hikâyenin devamı olduğunu düşündüm. Siyah bir fonun önünde Asyalı, hatta Koreli gibi görünen bir kadın vardı. Yüzünde ona katı, agresif, kibirli bir hava veren siyah güneş gözlükleri vardı. Yan yana üç farklı fotoğraf: Ortadaki fotoğrafta, cepheden görünüyordu, gövdesini döndürürken kafası önde ve sol kolu arkaya uzanmış, sanki bize bir şey fırlatacakmış gibi. Sağdaki fotoğrafta bir bacağını kaldırmış, tıpkı üzerindeki kıyafet gibi sentetik kumaşla kaplanmış bir çantayı tutarken, soldaki fotoğrafta ise kasıtlı olarak vahşi bir pozisyonda: Kadın sol bacağıyla görünmeyen bir hedefe tekme atmakta, sağ kolu da tüm gücünü toplarmış gibi kıvrılmış. Bu görseller Intel şirketinin yeni işlemcisi Intel Core 2 Duo'nun reklam görselleriydi. Görselin altında şu slogan yazılıydı:

"ÖZGÜRLÜĞÜNÜZÜ ARTIRIN
Intel Core 2 işlemciyle performansınızı çoğaltın"

Neden bu pozlar için bir kadını tercih etmişlerdi? Uzak Doğu imgesi saldırgan sarsılmalar, yorulmak bilmez çalışma ahlakı, sürekli kişisel mobilizasyon, uluslar arası rekabette başarı gibi mesajları taşıyor da ondan.

Cho ve Intel'deki reklam ekibi aynı referans imgelemini paylaşıyor. Koreli gencin kaydettiği videonun mesajı, reklamcıların okurlara ilettikleriyle aynı.

Ölümcül intihar patlamaları sıklıkla patolojik depresyon teşhisiyle ilişkilendirilir. Depresyonun derin psikolojik nedenleriyle baş etmek yerine sadece semptomları ortadan kaldırmaya yarayan antidepresanlarla tedavi edilen hastalarda, şiddetli intihar yahut öldürme eğilimi görüldüğü yönünde pek çok suçlama var.

Depresyon, Cho'nun cinnetini açıklayamaz. Cho'nun eylemi hayli karmaşık, yaratıcı bir şekilde planlanmış ve gerçekleştirilmiş bir eylem. Günümüz popüler teröründen alınan sembolik referanslarla dolu bir sanat eseri bu eylem. Cho'nun yazdığı metinde de olumlandığı üzere, depresif bir arkaplana rağmen, kolayca erişilebilen malzemelerle (psikoterapi ilaçları, popüler terör imgeleri, hassas ve etkili silahlarla) hazırlanan güçlü bir tepkinin ortaya çıktığını görüyoruz. Kim bilir Cho ne kullanıyordu.

Corriere della Serra'nın bu sayfası, yayımladığı reklamların keyfi doğası düşünüldüğünde, depresyon teşhisine indirgenemeyecek bir yoruma müsait: Cho'nun vahşi eylemi duygusal devrelerin tatminiyle, aşırı yüklenmenin neden olduğu bir kısa devreyle ilişkilidir. Bu vahşi şiddet davranışı, enformasyon uyaranları ve duygusal işlem arasındaki ilişkinin kontrolden çıkmasından sonra gelir.

Bu ölümcül *eylem*, depresyonun nedenleri üzerinde hiç bir etkisi olmayan, ama semptomlarını ortadan kaldıran ilaçlarla tedavi edilmiş bir depresyonun sonucu olabilir.

Tüm göstergesel evren, bu farmakolojik refleks yitimine nakledilmiştir: Organizmayı kontrol edilemez bir hiper-uyarıma maruz bırakan bir gösterge-uyaran şelalesi.

Burada mesele, panik-depresif döngüdür. Intel şirketinin mesajı, tıpkı tüm reklam uyaranlarının akışı gibi, rekabetçi saldırganlığı, kuralların vahşi bir şekilde ihlal edilmesini, kişinin kendi dışavurumunun dürtüsel olumlanmasını içerir. Intel'in sahnelediği *çoklu görev*, bilişsel emeğe özgü üretkenliğin yoğunlaştırılması sürecinin en etkili faktörüdür. Ama aynı çoklu görev, enformasyonu rasyonel bir biçimde işleme yeteneğimizi harap eden etkendir ve duygusal sistemimizi patolojik bir biçimde aşırı-uyarır. Göstergesel-kapitalist hiper-neoliberalizmin yeni dilinde "Özgürlüğünüzü artırın" ifadesi "Üretkenliğinizi artırın" anlamına gelir. Enformasyonel-reklam-üretkenlik uyaran akışına maruz kalmanın panik benzeri nörastenik etkiler ve patolojik asabiyet yaratmasına şaşmamalı. Fakat sinirsel enerji uyaranının harekete geçirilmesinden şiddet eylemine uzanan yol, doğrusal değildir, çünkü böyle olsaydı yoğun sinirsel sömürüye maruz kalan tüm emekçiler birer katile dönüşürdü ve şimdilik mevcut durum bu değil. Devre, bundan çok daha karmaşıktır. Sinirsel enerjilerin sürekli harekete geçirilmesi, depresif bir tepkiye neden olabilir: Eylem ve rekabet denemelerimizin hayal kırıklığıyla sonuçlanması, libidinal enerjimizin toplumsal alandan geri çekilmesine neden olur. Hayal kırıklığına uğrayan narsizmimiz kendi köşesine çekilir ve enerji kendi faaliyetini durdurur.

Terapötik eylem bu noktada depresyonun derindeki nedenine yönelmez, çünkü, göreceğimiz gibi, bu neden farmakolojik terapinin mücadele edebileceği bir şey değildir. Depresyonun terapötik tedavisi uzun bir dilsel çalışmayı içerir, farmakolojik tedavi ise depresyonun zihinsel sebepleri üzerinde değil, sadece engelleyici ketleri önlemede etkin bir biçimde işleyebilir. Bu ketleri açma eylemi, depresif arkaplan nitelikleri taşıyan şiddet eylemini tahrik edebilir.

Sinirsel uyaranların yoğunlaşması, libidinal yatırımın geri çekilmesi, narsizmin sıkıntılı kavranışı: Bunlar, bugünün toplumunda hızla yaygınlaşan patolojik profilin temel özellikleridir. Aşırı yüklenmenin neden olduğu patolojileri (panik, odaklanma bozuklukları, disleksi) libidinal yatırımdan çekilmenin neden olduğu sorunlardan (depresyon ve hatta otizmden) kesin bir şekilde ayırabiliriz. Fakat bu kavramsal ayrım bu kaynakları farklı patolojilerin eş zamanlı ve birlikte çalıştıklarını, çok şiddetli dışavurumlara neden olduklarını kavramamızı da sağlamalıdır.

Elbette eylemenin önündeki ketlemeleri depresif çekirdeğe temas etmeden ortadan kaldıran ilaçlar gözü kara eylemleri, kendini yok etmeye yönelik katıksız ve basit patlamaları yahut şiddetli güçleri salıverebilir:

> 1980'den sonra anksiyete nevrozları iki kategoriye ayrıldı: Panik atak ve genel anksiyete sendromu. Bu iki patoloji hemen depresif alana nakledildi, çünkü anksiyeteyi azaltan ilaçlar yerine antidepresanlarla tedavi edilmeleri daha kolaydı. Bugün anksiyete, depresif alanın bir parçasıdır (Ehrenberg 1998: 25).

Teknolojik bağlantı neslinin çağında ortaya çıkan temel patolojik manzara, sinirsel enerjilerin hiper-mobilizasyonu, aşırı enformasyon yükü ve odaklanma yeteneklerimizin kalıcı hasara uğraması gibi niteliklere sahip. Bu sinirsel hiper-mobilizasyonun kendine has özelliklerinden ve önemli sonuçlarından biri bedensel temasın seyrelmesi ve enfosferdeki bireyin fiziksel ve psişik yalnızlığıdır. Bu koşullar altında, depresyonu, teknolojik bağlantı neslinin psikotik-panik bağlamına mükemmel bir biçimde oturan ikincil bir salgın olgusu olarak incelemek gerekir.

Anksiyete ve depresyon sendromlarının kavramsal olarak birbirinden ayrılmasını ilgi çekici buluyorum, çünkü ilkinde aşırı uyaran yüklemesinin etkisini, ikincide ise enerji yatırımının geri çekilmesini görüyorum. Fakat yeni binyılımızın

şafağında ortaya çıkan şiddet patlaması salgınını açıklamak istiyorsak, bunlar arasındaki bağı da idrak etmemiz gerek. Hayal kırıklığına uğramış hiper-uyarılma, libidinal enerji yatırımının geri çekilmesine neden oluyor ve biz buna depresyon diyoruz. Ama özne, psikoterpi ilaçları veya ölümcül bir potansiyel taşıyan davranışsal şoklar sayesinde depresif engeli patlatabilir.

Depresyon psikolojik alana indirgenemez; bizzat varlığın temelini sorgular.

Melankolik depresyon, anlamın dolaşımıyla ilişkili olarak anlaşılabilir. Anlamsızlığın uçurumuyla yüzleşen kişiler, dostlarıyla söyleşerek o uçurumun üzerinde bir köprü inşa ederler. Depresyon bu köprünün güvenirliğini sorgular. Depresyon o köprüyü görmez. Köprü, depresyonun radarına girmez. Yahut belki de depresyon köprünün var olmadığını görür. Depresyon dostluğa güvenmez ya da onun ne olduğunu bilmez. Bu yüzden de anlamı algılamaz, çünkü ortaklaşılan bir uzamda değilse, anlam yoktur.

Anlam, entelektüel ve duygusal yatırımın projeksiyonudur. Anlam, anlamın oluşturulma sürecinde, yoruma yapılan libidinal yatırımın etkisidir.

Gilles Deleuze ve Félix Guattari'nin son kitabı *Felsefe Nedir?* yaşlılık, dostluk, kaos ve hız üzerine düşüncelerle doludur. Yaptıkları çalışmalarda her daim bastırılan ya da reddedilen depresyon teması da nihayet ortaya çıkar.

> Kaos, içerdiği düzensizlikten ziyade, içinde biçim alan her formun dağılıp gittiği sonsuz hız ile tanımlanır. Kaos, hiçlik olmaktan ziyade, her mümkün parçayı içinde barındıran, tüm mümkün formların hemen kaybolmak üzere tutarsız, göndermesiz ve sonuçsuz bir şekilde ortaya çıktığı *virtüel* bir boşluktur. Kaos doğumun ve yok oluşun sonsuz hızıdır (Deleuze ve Guattari 1994: 118 [107]).
>
> Kendinden kaçan bir düşünceden; uçup giden, henüz tasarlanmışken yitiveren, unutmanın çoktandır kemirdiği ya da bizim daha iyi bir şekilde kavrayamadığımız daha başkalarının içine itilmiş fikirlerden daha can sıkıcı bir şey yoktur. Bunlar, belirişleri ve yitişleri çakışan sonsuz *değişkenliklerdir.* Bunlar...

> renksizliğin devinimsizliğiyle karışan sonsuz hızlardır (Deleuze ve Guattari 1994: 201[179]).

Dünyanın akıl karşısında sonsuz ivmelenmesi, dünyanın anlamından kesin bir biçimde kesilip koparılmış olma duygusudur. Bu duygu, böyle bir duygunun kendisinin anlam olduğunu unutarak, hemen tersine döner.

Anlam dünyada bulunabilecek bir şey değil, bizim yaratabileceğimiz bir şeydir. Dostluk, aşk, toplumsal dayanışma gibi alanlarda dolaşıma giren şeyler bizim anlamı bulmamızı sağlarlar. Depresyon, anlam yoksunluğu olarak; eylem, iletişim ve yaşam sayesinde anlam bulma yetisinin eksikliği olarak tanımlanabilir. Anlam bulma yetisinin eksikliği, her şeyden önce anlam yaratma yetisinin eksikliğidir.

Aşkın sebep olduğu depresyonu düşünelim. Aşık, anlam yaratımını arzu duyduğu kişinin etrafında örer. Aşkın nesnesi arzu enerjisini çeken bir mıknatıstır. Bu nesne ortadan kalkarsa, anlam yaratma yetisi de hiçleşir ve bunun sonucu olarak da her şeyin anlamı yok olur. "Benim için hiç bir şeyin anlamı yok" diye sızlanır terk edilmiş aşık ve bu cümlenin hiç de metaforik olmayan, gayet somut bir anlamı vardır.

Julia Kristeva, *Kara Güneş* adlı kitabında şöyle yazar:

> Depresif ruh hali narsistik bir destek olarak oluşur, kuşkusuz olumsuz, ama yine de benliğe, sözel olmasa da bir bütünlük sunan bir destek. Bu nedenle, depresif duygu simgeselin geçersizleşmesini ve kesintiye uğramasını (depresif kişinin "bunun anlamı yok" duygusunu) telafi eder ve aynı zamanda benliği intihar edimine geçişten korur. Yine de söz konusu koruma kırılgandır. Simgeselin anlamını yok eden depresif yadsıma, edimin anlamını da yok eder ve özneyi, sevinç verici olduğu kadar ölümcül olan o arkaik bütünleşmeme durumuyla, o "okyanus" duygusuyla, çözülme kaygısı olmadan yeniden buluşma olarak yaşanan intihara sürükler (Kristeva 1992: 19 [2009: 30-31]).

Depresyonu zamanın paylaşımının askıya alınması olarak, anlamsız bir dünyaya uyanmak olarak düşünürsek, felsefi ola-

rak depresyonun hakikate en yakın an olduğunu kabul etmemiz gerekir.

Depresyondaki özne kendi hayatının ve bilgisinin içeriğini akılcı bir biçimde değerlendirme yetisini tümden yitirmiş değildir: Tam tersine, onun görüşü kavrayışın mutlak radikalliğine erişebilir.

Depresyon normalde kolektif anlatıyı olumlayan sürekli döngü sayesinde kendimizden sakladığımız şeyi görmemizi sağlar. Depresyon kamusal söylemin sakladığını görür. Depresyon mutlak hakikat olan boşluğa erişmek için en iyi koşuldur.

Ama aynı zamanda depresyon eyleme, iletişime girme ve paylaşma yetisini felç eder. İşte antidepresanların etki ettiği, tam da fiziksel olarak ikincil, pragmatik olarak belirleyici olan bu ketlenme halidir.

İlaçların depresyon semptomlarını tedavi etmekte etkili olduklarını reddetmek gibi bir amacım yok; hatta bu semptomlar ortadan kalkınca geçici olarak felce uğramış enerjiyi yeniden harekete geçirmek, böylece depresyonun kaynağının üstesinden gelmek de mümkün. Ama şunu da vurgulamak isterim: Depresyon başka bir şeydir, semptomları başka. Depresyonun çaresi de kalımsız tekilliğin (yahut tekilliğin kalımsızlığının) tedavi edilmesinden geçer.

La Fatigue d'etre soi adlı kitabında Alain Ehrenberg depresyonun toplumsal bağlam içinde anlaşılması gereken bir rahatsızlık olduğu fikrinden yola çıkar. Bugünün hayli rekabetçi ortamında depresif sendrom sonsuz bir döngü üretir. Depresyon bizim narsist eğilimlerimizin yaralanmasının sonucudur ve bu yara eylemlerimize vakfettiğimiz libidinal enerjiyi azaltır. Sonuç olarak depresyon eylem düzeyimizde ve rekabet etme yetimizdeki eksilmeyle daha da güçlenir.

> Davranış yönetiminin disiplinci modeli, yani kaderi farklı toplumsal sınıflara göre belirlenen kısıtlamaların geçerli olduğu normal bir dönemin otoriterliği ve rahatlığıyla ilgili kurallar, herkesi bireysel başarıya yönlendiren ve insanların

> kendileri olmasını öğütleyen normlar lehine geri çekildiği zaman, depresyon zirveye ulaşır. Bu yeni normativitenin sonucu, hayatlarımıza dair tüm sorumluluğun sadece kendimizde değil, aynı zamanda kolektif uzamda olduğudur. Depresyon, yetersizlik hissinin baskın çıktığı bir sorumluluk hastalığıdır. Depresyondaki özne yetilerini yitirmiştir, kendi olmaktan yorulmuştur (Ehrenberg 1998: 10).

Depresyonun, girişimcilik ve rekabet ideolojisinin baskın olduğu zamanda yaygınlaşması hiç şaşırtıcı değil. 1980'lerin başından beri, işçi sınıfı hareketlerinin yenilgisinden ve neoliberal ideolojinin olumlanmasından sonra, hepimizin birer girişimci olması gerektiği fikri toplumsal olarak kabul gördü. Artık hiç kimse kendi hayatını daha rahat ve eşitlikçi bir tarzda düşünemiyor. Zira girişimci olmayan ve rahat davranan kişi her an ya sokağa, ya yoksullar evine ya da hapishaneye düşmeye namzet.

Hâkim ideolojilerin saldırısı altında gitgide parçalanmış, yenilmiş ve iktidarsız hale gelen topluma sürekli dayatılan sözde neoliberal reformlar, emekçilerin her türlü ekonomik güvencesini yok etmeye ve her işçinin hayatını girişimci mesleklerin risklerine maruz bırakmaya yönelmiş durumda. Eskiden risk, kendi yetilerine yatırım yapan, bundan büyük kazançlar elde eden ya da acılı başarısızlıklar yaşayan kapitalistin yaptığı işe özgüydü. Ekonomik risk almak onun mesleğiydi. Diğerleri sefaletle göreli refah arasında bir yere yerleşirler, fakat daha fazlasını elde etmek için risk almaları desteklenmezdi. Oysa bugün, neoliberal reform ideologlarının bağıra bağıra ilan ettikleri gibi, "hepimiz kapitalistiz," bu yüzden de hepimiz risk almak zorundayız. Artık hayat boyu çalışırken yapılan birikimlerin karşılığı olarak emekli maaşı almak yok, ama birikimlerin (ya da primlerin) ya büyük kazançlar getirecek ya da yaşlılığımızda bizi çaresizliğe sürükleyecek olan ve batma olasılığı taşıyan özel emeklilik fonlarına aktarılması var. Bunun özündeki fikir şudur: Hepimiz hayatlarımızı ekonomik bir yatırım olarak ya da kazananların ve kaybedenlerin olduğu bir yarış olarak kavramak zorundayız.

Ehrenberg'in analizi, genelleşmiş bir girişimci toplumun tipik depresif patolojilerinin soybilimini kısaca açıklıyor. Foucault da 1978-79 yıllarında verdiği seminerleri bir araya getiren *Biopolitikanın Doğuşu* adlı kitapta, serbest girişimci ekonomik modelin yaşama ve düşünme tarzlarımıza nüfuz etmesinin çağımızın belirleyici özelliği olduğunu belirtir. Devir, neoliberal totaliterlik devridir.

İş hayatında Fordizme özgü disiplinci modeller, çalışanları otonom davranışlara uyum sağlamaya iten normlar lehine geri çekiliyor. Katılımcı yönetim, dışavurum grupları, kalite çemberleri otoriteyi güçlendiren ve bütün ücretli işçilerin kafasına bir itaat ruhu sokmayı amaçlayan yeni tarzlar oluşturuyor. Emek gücünü düzenlemenin ve tahakküm altına almanın bu yöntemleri, mekanik itaatten ziyade inisiyatif üzerine inşa ediliyor. Sorumluluk hissi, proje yaratma ve geliştirme yetisi, motivasyon ve esneklik: Bu nitelikler yeni bir yönetsel ayini tasvir ediyor. Mesele, ücretli emekçilerin bedenlerinden ziyade duygulanımlarını ve zihinsel kapasitelerini mobilize etmek. Zorunluluklar ve problemi tanımlama yolları değişiyor: 1980'lerin ortalarından bu yana hem iş sağlığı hem de girişimci sosyoloji araştırmaları, anksiyete, psikosomatik bozukluklar ve depresyon yaygınlığını vurgulamakta. İş hayatı, depresyonun bekleme odası haline geldi (Ehrenberg 1998: 199).

1990'larda yeni bir farmakolojik moda ortaya çıktı: Sertraline (Zoloft) ve fluoreksin (Prozac) gibi maddeler piyasayı doldurdu. Diazepam (Valium) içeren bir ilaç ailesi olan benzodiazepinlerden farklı olarak bu yeni ilaçların hipnotik, rahatlatıcı ve anksiyeteyi azaltıcı etkileri yoktu. Daha ziyade depresyonun davranışsal semptomlarından biri olan eyleme ket vurmayı ortadan kaldıran öforik etkileri vardı.

Bilişsel ekonomiye en büyük dürtüyü sağlayan ve yaratıcı emek için gerekli zihinsel enerjilerin toplu mobilizasyonuna ihtiyaç duyan 90'lı yılların ortalarında Prozac miti doğdu. Bu ürün tüm dünyada eczanelerde en çok satılan ilaç haline geldi,

ki hala da öyle. Küresel ekonominin bütün yönetici sınıfı, kalıcı bir öfori ve psişik değişim durumuna teslim oldu. Küresel yönetici sınıfın ekonomik kararları, "karar verici mercilerin" dünyanın sadece öforik özelliğini görmelerine ve ekonomik öforinin yıkıcı etkilerini görmezden gelmelerine izin veren ilacın etkilerinin aynası gibidir. Kararlar yıllarca Zoloft'la döllenmiş beyinler tarafından, milyonlarca Prozac tableti yutulduktan sonra alındı. 2000 yılının baharında ve 11 Eylül 2011'deki politik krizde, dünya yönetici sınıfı bir noktadan sonra depresif aşamaya geçti. Kendi içsel boşluğunu tedavi etmek için ya da etik yenilginin depresif hakikatini ortadan kaldırmak için dünya yönetici sınıfı, kendine yeni ve tehlikeli bir madde zerketti: İnsan türünün ve gezegenin kalan enerjisini yok etmeye yazgılı agresifliğin yeniden yatırımına hizmet eden bir amfetamin olarak savaş.

Son yirmi otuz yılda organizma, giderek artan miktarda bir sinirsel uyarana maruz bırakıldı. Sinirsel uyaranların bilinçli organizma üzerinde ivmelenmesi ve yoğunlaşması, duyumsama diye adlandırabileceğimiz bilişsel katmanı inceltti. Bilinçli organizma, kendi bilişsel ve kinetik tepkiselliğini de ivmelendirmek zorundadır. Sinirsel bir uyarana tepki verebilmek için gereken zaman, ciddi oranda azaldı. Muhtemelen bu yüzden empati kapasitesinde bir düşüş görüyor gibiyiz. İnsanlar arasındaki sembolik değiş tokuş, artık empati olmaksızın gerçekleşiyor, zira ötekinin bedeninin varlığını zamanla algılamak gittikçe daha da zor hale geliyor. Ötekini duyumsal bir beden olarak deneyimlemek için zamana ihtiyacınız vardır, okşamak ve koklamak için geçirilecek zamana. Empatiye zaman ayrılmıyor, çünkü uyarım fazla yoğun hale geldi. Enfosferin genişlemesiyle (uyaranların ve sinirsel istemin, bilişsel tepki ritimlerinin ivmelenmesi) insanların söze dökülemeyen şeyleri, kodlanmış işaretlere indirgenemeyen şeyleri anlamalarını sağlayan duyumsal katmanın yıpranması arasında doğrudan bir ilişki olduğunu varsayabilir miyiz?

Para, enformasyon, sterotipler ya da dijital ağ arayüzleri gibi karmaşıklığı azaltan gereçler, ötekiyle kurulan ilişkileri basitleştirdi, ama öteki karşımıza etten kemikten bir varlık olarak çıktığında da onun varlığına katlanamaz olduk, çünkü onun varlığı duyumsama(ma) yetimizi yaralıyor. Video-elektronik nesil, koltuk altındaki ya da kasıktaki kıllara katlanamıyor. Bedensel yüzeyleri bağlantıdaki arayüzlere dönüştürebilmek için mükemmel bir uyum gerekir. Pürüzsüz nesil. Oysa birleşme, kıllar ve değiş tokuşun kusurları arasında gerçekleşiyor. Birleşme analojik okuma yapabilir ve heterojen bedenler bir arayüz dili olmasa da birbirlerini anlayabilirler.

2. İKİ BİNLERİN İLK ON YILI

Bu kitabın ikinci bölümü yeni binyılın ilk on yılındaki toplumsal ve politik manzaraya, özellikle de gelecek algısındaki değişime, ilerleme ideolojisini işler kılan toplumsal uygarlığın temellerinin aşınmasına odaklanıyor.

Buradaki metinlerin üslubu değişkendir, zira son on yıl içinde yazılmış ve farklı bağlamlarda yayınlanmış metinleri bir araya getiriyorum. Kimi bölümleri yeniden yazdım ama okur yine de tutarlı bir gelişim ummamalı; daha ziyade çok biçimli ve değişken bir manzaraya ilişkin dağınık görüler ve değerlendirmeler mevcut bu yazılarda. İlk metin, BM'nin 2009'da Kopenhag'da düzenlediği İklim Değişimi Konferansı fiyaskosundan sonra mevcut duruma odaklanıyor.

Seattle'dan Kopenhag'a

"Görüşmelerden önce panoları kaplayan Coca Cola ve Siemens reklamlarıyla bir Hopenhag olarak sunulan Kopenhag, daha ziyade Nopenhag'ı[1] andırıyordu." Amy Goodman Dani-

1 Dancada tacir ve liman sözcüklerinin bileşiminden oluşan Kopenhag, Zirve reklamlarında bir umut limanı (*Hopenhag*) olarak sunuldu. Ama ortaya çıkan sonuç, bir hiç-limandan (*Nopenhag*) ibaretti (y.n.).

marka'daki 2009 iklim zirvesinin başarısızlığını böyle yorumluyor. Seattle ayaklanmalarının onuncu yılında, dünyanın politik sistemi küresel çevreyi yönetmek için harekete geçmekten acizken, hareket onlarca yıllık neoliberal politikaların yarattığı felakete çare olacak yollar arıyor. Modern uygarlığın temellerini tehdit eden ikili yıkım ihtimali –çevresel ve toplumsal- gittikçe daha olası hale geliyor, ama yönetici sınıf mevcut duruma neden olan stratejiyi, rekabet, kâr ve büyüme dogmalarına dayalı stratejiyi tasdik ediyor:

> Geleceğe olan inanç kriz içindedir ve bu kriz bizi katıksız bir atalet içindeki, sonu gelmeyen, gittikçe kötüleşen bir şimdiki zaman ihtimaliyle baş başa bırakıyor. Tüm bu çalkantıya rağmen –her şeyin değişebilecek gibi, değişmesi gerekiyormuş gibi göründüğü bu "kriz" dönemine rağmen- sanki tarih durmuş gibi paradoksal bir his mevcut. Krizin büyüklüğüyle yüzleşme konusunda bir isteksizlik ve yetersizlikle karşı karşıyayız. Bireyler, şirketler ve hükümetler, birkaç yıl içinde eski dünya geri dönene dek fırtınanın geçmesi umuduyla donup kalmış durumda. İyileşmenin "yeşil sürgünlerini" büyütme arzusuna yönelik girişimler, yeni bir dönemi başlatacak bir kriz ile döngüsel krizi birbirine karıştırıyor; bu girişimler şaşkın bir şakşakçılıktan ibaret. Evet, finans sisteminin tümden çökmesini önlemek için astronomik miktarda para harcandı, ama kurtarma operasyonu değişimi önlemek için yapıldı, değişimi başlatmak için değil. Arafta hapsolmuş durumdayız. (Turbulence 2009: 3)

Neoliberalizmin ideolojik temelleri finans krizi ve iklim değişikliğinden kaynaklanan ekolojik bilinçlenme tarafından sarsılıyor.

> Neoliberal ideoloji altın çağında diğer tüm düşünceleri aforoz etmekte hayli etkiliydi, çünkü kendini ideolojik olmayan, faydacılık "bilimi"nin "akla yatkın" uygulamasından ibaret bir düşünce olarak sunmaktaydı. Bugün ise bu akla yatkın kararların elbette ideolojik olduğunu görmek ve söylemek mümkün. Piyasa dengeye doğru ilerlemiyor, bireysel çıkarların maksimize edilmesi kendini koruma güdülerini hükümsüz kılabiliyor ve vasatın altında sonuçlara neden olabiliyor;

> kriz zamanlarında, damlama etkisi[2] terse döndürülür ve kurtarma paketleri sayesinde kaynaklar savurgan harcamalar yapan üst kesimlere aktarılır. İdeolojik olmama iddiasındaki bu argümanların öncülleri –sözgelimi, piyasanın, sadece ortodoks ("doğru kanı sahibi olanlar") iktisatçılara malum olup, hetero-doks ("diğer kanılara sahip olanlar") iktisatçılara malum olmayan bilimsel yasalar tarafından yönetilen doğal bir veriye dönüştürülmesi öncülü- bugün çürütülmüş durumda. Sabit fikirli neoliberal ideoloji, politik alanı, onun terimlerini, yani neyin iyi neyin kötü olduğunu (kamu harcamalarına karşı *yatırım*, *verimsiz* kamuya karşı *verimli* özel, *planlama* yerine *piyasa*) tanımlayarak ve tartışmanın ağırlık merkezini kendine çekerek biçimlendirmeye devam edemeyecek. Artık neoliberal ortodoksi, diğer tüm fikirlerin kendini ona göre konumlandırdığı merkezi siyasi zemini oluşturmuyor. (Turbulence 2009: 4)

Tüm bunlara rağmen iktisadi fanatizmin dogmaları kendi egemenliklerini dayatıyorlar. *Newsweek*'in geçen Aralık ayında yayımlanan sayısının başlığı "Hepsi bu mu?" idi ve finansal çöküşten sonra beklenen derin değişim vaatlerinin hiçe sayıldığını ima ediyordu. Eski burjuvazi, girişimcilerin çıkarlarıyla toplumun sivil ilerlemesini uzlaştırmayı becermişti. Eski burjuvazi, zenginliği maddi ürünlere ve ortak altyapıya dayalı, yerleşik bir sınıftı. Yersizyurtsuzlaşmış finans sınıfı ise uzun erimli bir toplumsal hayat mücadelesi ile ilgilenmez. Küresel iş piyasası, işçilerin pazarlık gücünü ellerinden aldı ve ücretler dünyanın her yerinde düşüşe geçti. İşçilerin gücüne dayanan toplumsal uygarlık, neoliberal serbestleşme tarafından erozyona uğratıldı ve şimdi çöküşün işaretleri belirdi.

Aralık 2009'da COP15[3] işte bu bağlamda gerçekleşti. Zirvenin merkezi mevzusu çevre değildi aslında; Batı emperyalizminin gezegenle ve insanlıkla imzaladığı borç sözleşmesiydi: kolonileştirmenin, soykırımın, sistematik sömürünün ve çevre

2 Ekonomi genişledikçe pastadan alınacak payın en alt kesimler de dâhil olmak üzere yavaş yavaş artacağını iddia eden iktisat teorisi (y.n.).

3 2009'da Kopenhag'da toplanan 15. Taraflar Konferansı (*Conference of Parties*-COP) Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Zirvesi (y.n.).

tahribatının borcu. Bugün Batılı nüfus için en acil şey, çevrenin yaşanabilirliğinin korunması ve uygarlığı mümkün kılan fiziksel koşulların çöküşünün önlenmesidir. Kürenin Güney'indeki yoksulların (ve Kuzey'deki metropol yoksullarının) beklentisi ise farklıdır, zira onlar modern uygarlığın avantajlarını zaten tadamamışlardır.

Finansal çöküşten ve Amerika'nın askeri yenilgisinden sonra Batı artık şantaj yapamaz hale gelmiş görünüyor ve dünya gördüğü zararın karşılanmasını talep ediyor. Batılı uluslar artık kendi gündemlerini sanayileşmekte olan ülkelere ve gezegenin mülksüzlerine dayatamıyor. Batı, iklim değişikliğinin yarattığı acil durumu hissediyor ve sonunda kirliliğin tehlikeli etkilerini idrak etmiş durumda. Oysa bu sorunu yaratan, zaten zenginliğini ortak çevremize verilen zararın üzerine inşa etmiş olan Batı'nın ta kendisi. Mülksüzler iklim cehenneminden Batılılar kadar korkmuyorlar, çünkü onlar zaten cehennemde yaşıyorlar. Kopenhag zirvesinden çıkan sonuç korkutucu bir senaryodur: Kürenin Güney'i iklim değişikliğini Kuzey'e karşı bir silah olarak kullanıyor. Boğulmak istemiyorsanız beş yüzyıldır biriken borcu ödemelisiniz. Batı bu mücadeleye girecek mi, yoksa bu karşılaşma jeopolitik dengeyi daha derinden sarsıp yeni savaşlara mı neden olacak?

Evo Morales şunları söylüyordu:

> Sanayileşmiş ülkelerin, kendi borçlarını ödemek için, atmosferik alanın, nüfusları dikkate alınarak tüm ülkeler arasında adil bir biçimde dağıtılmasını sağlayacak şekilde, emisyonlarını ve sera etkisi yaratan gazları azaltmaları gerekiyor, çünkü gelişmekte olan ülkeler kalkınmak için atmosferik alana ihtiyaç duyuyor. İklim borcunun üçüncü bileşeni de irrasyonel biçimde sanayileşen ülkelerin verdikleri zararı karşılamaları. Batı ülkelerinin iklim değişikliği için sadece on milyar dolar önermeleri bir insanlık ayıbıdır. Mesela ABD, Afganistan'a, Irak'a terör ihraç etmek için ya da Güney Amerika'ya askeri üs ihraç etmek için kaç para harcıyor? Milyonlarca değil, milyarlarca değil, trilyonlarca dolar harcıyor.

"Borç" kavramı gelecek üzerine girilmiş bir bahsi ima eder: Borç, şimdi tüketmekte olduklarımız için geleceğimizin bir kısmını devretmek demektir. "Cürüm" kavramı da şimdi aldığımızı gelecekte (belki de öteki dünyada) ödemek zorunda kalacağımız anlamına gelir. Aramice (İsa'nın dili) borç ve cürümün aynı kelimeyle karşılanması şaşırtıcı olmamalı. Yahudi-Hıristiyan kültüründe insan ilişkilerini ve tarihsel zamanı inşa eden şey cürümdür. Kefaret de günahkârı bekleyen gelecektir. Eğer işlediğiniz cürümün kefaretini bu hayatta öderseniz, Tanrı tarafından seçilmiş olanlar arasına girersiniz, cürümünüzde ısrar ederseniz karşılığını ebedi azapla ödersiniz.

Yahudi-Hıristiyan dünyasında borç ve cürüm aynı şeydir, bu yüzden de bugün aldığınızı yarın geri vereceğinizi bilirsiniz, ölümcül günahınızla ölmek istemiyorsanız elbet. Ekonomik alanda zararın karşılanması ilkesi üzerinde anlaşıldıktan sonra, geleceği ödünç almak için kredi sistemi kurulması mümkün hale gelir. Kapitalist birikimin dinamiği, ödünç alınan geleceğe yapılan yatırımın daimi süreci üzerine inşa edilir ve gelecek fikrinin kendisi, kapitalizm bugün ödünç alıp yarın geri ödeme ilişkisini kurduğu anda ortak bir kültürel boyut haline gelir. Zararın karşılanması vaadi gerçekleşmediğinde; cürüm ve kefaret, borç ve geri ödeme oyununa katılanlar geleceğe inancını yitirdiğinde ne olur peki? Borçlananlar dünyanın yakında batacağını biliyorlarsa yahut diğerlerinin geleceğini önemsemiyorlarsa?

Baudrillard *The Transparency of Evil* (1993b) adlı kitabında borcun yörüngeleşmesinden bahseder. Baudrillard'a göre kapitalist tarihin bir noktasında borç öyle baş döndürücü bir hızla büyümüştür ki Dünya'nın yörüngesine yerleşmiş uydular gibi dünyevi ilişkileri terk edip tümüyle sanal hale gelmiştir. Bir bankadan diğerine, bir ülkeden diğerine döneduran borç havalanmış ve atomik kalıntı gibi dolaşmaya başlamıştır. Baudrillard bu milyarların ve trilyonların tekrar dünyaya düşmesinin asıl felakete neden olacağını iddia eder.

2008 Eylül'ünden bu yana olanlar, tam da Baudrillard'ın imkânsız olduğunu düşündüğü bu durumdur. Yörüngede dolaşmakta olan trilyonlarca dolar Dünya'ya düşmüş ve sanal finans ekonomik çöküşü tahrik etmiştir. Görünen o ki sıra çevresel yıkımdadır. Baudrillard son yıllarında sanal alandan maddi alana dönüşün imkânı üzerine düşünmeye başlamıştı. Borç, varsıl dünyanın bulimik nüfusunun tüketiminde sürekli artışı mümkün kıldı. Ama fiziksel dünya şimdi marazlı bir ısının, çöpün ve kuraklığın işgali altında.

Eğer borç kapatılamayacak durumdaysa, Batı bunu geri ödeyemeyecekse sanırım şiddet ve sefaletin hüküm sürdüğü bir çağ yaklaşmakta.

Borcu ödemenin tek yolu, geleceği kalkınmayla eş tutan fikirden vazgeçmek.

Felaketin Eşiğinde

1980'lerin başından bu yana dünya, tüm toplumsal enerjileri kâr ekonomisine tahvil eden liderlerce yönetiliyor. Reagan'ın Amerika'sından Deng Hsiao Ping'in Çin'ine kadar, "zengin ol" düsturu tek emir haline geldi ve hâkim sınıf da bu ölçüte göre seçildi; kâr kültüründen başka bir kültürü, hırsızlıktan başka bir değeri, egemenlik ve itaatten başka bir stratejisi olmayan bir sınıf. Kâr ekonomisinin çıkarları adına tüm toplumsal savunma mekanizmalarının, tüm hakların, tüm yaşam ve kültür biçimlerinin yok edilmesi meşru hale geldi.

Bilgisayar teknolojisi ve biyoteknolojiler kâr maksimizasyonunun gereçleri olarak kullanılmakta. Kâr ekonomisi epistemik yapılara ve insanın genetik yapısını (fiziksel, psişik ve bilişsel düzeyde) biçimlendirme ve dönüştürmede daha önce eşi benzeri görülmemiş bir kapasiteye sahip bu teknolojilerin uygulamalarına derinden nüfuz etti. Gerçek bir mutasyon, kolektif bedeni ekonomik kâr ölçütüne dayalı paradigmaya uygun olacak biçimde dönüştürmeye başladı.

Dünyayı yöneten –ama kimsenin seçimiyle gelmemiş olan- birkaç büyük kurum, ağ teknolojilerinin çılgınca ivmelendirdiği küreselleşme sürecine hükmetmekte. Bu kurumlar (IMF, DTÖ, Dünya Bankası ...) büyük küresel girişimlerin çıkarlarını tüm dünyadaki ülkelerin ekonomik, toplumsal, politik, teknolojik ve kültürel gelişimine dayattı. Bu da kazancın mütecavizliğine, vazgeçilmez toplumsal hizmetlerin özelleştirilmesine ve sağlık ve eğitim için yapılan kamusal harcamaların azaltılmasına karşı toplumsal savunma mekanizmalarını güçsüzleştirdi. Bugün herkesin şahit olduğu üzere sonuç, cehaletin artışı, saldırganlığın yayılması ve çevrenin tahribatıdır.

90'lar boyunca ekonominin gelişimi, sadece Batı'da değil her yerde muazzam oldu. Küreselleşme Doğu ülkelerinde de yeni üretici sınıflar doğurdu ve kâr ekonomisine entegre olmuş Batılı azınlığın satın alma gücünü de inanılmaz biçimde genişletti. Yeni üretim sektörleri (öncelikle üretimin ve iletişimin dijitalleşmesiyle ilişkili olanlar) on yıl boyunca talebi muhafaza etti ve Batılı nüfusun çarpıcı bir bölümünün, özellikle yüksek teknoloji sektörlerinde emek ve girişimin gitgide özdeşleşmesi ve toplumsal girişimcilik işlevinin yaygınlaşması sayesinde katıldığı kitlesel bir kapitalizmin biçimini belirleyebildi. Bilişsel emek, ekonomi güdümlü ideolojinin biçimini alarak ve kendini girişimci işlevle özdeşleştirerek, kitlesel finans kapitalizminin ön saflarında yer alarak (dotcom çılgınlığı) küresel üretimin öncü sektörü haline geldi. Bu sırada 1970'lerin sonuna dek kısalmakta olan günlük çalışma süresi liberalizmin tüm dünyadaki zaferiyle uzamaya başladı. İşçilerin bir yüzyıllık mücadeleyle kazandıkları boş zaman, giderek kârın egemenliğine tabi kılındı ve parçalanmış, yaygın emeğe dönüştürüldü. Toplumsal enerjiler giderek ekonomik rekabetin hükmüne girdi. Koşmayanlar koşanların altında ezildiler. Toplum çılgın bir koşuya başladı ve pek çoğu bu koşunun kurbanı oldu.

Toplumsal enerjilerin rekabetçi seferberliği toplumsal organizmanın hızla yıkımı sonucunu getirdi, bu aynı anda hem

sinirsel hem de ekonomik bir yıkımdı (ama ekonomi zaten zihinsel bir alan haline gelmişti). 2000 yılının baharından itibaren ekonominin genişleyen çemberi, pek çok farklı eğilimin etkisiyle kırılmaya başladı:

a) Yeni teknolojilere olan talep giderek düştü; yenilikçi sektörlerdeki kârların düşüşü hızlandı.

b) Yenilenemez enerji kaynaklarının tükenmesine ilişkin bakış açısı, acımasız bir rekabete neden oldu.

c) Aşırı üretim krizi yenilikçi sektörlere yayıldı. Devasa miktarda göstergesel meta satılamadı. Bu da borsalarda düşüşe neden oldu ve bunu kitlesel kapitalizmin geleceğine duyulan güvenin krizi izledi.

d) Psişik enerjilerin rekabetçi yarışa vakfedilmesi, dikkatte, genel bir çöküşe zemin hazırlayacak kadar aşırı bir doygunluk etkisi yarattı.

Kimi küresel şirketler krize girdi. Yeni kapitalizmin hükümranlarının iktisadi hakkaniyet kurallarını ihlal ettikleri, ortak kaynakları sömürdükleri, üretimi, sadece maksimum doğrudan kârlara odaklanarak stratejik yetkinlikten yoksun bir biçimde yönettikleri ortaya çıktı. Dünya ekonomisini yöneten gruba olan güven temelden sarsıldı. Kitlesel kapitalizm düşüşe geçti. İşsizlik, özellikle de ekonomik kalkınmanın sonsuz sürekliliğine inançla yetişmiş, emek piyasasına yeni giren nesil arasında artmaya başladı. Bu sırada Batılı ülkeleri, hırsızlıkla zengin olmuş ve tüm medya sistemi üzerindeki kontrolleri ve cehaletin artışı sayesinde konsensüsü sağlamayı başarmış olan yeni bir politik sınıf yönetir oldu. Kolektif beyin yirmi yıldır tüketim, rekabet ve agresif şiddet sembollerinin taarruzu altındaydı. Kitlesel iştirakler ve emeklilik kesintilerinden müteşekkil kamusal gelirlere el konulmasıyla büyüyen mafya parasıyla bir tür lümpen burjuvazi ortaya çıktı. Bu lümpen burjuvazi hak hukuk tanımıyor, geçmişin Protestan kapitalizminin stratejik niteliklerini de taşımıyordu. İktidarı ele geçirmek için her yolu denemeye hazır barok ve sinik bir sınıftı. Rusya'da komünist

yönetici sınıf hızla kapitalistleşirken aynı sırada saldırgan ve otoriter hükümet yöntemlerini ve toplumsal emeğin sömürüsünü devam ettirdiler. İtalya'da yeni yönetici sınıf, mafya parasından, toplumsal iletişim üzerindeki sınırsız iktidarın yasadışı bir biçimde ele geçirilmesinden ve hukukun yozlaşmasından doğdu. ABD'de iki yüzyıldır ilk kez 2000 yılında askeri darbeyle karşılaştırılabilecek bir duruma şahit olduk. Yeni Amerikan başkanı George Bush iktidara gelmesinden itibaren saldırgan bir hegemonik politikayı yürürlüğe koydu. Bush iktidarının ilk icraatı, sanayi ülkeleri çevre tahribatını önlemek ve kirliliğin önüne geçmek için toksik atık miktarlarını düşürmeye başladığı sırada, Kyoto anlaşmasını yırtıp atmak oldu. Yeni başkan seçim kampanyasını destekleyen petrol ve silah üreticilerinin çıkarlarının temsilcisiydi. Ayrıca pek çok hissedarın yatırım yaptığı emeklilik kesintilerine el koyan ENRON gibi egemen şirketlerin de çıkarlarını temsil ediyordu. Bush'u ayakta tutan bütün gruplar Amerikan kapitalizminin yenilgisinde pay sahibiydiler. Bush iktidarı yüksek teknoloji endüstrisinin en büyük tekeli tarafından da desteklenmekteydi. Buna karşılık başkan da Bill Gates'e, kitlesel kapitalizme zarar veren, yüzlerce küçük şirketi soyup soğana çeviren, böylece serbest girişime ve serbest pazara inancı sarsan Microsoft'un tekelci politikalarına dokunulmazlık sözü verdi. Bush'un iktidarı eski petrol ve silah ekonomisinin işbirliği üzerine inşa edilmişti, yani yalancı ve hırsız bir lümpen burjuva sınıf ile enformasyon ve iletişim üzerindeki özel tekel üzerine.

Ekonomik çöküş başlar başlamaz, adeta bir mucize gibi, üç uçak Washington ve New York göklerinde süzüldü. 11 Eylül 2001 vakasından sonra, iflasın eşiğindeki kapitalizm mucizevi bir biçimde tükenmişlik işaretleri veren tüm toplumsal enerjiyi savaşa yöneltti. Bu enerjilerin topyekûn seferber edilmesi, dünyadaki kötülüğe karşı Batı'nın Kutsal Savaşı'na çağrıyla başladı. İşte bu noktada İyi'nin Kötü'yle savaşı biçimindeki Maniheist kampanya da başlamış oldu. İyi, dev şirketlerin iflasına

neden olacak şekilde kamusal fonlara el koyan bir grup petrol üreticisi kodaman tarafından temsil ediliyordu. Afganistan'a açılan savaş vaat edilen sonuçları vermediğinden (11 Eylül vakasının sorumlusu olan El Kaide yöneticilerinin ele geçirilmesi) savaşın yeniden başlatılması gerekiyordu. Bu defa seçilen hedef, eski işbirlikçi ve suç ortağı Saddam Hüseyin'di.

Irak savaşının motivasyonları gülünçtür. "Saddam insanlığın düşmanıdır." Elbette, Amerika'nın Sharon ve Suudi krallığı gibi diğer müttefikleri gibi, daha Amerikan yönetimi adına eyleme geçip İran'ı işgal ettiğinde de bir insanlık düşmanıydı. "Yasadışı silahlar kullandı." Tıpkı 1988'de ABD'nin ekonomik ve siyasi desteğiyle yaptığı gibi. "Nükleer silah üretebilir." Ki bu pek de olası değildir. Nükleer silahsızlanma anlaşmasının ihlal edildiği haller, başta İsrail tarafından olmak üzere, zaten pek çoktur. "Ortadoğu'ya demokrasi götürmemiz gerek." Bundan daha büyük ikiyüzlülük olamaz. Ortadoğu'ya demokrasi götürmek için önce İsrail güçlerinin işgal ettikleri topraklardan çıkması, Kürt halkının siyasi haklarının tanınması ve son elli yıldır o ülkelerin kaynaklarını sömürürken bir yandan da İran petrol endüstrisini ulusallaştırmak için uğraşan devlet başkanı Muhammed Musaddık'a karşı 1953'te düzenlenen askeri darbeyi desteklemelerinden bu yana bölge ülkelerinin politikasına doğrudan ve otoriter biçimde etki etmeye çalışan petrol şirketlerinin rolünün ortadan kaldırılması gerekli.

Güvenlik ideolojisi, medya tarafından harlanan bir paranoyanın ürünüdür ve yeni paranoyalar yaratacak bir küresel güvenlik ekonomisi sistemi yaratmaya soyunmuştur. "Hayat kalitemizi korumamız gerek." İşte bu cümle savaş propagandası içinde hakikate tekabül eden tek cümle: İnsanlığın yüzde yirmisi dünya kaynaklarının yüzde seksenini tüketmekten vazgeçmek istemiyor.

Irak savaşında olası senaryolar neler? Biri şu: Saldıranlar hızlı bir zafer kazanırlar, Bağdat'taki mücrimi ele geçirir ve yargılarlar, göreli olarak daha barışçıl bir hamilik süreci, yani

Amerika'nın Ortadoğu'yu demokratikleştirmesi süreci başlar, çatışma bölgeleri temizlenir, iyi amaçlar uğruna askeri bir diktatörlük dayatılır. Peki, bunun mümkün olduğuna inanan kimse var mı? Daha gerçekçi senaryo ise şudur: İslamcı köktendincilere iki yüz nükleer başlıklı füze tedarik ettiği için Pakistan rejimi devrilir. Irak'a yönelik saldırının en muhtemel sonucu İmparatorluk'un dağılması ve Kaos İmparatorluğu'nun göreve başlamasıdır.

Ama bu sırada tüm senaryoyu değiştiren bir şey oldu. Köktendinci ve milliyetçi fanatizm ile Nazi-kapitalist fanatizmin paranoyak çatışmasının bağlamına sonunda bir *üçüncü aktör* dâhil oldu. Şirketlere karşı gelişen küresel hareketin ısrarcı emeğiyle inşa edilen bu üçüncü aktörü 11 Eylül'den beri bekliyorduk. Üçüncü aktör, 15 Şubat 2003'te milyonlarca insan tüm dünyada Irak Savaşı'nı protesto etmek için sokaklara döküldüğünde ortaya çıktı. Bu, savaş çığırtkanı bunaklara karşı isyan eden küresel gündelik yaşamın hareketiydi. 15 Şubat hareketinde gördüğümüz, genişlemeye ve radikalleşmeye yazgılı bir hareketti. Fakat o aşamaya gelindiğinde mesele, toplumdaki anti-kapitalist çatışma dinamiğini yeniden ortaya koyabilmek için, savaştan çıkış sürecini, küresel kapitalizmin neoliberal hegemonyasının çözülmesi sürecine götürecek kadar ilerletebilmek meselesi olacak. Bulutların fırtınayı doğurması gibi kapitalizm de savaşları doğuruyor, fakat savaş esnasında kapitalizmin yerinden edilmesinin koşulları da yaratılıyor. Burada savaşı yaratan güçlerin devrilmesi sorusu ortaya çıkacak. O zaman savaşı üreten kriminal sınıfın ortadan kaldırılması yeterli olmayacak. Savaşın sadece liberal tahribatın başka araçlarla bir devamı olduğunu açığa çıkarmak, dolayısıyla da felakete yol açan sürecin köklerinin kazınması gerekecek.

Dotcom Çöküşünden Sonra

Yüzyılın son on yılında Ağ, dijital kapitalizmin uzun yayılımcı aşamasının temel payandası olarak ortaya çıktı. Milyon-

larca Amerikalı ve Avrupalı para yatırma, hisse alma ve satma işlerini evlerinde yapmaya başladı. Tüm finans sistemi sıkı sıkıya bağlandı. Yine de, halkın piyasaya dâhil olmasını fantastik bir biçimde hızlandıran Ağ, krizi de katlayan, medyatik ve finansal kontrol sisteminden kaçışı sağlayan etken haline geldi.

Sürecin başka bir veçhesinden de bahsetmek gerek. 1990'larda finans yatırımı döngüsüne kitlesel katılımdan kaynaklı olarak bilişsel üreticilerin özörgütlenmesi süreci başlamıştı. Bilişsel işçiler deneyimlerini, bilgilerini ve yaratıcılıklarını vakfettiler ve borsa piyasasında girişimler yaratma yollarını buldular. Dotcom girişimcilik biçimleri, yıllar boyunca finans sermayenin ve hayli üretken bilişsel emeğin buluşma noktasını teşkil etti.

90'larm Amerikan siber kültüründe baskın olan liberter ve liberal ideoloji piyasayı katıksız, neredeyse külliyen matematiksel bir ortam olarak sunup idealleştirdi. Bu ortamda, evrimi mümkün kılan "en güçlü olanın hayatta kalma mücadelesi" kadar doğal bir biçimde, emek kendi değerini artırması ve bir girişim haline gelmesinin gerekli araçlarını bulabilirdi. Kendi dinamiğine bırakıldığında ağ biçimli ekonomik sistem herkesin, mülk sahiplerinin ve işçilerin, ekonomik kazancını zorunlu olarak optimize edecek gibi görünüyordu, çünkü mülk sahipleriyle işçiler arasındaki fark, sanal üretim döngüsüne girildiğinde gitgide azalacaktı.

Kevin Kelly gibi yazarlarca tasavvur edilen ve *Wired* dergisi tarafından bir tür dijital-liberal, müstehzi ve empatik bir *Weltanschauung*'a dönüştürülen bu model, yeni binyılın ilk yıllarında, yeni ekonomi ve dotcom dünyasında ikamet eden kendi kendinin patronu bilişsel girişimciler ordusu ile birlikte iflas etti.

İflasın nedeni, kusursuzca serbest bir piyasa modelinin teoride ve pratikte bir yalandan ibaret olmasıydı. Liberalizmin uzun vadede desteklediği şey serbest piyasa değil, tekeldi. Piyasa bilginin, deneyimin ve yaratıcılığın buluştuğu özgür bir uzam olarak idealize edilse de gerçekte bu ortamı kumanda

eden büyük gruplar liberterlikle alakasız bir tavırla hareket etmekte, teknolojik otomatizmleri devreye sokmakta, medyanın yahut paranın gücüyle kendilerini dayatmakta ve sonunda da hissedarları ve bilişsel işçileri soymaktaydılar.

Serbest piyasa yalanı Bush yönetimi tarafından ifşa edildi. Yönetimin politikası, Bill Gates'in skandal aklanmasıyla başlayarak, apaçık bir biçimde tekellerin desteklenmesiydi. Bu, piyasalar zayıf devletlere açılırken ABD'nin çelik ithalatına yüzde kırk vergi koyması gibi korumacı politikaları içeriyordu.

Neoliberalizm ve korumacılık karışımı bu politikaların ağ kültürü perspektifinden bir eleştirisi, Geert Lovink'in 2002'de yazdığı *Dark Fiber* adlı kitabında bulunabilir. Bu kitap küresel ağ kültürü üzerine dünya çapındaki ilk araştırmadır ve kitlesel yayılımının ilk on yılında Ağ'ın evrimini ve karmaşıklaşmasını analiz eder. Lovink sosyolojik, ekonomik ve antropolojik bir incelemenin ötesine geçer. Kitaptaki yazıların çoğu, *Wired*'ın liberter ideolojisi, ekonomik ve neoliberal öğelerin bir karmaşası olan bakış açısı ve Avrupalı filozofların radikal kötümserliği gibi, siberkültür alanındaki faillerin teorik konumlanışlarını tarif eder. Lovink, zaten yenilmiş olan düşmanla, yani Amerikan liberal ideolojisiyle uğraşmaz. Onun yerine, dotcom çılgınlığı yıllarında üretim düzeyinde neler olduğunu anlamaya davet eder bizi.

Lovink'e göre dotcom çöküşüne sevinmemiz için ortada hiçbir neden yoktur. Dotcom çılgınlığını karakterize eden ideoloji, zorunlu iyimserlik ve ekonomik inancılığın fanatik bir temsili idi. Halbuki bu yıllarda gelişen gerçek süreç, teknolojik olduğu kadar toplumsal yenilik öğeleri de içermekteydi, yani geri kazanmamız ve yeniden işler hale getirmemiz gereken öğeler. 90'ların ikinci yarısında yüksek teknolojilerin üretici devresinde hakiki bir sınıf mücadelesi vuku buldu. Ağ'ın oluşumumu ayırt eden de bu mücadele oldu. Mücadelenin sonucu henüz belli değil. Ama şurası kesin ki serbest ve doğal piyasa ideolojisinin foyası ortaya çıktı. Piyasanın fikirleri, projele-

ri, nitelikli üretimi ve yararlı hizmetleri eşitlikçi bir biçimde buluşturan katıksız bir ortam olduğu fikri, tekellerin, kendi kendilerinin patronu olan bilişsel işçilere ve biraz marazlı mikro-girişimcilere savaş açmış olduğunun acı gerçeğiyle silinip süpürüldü.

Hayatta kalma savaşı en iyi ve en başarılının değil, silahını ilk çekenin kazandığı bir savaştı. Bu silah, şiddet, soygun, sistematik hırsızlık ve hukuki ve etik normların ihlalinden müteşekkildi. Bush-Gates işbirliği piyasanın tasfiyesini onayladı ve bu noktada sanal sınıfın içsel mücadele safhası sona erdi. Sanal sınıfın bir kısmı tekno-askeri komplekse dâhil oldu; diğer kısmı da, ki çoğunluğu oluşturuyorlardı, girişimden dışlanıp apaçık proleterleşmenin eşiğine sürüklendiler. Kültürel düzlemde de bilişsel işçilerin toplumsal bilincinin oluşumunun koşulları gelişiyor ve bu, önümüzdeki yılların en önemli olayı, felakete çözümün tek anahtarı olabilir. Sanal bir sınıftan ziyade bilişsel bir proletarya (*"cognitariat"*) terimini tercih ediyorum, zira bu terim, ağ-ekonomisine dâhil olan işçilerin maddi (yani fiziksel, psikolojik, nörolojik) rahatsızlığını vurgulamaya olanak veriyor.

Dotcom'lar, bir üretim modeli ve bir piyasa için eğitim laboratuarı olarak iş gördüler. Sonunda piyasa tekeller tarafından fethedildi ve boğuldu, kendi kendinin patronu olan girişimciler ve mikro-kapitalistler ordusu ise soyuldu ve yok olup gitti. Böylece yeni bir aşama başladı: Ağ ekonomisi döngüsünde baskın hale gelen gruplar, eski ekonominin baskın grubuyla (petrol endüstrisinin ve askeri endüstrinin temsilcisi olan Bush zümresiyle) ittifak kurdu ve bu da küreselleşme projesine ket vurdu. Neoliberalizm kendi olumsuzlamasını yarattı ve onun en ateşli taraftarları onun kurbanı oldular.

2000 yılındaki dotcom çöküşünden ötürü, bilişsel emek kendisini sermayeden ayırdı. İttifak bozulmuştu. 90'larda kendi emeklerinin girişimcisi gibi hisseden dijital zanaatkârlar, aldatıldıklarını, mülksüzleştirildiklerini yavaş yavaş idrak ettiler ve bu durum, bilişsel işçilerin yeni bilincinin koşullarını yarattı.

Bu deneyimlerden yola çıkarak, on dokuzuncu yüzyılda çok önemli bir rol oynamış olan entelektüele ilişkin eski soruyu yeniden ele almamız gerekli. Leninist görüşe göre entelektüel, işlevi, toplumsal bir sınıfla organik bütünleşme tercihine göre belirlenen endüstri öncesi bir aktördür. Leninist parti, proleter davaya hizmet etmeyi seçen entelektüellerin profesyonel oluşumudur. Antonio Gramsci kültürel hegemonya kavramını ileri sürmüştür – yani, siyasi iktidarı ele geçirme sürecinde geliştirilmesi gereken ideolojik çalışmanın özgünlüğünü. Ancak Gramsci entelektüelin üretici olmayan bir figür olduğu, kültürün de ideolojik değerlerle katıksız bir uzlaşım olduğu fikrine köktenci bir biçimde bağlanmıştı. 1900'lerde kültürün endüstriyelleşmesi süreci, bu figürleri dönüştürdü ve eleştirel düşünce Frankfurt'tan Hollywood'a göçtüğünde bunu idrak etti.

Benjamin ve Marcuse, Adorno ve Horkheimer, Brecht ve Kracauer bu geçişi kaydettiler. Bununla birlikte, zihinsel emek, Marx'ın *Grundrisse*'de (1973: 706) "genel zekâ" [*general intellect*] ifadesiyle tanımladığı biçimlenmeye, ancak dijital Ağ tüm üretim sistemini yeniden tanımladıktan sonra kavuşmuş oldu.

Pierre Levy buna kolektif zekâ adını verir, Derrick De Kerkhove ise bunun aslında bağlantılı bir zekâ olduğunu ileri sürer. Bilişsel emeğin sonsuz parçalı mozaiği, evrensel telematik ağda akışkan bir sürece dönüşüyor ve böylece emeğin ve sermayenin biçimi yeniden tanımlanıyor. Sermaye, küresel ekonominin damarlarında dolaşan genelleştirilmiş bir göstergesel akış halini alırken emek de birbirine bağlanmış sayısız göstergesel failin zekâsının sürekli etkinleşmesi haline geliyor. "Genel zekâ" kavramını 90'larda yeniden gündeme getiren İtalyan post-işçici yahut bileşimci düşünce (Paolo Virno, Christian Marazzi, Maurizio Lazzarato, Carlo Formenti) kitlesel entelektüellik kavramını ileri sürdüler ve emekle dil arasındaki etkileşimi vurguladılar.

Emek sorununun maddi olmayan ve bilişsel gibi yeni terimlerle nasıl yeniden zuhur ettiğini görebilmek için, dotcom

arafını, emek ile kapitalist girişimin iç içe geçmesi yanılsamasını, sonra da dotcom çöküşünün etkilerini kat etmek zorunda kaldık.

Bilişsel Emeğin Belirsiz Ekonomisi

Üretim süreci gayri maddi, değişken ve öngörülemez hale gelirken ve ekonominin kavramsal sisteminin çekirdeğini oluşturan muhasebe kurallarından sıyrılmış görünürken, ekonomiden hâlâ bir bilim olarak bahsedebilir miyiz? Peter Ducker şöyle diyor:

Keynes, post-Keynesçiler ve neo-klasik iktisatçılar benzer biçimde ekonomiyi tüm mekanizmanın birkaç sabitle işlediği bir model olarak sundular. Şimdi ihtiyacımız olan model ise ekonomiyi "ekoloji" olarak, "çevre" olarak, "konfigürasyon" olarak, birbirine entegre pek çok alan olarak kavramamızı sağlayacak bir modeldir: bireylerin ve şirketlerin, özellikle de çevrilebilir olanların bir "mikro-ekonomisi"; ulusal hükümetlerin bir "makro-ekonomisi" ve bir dünya ekonomisi. Önceki ekonomi kuramlarının her biri bu ekonomilerden birinin topyekûn belirleyici olduğunu, diğerlerinin de buna bağlı "fonksiyonlar" olduğunu öne sürdüler. Oysa mevcut ekonomik gerçeklikte, bu üç ekonomi bir arada mevcuttur. İçlerinden hiçbiri diğer ikisini tamamen kontrol edemez, hiçbiri de tümüyle diğerlerinin kontrolünde değildir. Bununla birlikte, hiçbiri birbirinden tamamen bağımsız da değildir. Bu karmaşa çok az tasvir edilebilir. Öngörülere müsaade etmediğinden analizi de yapılamaz. İş gören bir ekonomik kuram için, basitleştiren bir senteze ihtiyacımız var, ne ki görünürde böyle bir kuram henüz yok. Böyle bir sentez ortaya çıkmazsa ekonomik kuram bitmiş demektir. (Drucker 1989: 156-7)

> Ekonomi, kapitalizmin genişlemesiyle birlikte üretim ve mübadele etkinliklerinin genel ilkeleri olarak kurallar konduğunda, bir bilim haline geldi. Bu kuralların iş görmesini

istiyorsak temel üretim edimini nicelleştirebilmemiz gerekir. Marx'ın tarif ettiği zaman-atomu modern ekonominin yapıtaşıdır. Bir metanın üretimi için gerekli zamanın hesaplanması, tüm ekonomik ilişkilerin düzenlenmesini mümkün kılar. Fakat küresel üretim döngüsünün ana öğesi zihnin öngörülemez emeği, dilin öngörülemez emeği haline geldiğinde, kendi kendini üreten enformasyon evrensel meta haline geldiğinde, mübadeleler ve ilişkiler yekûnunu bir ekonomik kurala indirgemek mümkün değildir.

Drucker şöyle devam eder:

Gelişmiş bir ülkenin ekonomisi gibi karmaşık herhangi bir sistemde istatistik bakımından önemsiz olaylar, marjdaki olaylar, kısa vadede de olsa tayin edici olması muhtemel olaylardır. Tanımları gereği bunlar ne öngörülebilir ne önlenebilir. Hatta etkileri vücut bulduktan sonra bile teşhis edilemeyebilirler. (Drucker 1989: 166)

Ekonomi bilimi, mekanik maddenin fiziksel manipülasyonu demek olan endüstriyel üretimi anlayabilecek ve düzenleyebilecek, niceliksel ve mekanik bir paradigma üzerine inşa edilmiştir, ancak zihinsel etkinlik gibi niceliksel ölçümlere ve sabitlerin tekrarlanmasına indirgenemeyecek bir etkinlik olarak maddi olmayan emek sürecini açıklaması ve düzenlemesi imkânsızdır.

Jacques Robin (1989: 39) yeni teknolojiler yüzünden, üretkenlik kavramının bile, iş imkânı yaratmayan kalkınma gibi yeni gerçekliklerin getirdiği zorluklarla nasıl da baş edemediğini açıklar. Yeni teknolojilerle, üretim maliyetlerinin büyük kısmı, üretim sürecini önceleyen araştırma ve donanım masrafları tarafından belirlenir. Üretim, dijital ve otomatik girişimlerde, artık operasyonel etkenlerin niceliğindeki değişkenliklere tabi olmaktan yavaş yavaş çıkmaktadır. Marjinal maliyetler, marjinal kârlar: Neoklasik ekonomik hesapların bu temelleri anlamlarını büyük ölçüde yitirmiştir. Ücret ve fiyat hesapları gibi geleneksel öğeler önemini kaybetmektedir.

Zihinsel emek, endüstriyel işçinin yaptığı iş gibi, hassas ve tahmin edilebilir terimlerle hesaplanamaz. Bu yüzden değerin

belirlenmesi –ki hem bilim olarak hem de gündelik ekonomik pratik olarak klasik iktisadın yapıtaşıdır- rastlantısal ve muğlak kalır. "Gerçekçi" ekonomiler (hesaplanabilir emek zamanıyla ilişkisi üzerine kurulmuş ekonomiler) hedeflerinin idaresi altındaydı: özgül ihtiyaçların tatmini için kullanım değeri üretmek gibi naif bir hedef yahut yatırılmış sermayenin artışı gibi daha incelikli bir değerlenme hedefi tarafından. Şimdi ise ekonomilerimizi hedeflere göre, bu hedefleri belli bireylerin, grupların yahut tüm toplumun çıkarlarıyla özdeşleştirsek bile, açıklamamız imkânsızdır. Ekonomi bir kod tarafından idare edilmektedir, hedefleri tarafından değil:

> Ereklilik, bir kodun içine kazınmış bir şekilde, baştan verilidir. Hedefler düzeni yerini moleküler bir oyuna bırakmıştır, tıpkı gösterilenler düzeninin sonsuzca küçük gösterenlerin oyununa teslim olup onların rastgele gidiş gelişlerine indirgenmesi gibi. (Baudrillard 1993a: 59)

Baudrillard'ın görüşüne göre ekonomi bir hipergerçeklik olarak, gerçek üretime çevrilemeyen simüle, ikili ve yapay bir dünya olarak görünmektedir. Bunun sonucunda, ekonomi bilimi insanlığın üretici etkinliklerini idare eden temel dinamikleri artık açıklayamaz, dolayısıyla krizi de açıklayamaz. Ekonomi, nitelikleri ve araştırma alanı henüz bilinmeyen küresel bir bilimle yer değiştirmelidir: Siberuzamın, yani gösterge-metaların küresel ağının biçimlenme sürecini inceleyebilecek bir bilim.

1993'te *Wired* dergisinde yayımlanan bir söyleşide Peter Drucker, üretimin dijitalleşmesiyle ilişkili olarak ekonomik kategorilerin yetersiz kalışı konusunda kendi bakış açısını şöyle dile getirir:

> Uluslararası ekonomi kuramı artık kadük hale geldi. Toprak, emek, sermaye gibi geleneksel üretim faktörleri itici kuvvet olmaktan çıktı, daha ziyade engel haline geldi. Bilgi, artık üretimin tek mühim faktörüdür. Bu, iki şekilde vücut bulu-

> yor: Var olan süreçlere, hizmetler ve ürünlere uygulanan bilgi, üretkenliktir; yeni olana uygulanan bilgi ise inovasyondur. [...] Bilgi, coğrafya tanımayan merkezi ve kilit kaynak haline gelmiştir. O, bu yüzyılın en önemli ve en beklenmedik olgusunun temelinde yer alır. Tarihte hiçbir sınıf mavi yakalı işçi sınıfı kadar hızla yükselip onun kadar hızla düşüşe geçmemiştir. Her şey bir yüzyıldan daha az bir zamanda olup bitmiştir. (Drucker, Schwartz 1992 içinde)

Dahası, Drucker, klasik ekonominin ve kapitalist sistemin temelinde yatan hukuki bir kavram olarak fikri mülkiyet kavramının, dolaşımdaki metanın enformasyon ve piyasanın ise enfosfer olduğu bir devirde tüm anlamını yitirdiğini ilan eder:

> Basılı kelimeye odaklanan tüm bir fikri mülkiyet kavramını yeniden düşünmemiz gerek. Belki önümüzdeki birkaç on yıl içinde elektronik iletiler ile basılı kelime arasındaki fark yok olmuş olacak. Tek çözüm evrensel bir lisans sistemi olabilir. Abonesi olacağınız ve yayımlanmış olan her şeyin yeniden üretildiği bir sistem. Yani, herkesin bilmesini istemiyorsanız çenenizi kapalı tutacağınız bir sistem. (a.g.y.)

Genelleştirilmiş yorumlayıcı bir kod olarak ekonominin iş görmezliği üzerine bu gözlemlerin sonunda, *Metamorphoses du travail* adlı kitabında Andre Gorz'un yazdıklarını hatırlatmak istiyorum:

> Para marifetiyle disiplin, deneyimlenen dünyanın sembolik yeniden üretimini garanti altına alan iletişimsel altyapıyı kesintiye uğratan bir hetero-düzenlemedir. Bu da kültürel edinimlerin, bilginin, beğeninin, tavırların, dilin, ahlakın iletimini ve yeniden üretimini sağlayan [...] ve dünyadaki kerterizlerimizi veriler, kesinlikler, değerler ve kendiliğinden anlaşılan normlar olarak bulabilmemizi sağlayan bütün etkinliklerin, para ya da devlet tarafından, deneyim dünyamızda ciddi patolojilere neden olmadan, düzenlenemeyeceği anlamına gelir. (Gorz 1988: 132)

Para (yani, ekonomi) ve Devlet (yani, politika) artık üretim dünyamızı yönetebilir yahut disipline edebilir durumda değil-

dir. Çünkü üretimin merkezinde beyni gerektirmeyen bir güç, el emeğinin tek biçimli ve nicel zamanı yoktur artık. Bu merkezde şimdi, zihinsel akışlar ve her türlü ölçümden kaçan, ciddi patolojilere, bilişsellikte ve duygulanırlıkta çıldırtıcı bir felce neden olmaksızın bir kurala tabi kılınamayan zekânın uçucu özü yer almaktadır.

Enformasyon Emeği ve Güvencesizleşme

> Geleceğimiz yok, çünkü bugünümüz fazlasıyla değişken. Geriye kalan tek olasılık, risk yönetimi. Şimdiki zaman senaryolarının fırıldağı.
>
> -William Gibson, *Pattern Recognition*

2003'ün Şubat ayında Amerikan gazeteci Bob Herbert, *New York Times*'da Chicago'da yaşayan yüzlerce işsiz gençle yapılmış bilişsel bir araştırmanın sonuçlarını yayımladı: Soruları yanıtlayanlardan hiçbiri, önümüzdeki birkaç yıl içinde iş bulmayı ummuyordu ve hiçbiri isyan edebileceğini ya da geniş ölçekli kolektif bir değişimi başlatabileceğini sanmıyordu. Görüşmelerin genel hissiyatı, derin bir güçsüzlüktü. Çöküş algısı politikaya değil, daha derin bir nedene odaklıydı, bir alternatif inşa etme olasılığını tümden yok sayar görünen toplumsal ve fiziksel karmaşa senaryosuna. İki binlerin ilk on yılında, güvencesizlik (*precariousness*) emek örgütlenmesinin her yerine yayıldı ve yeni neslin baskın hissini biçimlendirdi.

Şimdiki zamanın parçalanması, aksini, geleceğin içe çöküşünde buldu.

Karakter Aşınması: Modern Kapitalizmde Çalışmanın Dönüşümü'nde Richard Sennett güvencesizlik ve parçalanmadan müteşekkil bu varoluşsal koşullara, hayatın daha kalıcı toplumsal rollerle inşa edildiği ve zamanın, kimlik rotalarını anlamlandırmaya yetecek kadar doğrusal bir tutarlılığa sahip olduğu geçmiş bir zamana duyulan nostalji ile yanıt verir: "Zamanın oku kırıldı; sürekli yeniden kurulan, rutinden nefret

eden, kısa vadeli politik ekonominin içinde izlediği bir yolu yok artık. İnsanlar sağlam insan ilişkilerinin ve kalıcı amaçların yokluğundan muzdarip" (Sennett 1998: 98).

Ne ki bu nostalji mevcut gerçeklikle ilişkilenemez ve topluluğu yeniden etkinleştirme girişimleri yapay ve steril kalır.

Güvencesizliğin kendisi güvencesiz/istikrarsız bir kavramdır, çünkü nesnesini ancak yaklaşık bir tarzda tanımlar ve dahası bu kavramdan paradoksal, kendiyle çelişen, başka bir deyişle istikrarsız stratejiler türer. Eleştirel dikkatimizi iş performansının güvencesiz karakterine yoğunlaştırırsak ne tür bir program önerebiliriz, hangi hedefe yönelebiliriz? Hayatımızı garanti altına alacak sabit bir iş mi? Bu, emeği sömürünün egemenliğine tabi kılan bir kültürel gerileme demek olurdu, ki zaten böyledir de. Dolaşıma giren Esnek-güvenlik (*Flexicurity*) fikrine rağmen, sınırsız sömürüden kurtulmamızı sağlayacak, emek hareketine dair toplumsal bir yeniden bileşim stratejisinden hâlâ bir hayli uzağız. Bir yeniden bileşim sürecinin olası hatlarını ayırt edebilmek istiyorsak, toplumsal yeniden bileşim ve bileşimin çözülüşü analizini yeniden ele almamız gerek.

1970'lerdeki enerji krizinde, ekonomik durgunluk ve sonrasında emeğin numerik makinelerle ikamesi, çok sayıda insanın tamamen güvencesiz kalmasına neden oldu. O zamandan bu yana, güvencesizlik hem toplumsal analizin hem de hareketin taleplerinin merkezi haline geldi. İşten bağımsız olarak güvence altına alınmış gelir biçimleri için mücadele etmeyi önermeye başladık, çünkü genç nüfusun pek çoğu için iş güvencesinin artık mümkün olmadığı gerçeğiyle yüzleşmek gerekiyordu. O zamandan bugüne durum değişti, çünkü marjinal ve geçici bir koşul olarak görünen şey bugün emek ilişkilerinin baskın biçimi haline geldi. Güvencesizlik artık marjinal ve geçici bir nitelik değil, tersine ağ biçimli ve yeniden birleştirici dijitalleşmiş bir üretim alanında emek ilişkisinin genel biçimidir.

"Prekarya" (*precariat*) kelimesi genellikle, artık emek ilişkileriyle, ücretlerle ve işgününün uzunluğuyla ilişkili sabit ku-

rallarla tanımlanamayan bir emek alanını tanımlamakta. Oysa geçmişi analiz edersek, emekle sermaye arasındaki ilişkilerin tarihinde bu kuralların çok kısıtlı bir zaman aralığında yürürlükte olduğunu görürüz. Yirminci yüzyılın ortasında, sendikaların ve işçilerin uyguladığı yoğun politik baskı altında, neredeyse tam istihdamın sağlandığı ve devletin ekonomi üzerinde ciddi kontrolünün olduğu bir dönemde, çok kısa bir süre için kapitalist dinamiklerin şiddeti sınırlandırılabilmişti. Belli dönemlerde toplumu sermayenin şiddetinden korumuş olan yasal yükümlülükler, daima politik ve maddi bir güç ilişkisi üzerine (sermayenin şiddetine karşı işçilerin şiddeti) kurulmuştu. Politik güç sayesinde hak iddia etmek, yasa koymak ve bunları kişisel haklar olarak korumak mümkün olmuştu. Emek hareketinin politik gücü azalınca, kapitalizmde emek ilişkilerinin doğal güvencesizliği ve kapitalizmin zalimliği yeniden ortaya çıkmış oldu.

Yeni olan olgu, iş piyasasının güvencesiz karakteri değil, enformasyon emeğinin güvencesizleştirildiği teknik ve kültürel koşullardır. Teknik koşullar, enformasyon emeğinin ağ içinde dijital olarak yeniden birleşiminin koşullarıdır. Kültürel koşullar ise, kitlelerin eğitimine ve yirminci yüzyılın sonlarından miras kalan ve tüm bir pazarlama ve medya iletişimi aygıtı tarafından sürekli beslenen tüketim beklentilerine ilişkin koşullardır.

İlk veçheyi, yani üretim döngüsünün dijitalleşmesinin yarattığı teknik dönüşümleri analiz edersek, asıl meselenin emek ilişkilerinin güvensizleşmesi olmadığını görürüz, zira bu ilişkiler her daim güvencesizdi. Mesele daha ziyade, etkin üretici fail, emek gücü olarak kişinin çözülüşüdür. Küresel üretimin siberuzamı, kişisizleştirilmiş insan zamanının uçsuz bucaksız yayılımı olarak tanımlanabilir.

Enformasyon emeği, yani enformasyon metalarının segmentlerinin işlenmesi ve yeniden birleştirilmesi için gerekli zamanın sağlanması; Marx'ın sermaye ile emek arasındaki ilişkiye kazınmış olduğunu iddia ettiği, somut etkinliklerin soyutlaşması sürecinin vardığı en uç noktadır.

Emeğin soyutlaşması süreci, emek-zamanı her tür somut ve bireysel tikellikten arındırmıştır. Marx'ın bahsettiği zaman atomu, üretken emeğin en küçük birimidir. Ama endüstriyel üretimde soyut emek-zaman, eti kemiğiyle, yetkili ve politik bir kimlik sahibi işçide vücut bulan fiziksel ve yasal bir hamilde kişileştirilmişti. Elbette sermaye kişisel bir fıtratı değil işçilerin hamili olduğu zamanı satın alıyordu. Fakat sermaye, değerlenmesi için gereken zamandan tasarruf etmek istiyorsa, bir insanı tüm zamanıyla satın almak ve dolayısıyla insanın hamili olduğu tüm maddi ihtiyaçlarla, toplumsal ve politik taleplerle yüzleşmek zorundaydı. Enformasyon emeği alanına geçtiğimizde ise, kimseyi günde sekiz saatliğine belirsizce satın almak gerekmez. Sermaye artık insanları işe almaz, birbirinin yerine geçebilen ve geçici hamillerinden ayrılmış olan zaman paketleri satın alır.

Kişisizleştirilmiş zaman, değerlenme sürecinin hakiki faili haline gelmiştir artık ve ne hakkı ne talebi vardır. Böyle bir zaman ya erişilebilirdir ya da değildir, ama bu tamamıyla teorik bir alternatiftir, zira fiziksel beden, hukuki olarak tanınan bir kişi olmasa da, hâlâ yiyeceğini satın almak ve kirasını ödemek zorundadır.

Göstergesel malzemenin yeniden birleşiminin enformatik prosedürleri, enformasyon metasını üretmek için gerekli "nesnel" zamanı akışkan hale getirme etkisine sahiptir. Hayatın her anında insan makinesi, yayılmış bir beyin gibi bekleme halinde, hazır ve nazır titreşmektedir Zamanın uzatılması itinayla hücreselleştirilmiştir: Üretim zamanı hücreleri hassas, rastgele ve parçalı biçimlerde seferber edilebilir. Bu parçaların yeniden birleşimi, ağın içinde otomatik olarak gerçekleştirilir. Cep telefonu, gösterge-sermayenin ihtiyaçları ile siberuzamın canlı emeğinin seferber edilmesi arasında bağlantıyı sağlayan araçtır. Cep telefonu çaldığında bu, işçilerin soyut zamanlarını ağın akışına yeniden bağlamaları için bir çağrıdır.

Gösterge-sermaye nöro-psişik enerjileri işe koşar ve onları makinesel hızın emrine verir. Bilişselliğimiz ve duygusal

donanımımızı, ağ-üretkenliğinin ritmini takip etmeye zorlar. Siberuzam siberzamanı aşırı yükler, çünkü siberuzam, hızı sınırsızca ivmelenebilen uçsuz bucaksız bir alandır. Ancak siberzamanın (dikkatin, belleğin ve imgelemin zamanı) hızı belli bir sınırın üstüne çıkarılamaz. Çıkarılırsa parçalanır. Ki aslında parçalanmakta, hiperüretkenliğin baskısı altında çökmektedir. Toplumsal beyin devreleri boyunca bir panik salgını yayılıyor. Panik patlamasını da bir depresyon salgını takip ediyor. Yeni ekonominin günümüzdeki krizi bu sinir krizinin sonucu olarak görülmelidir. Bir zamanlar Marx aşırı üretimden, yani toplumsal piyasa tarafından massedilemeyecek kadar çok ürünün arzından bahsediyordu. Bugün dikkat talep eden ürünlerin aşırı arzının taarruzu altında olan şey ise, toplumsal beyindir. Tam da bu yüzden toplumsal fabrika mutsuzluk fabrikası haline gelmiştir: Ağ üretiminin üretim bandı, doğrudan sanal sınıfın duygusal enerjisini sömürmektedir. Bunun yeni yeni farkına varıyor ve bilişsel işçiler olduğumuzu idrak ediyoruz. Et, beden, arzu, hepsi elektrik akımıyla öldürülüyor.

Dijital köleliğe insan-sonrası geçiş sürecinde hâkim olan ideolojiye "liberalizm" dememiz bir hayli tuhaf. Özgürlük bu ideolojinin kurucu mitidir, ama kimin özgürlüğü? Elbette sermayenin özgürlüğü. Sermaye dünyanın her köşesine yayılıp, en düşük ücretler karşılığında sömürülebilecek insan zamanı parçalarını bulmak için mutlak biçimde özgür olmalıdır. Fakat liberalizm aynı zamanda kişinin özgürlüğünü de varsayar. Neoliberal retorikte, kişi hukuken kendini ifade etmede, temsilci seçmede, politikada ve ekonomide girişimci olmakta özgürdür. Tüm bunlar gerçekten çok ilginç, zira bu kişi ortadan kalktığına göre, geriye kalan, ilgisiz ve kullanışsız atıl bir nesneden ibaret. Kişi özgür elbet, ama zamanı köleleştirilmiş halde. Onun özgürlüğü gündelik hayatta hiçbir şeyin tekabül etmediği hukuki bir kurgu sadece. İnsanlığın çoğunun, yani proletarya ve kognitaryanın (*cognitariat*) günümüzde hangi koşullar altında çalıştığını, küresel ortalama ücretin ne kadar

olduğunu, geçmişte emek haklarının bugün ortadan kalkmış olduğunu düşünürsek, bir kölelik rejiminde yaşadığımızı söylemek hiç de abartılı olmayacaktır. Küresel düzeyde ortalama maaş, tüm zamanını sermayenin hizmetine sunmuş bir kişinin hayati ihtiyaçlarını karşılaması için yeterli değil. Dahası insanlar biçimsel olarak kendi mülkleri olan ama pratikte artık onların mülkü olmaktan çıkmış zamanları üzerinde hiçbir hak iddia edemez haldeler. Bu zaman aslında onlara ait değildir, zira onu yeniden birleştirici siberüretim devresine teslim eden insanların toplumsal varlığından koparılmış durumdadır. Emek zamanı fraktallaşmış, yani yeniden birleştirilmek üzere en küçük parçalara ayrılmıştır. Bu fraktallaşma, sermayenin minimum ücret koşullarını sürekli sağlayabilmesine hizmet etmektedir.

Güvencesizlik, parçalanmış ve yeniden bileşebilir enformasyon emeğinin süreli bir akışının dolaşımda olduğu küresel ağ alanındaki kapitalist üretim sürecinin kara kalbidir. Güvencesizlik, tüm bir üretim döngüsünün dönüştürücü öğesidir. Kimse onun erişiminden kaçamaz. İşçilerin ücretleri belirlenmemiş zamanlarda darbe alır, azalır, kesintiye uğrar ve hepsinin hayatı güvencesizliğin tehdidi altındadır. Dijital enformasyon emeği, işin icra edildiği yerden başka bir yerde yeniden bileştirilmek üzere parçalara ayrılabilir.

Sermayenin değerlenmesi açısından akış süreklidir, fakat bilişsel işçilerin varoluşları ve yaşadıkları zaman açısından üretim etkinliği, hücresel bir biçim altında, yeniden birleştirilen bir parçalanma niteliği gösterir. Emeğin titreşen hücreleri, küresel üretimin geniş kontrol masasında yanıp sönerler. Enformasyon emeği, tabiatı gereği güvencesizdir ve bunun nedeni işverenlerin rastlantısal kötü niyetleri değil, iş zamanının, işçinin bireysel ve hukuki kişiliğinden ayrı bir biçimde tayin edilebilmesi, sermayenin öznelliği tarafından hücresel bir biçimde toplanan ve yeniden birleştirilen değer üretici hücrelerin bir okyanusu haline gelmesidir.

Yeniden birleştirici sermaye ile maddi olmayan emek arasındaki ilişkiyi yeniden kavramsallaştırmak uygun olacaktır ve yeni bir referans çerçevesi oluşturmak gerekmektedir. Üretken soyut emek, işçinin bireysel kişiliğinden koparıldığından ötürü bundan böyle emek maliyetinin hukuki kişi temelinde sözleşmeye dayalı bir düzenlenişi artık mümkün olmadığına göre, geleneksel ücret biçimi oyun dışı kalmıştır, zira hiçbir şeyi güvence altına alamamaktadır. Bu yüzden bilişsel emeğin yeniden birleşime dayalı karakteri, herhangi bir toplumsal yeniden bileşim olanağı ve bir özneleşme süreciyle uyumlu değildir. Müzakere, işbirliği ve çatışma kuralları, politik bir karardan dolayı değil, emek ilişkilerindeki teknik ve kültürel dönüşümden ötürü değişmiş bulunmaktadır. Kurallar sabit değildir ve bizi kurallara uymaya zorlayan hiçbir kural yoktur. Yasalcı bakış açısına sahip sol bunu asla anlamadı. Kurallara uymak gerektiği fikrine sabitlenmiş olduğundan, dijital teknolojilerin ve enformasyon emeğinin küreselleşmesinin açtığı yeni zeminde nasıl mücadele yürütebileceğini hiç bilemedi. Oysa neoliberaller bunu çok iyi anladılar ve bir yüzyıllık işçi sendikaları tarihinde konulmuş olan kuralları alt üst ettiler.

Endüstriyel üretimin klasik biçiminde kurallar, emekle sermaye arasındaki katı ilişki ve ürünlerin değerinin toplumsal olarak gerekli emek-zaman temelinde belirlenebilmesi üzerine inşa edilmişti. Oysa akışkan enformasyon emeğinin sömürüsüne dayalı sermayenin yeniden birleştirici aşamasında, emek ve değer arasında herhangi bir determinist ilişki artık mevcut değildir.

Neoliberal iktidarın ihlal ettiği kuralları yeniden tesis etmek olmamalı hedefimiz; nicel zaman-değer determinizminin olmadığı ve dolayısıyla ekonomik ölçekler arası ilişkide zorunlu bir sabitin mevcut olmadığı bu koşullar altında, emek-sermaye arasındaki akışkan ilişkiye uygun yeni kurallar icat etmeliyiz.

Emekçi sınıfın sistematik bir biçimde kişisizleştirilmesine, güvencesiz ve kişisiz emeğe komuta etmenin bir biçimi ola-

rak olumlanan köleliğe nasıl karşı koyabiliriz? İnsanlık onuruna hâlâ inanan herkesin ısrarla sorduğu soru işte budur. Buna karşın cevap bir türlü gelmemektedir, zira yirminci yüzyılda etkili olan direniş ve mücadele biçimleri, yayılma ve güçlenme yetisine artık sahip değil gibi görünmekte ve sonuç olarak da sermayenin mutlakıyetçiliğini durduramamaktadır.

Son yıllardaki işçi mücadelelerinin deneyiminden öğrendiğimiz kadarıyla, güvencesiz işçilerin mücadelesi bir döngü haline gelmiyor; bilinç, örgütlenme ve dayanışmaya dair toplumsal bir tortu bırakmıyor. Fraktallaşmış emek de tam vaktinde isyan edebilir, ama bu bir mücadele dalgasını harekete geçirmiyor. Sebebi gayet anlaşılır: Mücadelelerin bir döngü halini alabilmesi için emekçi bedenlerin uzamsal olarak birbirine yakın ve varoluşsal olarak da zamansal bir süreklilik içinde olması gerekir. Bu yakınlık ve süreklilik olmadığı takdirde, hücreselleşmiş bedenlerin bir topluluk haline gelmesi için gerekli koşullar sağlanamaz. Bir dalga yaratılamaz, zira emekçiler varoluşlarını zamanın içinde ortaklaştıramaz ve davranışlar, ancak enformasyon emeğinin artık müsaade etmediği, zamanda sürekli bir yakınlık olduğunda bir dalga haline gelebilir.

Panik Şehri

Kentsel alan giderek diyasporik, heterojen ve yersizyurtsuzlaşmış imgesellerin akıntıları tarafından kat edilmektedir. Panik, kentsel psişik boyut haline gelmekte. Çok güçlü ve çok hızlı bir uyarıma maruz kalan duyarlı bir organizmanın tepkisidir bu. Duygusal ve iletişimsel olarak işlenmek için fazla sık ve yoğun uyarımların zorladığı bir organizmanın tepkisi.

Nedir panik? Psikiyatristlerin yeni bir rahatsızlık keşfettikleri söyleniyor: "Panik Sendromu." Belli ki bu, insanın kendine dair psikolojik algısında hayli yeni bir şey. Tamam ama "panik" ne demek? Panik eskiden hoş bir kelimeydi. İsviçreli-Amerikan psikanalist James Hillman, Pan üzerine kitabında kelimeyi tam da bu anlamıyla hatırlatıyordu. Pan, doğanın ve bütünlüğün

tanrısıydı. Yunan mitolojisinde Pan insanla doğa arasındaki ilişkinin sembolüydü. Doğa, bizleri saran gerçekliğin, şeylerin ve enformasyonun karşı konulmaz akışıdır. Modern kültür, doğanın evcilleştirilmesi ile aynı anlama gelen insan hâkimiyeti fikrine dayanır. Öyleyse kökensel panik hissi (antik dünya için iyi bir şeyken) gitgide daha korkutucu ve yıkıcı bir hal almaktadır. Bugün panik bir tür psikopatoloji haline gelmiştir: Bireysel yahut toplumsal bir bilinçli organizmanın, içinde bulunduğu süreçlerin hızı karşısında şaşkına döndüğünü ve bu enformasyon girdisini, organizmanın kendisi tarafından üretilmiş olsa bile, işleyemediğini gördüğümüzde panikten bahsediyoruz.

Teknolojik dönüşümler, odağı maddi ürünlerin üretiminden göstergesel ürünlerin alanına kaydırdı. Böylece göstergesermaye ekonominin hâkim biçimi haline geldi. Artı değerin ivmelenen yaratımı, enfosferin ivmelenmesine bağlıdır. Enfosferin dijitalleşmesi bu tür bir ivmelenmeyi mümkün kılar. Göstergeler gittikçe artan hızlarda üretilir ve dolaşıma girmektedir, ama sistemin insan bağlantısı (vücut bulmuş zihin) artan bir baskıya maruz kalır ve bu baskı altında sonunda çatlar. Öyle sanıyorum ki mevcut ekonomik kriz, gösterge-üretimi ile gösterge-talebi alanındaki bu dengesizlikle ilgili. Göstergesel ürün arzı ile toplumsal olarak mevcut dikkat zamanı arasındaki ilişkideki bu dengesizlik, ekonomik krizin olduğu kadar içinden geçmekte olduğumuz entelektüel ve politik krizlerin de çekirdeğini oluşturmaktadır.

Gösterge-sermaye bir aşırı üretim krizi içindedir, fakat bu krizin biçimi sadece ekonomik değil, aynı zamanda psikopatiktir. Gösterge-sermaye aslında maddi ürünlerin üretimi değil, psişik uyarım üretimiyle ilgilidir. Zihinsel ortam, bitmek bilmez bir uyarım, sürekli bir elektrik çarpması etkisi yaratan göstergelerle doyurulmuş haldedir ve bu durum hem bireysel hem de kolektif zihni bir çöküşe sürüklemektedir.

Panik sorunu genelde zaman yönetimi ile ilişkilendirilir. Ama paniğin uzamsal bir veçhesi de vardır. Geçen yüzyıllarda

modern kentsel çevrenin inşası, politik kentin rasyonalist bir planlanmasına bağlı idi. Son yirmi otuz yılın ekonomik diktatörlüğü, kentsel genişlemeyi ivmelendirdi. Siberuzamın yayılımı ile kentin fiziksel ortamı arasındaki etkileşim, kentsel uzamın rasyonel örgütlenmesini tahrip etti.

Enformasyon ile kentsel uzamın kesişiminde, kural ve plan tanımayan, sade ekonomik kazancın mantığı tarafından yönetilen kaotik bir yayılımın çoğalışına tanık oluyoruz. Kentsel paniğin nedeni, bu yayılım ve metropoliten deneyiminin bu çoğalışıdır. Uzamsal kaçış çizgilerinin çoğalması. Metropol, yeryurt alanındaki karmaşıklığın bir yüzeyidir. Toplumsal organizma, metropoliten kaosun bu fazlasıyla karmaşık deneyimini işleme yetisine sahip değildir. İletişim hatlarının çoğalması da yeni bir tür kaotik algı yaratmıştır.

2001 yazında Salman Rushdie'nin *Öfke* adlı romanı yayınlandı. Kapaktaki fotoğrafta Empire State binasına yıldırım düşüyordu. Kitabın yayımlanışının hemen ardından, kapak korkutucu bir önsezi gibi göründü. Ama bu önsezi sadece kapakla ilgili değildi, zira roman Batı metropolünün psişik çöküşünü tarif ediyor, daha doğrusu çağrıştırıyordu. Rushdie, gösterge üreticisi bir toplumsal sınıf olduğu kadar aynı yok oluş ve varoluşsal kırılganlık koşulu altında yaşayanların oluşturduğu bir sınıf olarak, sanal sınıfın sinir sistemini tasvir ediyordu: hücreselleşmiş yongalar, birbirine bağlı terminallerin daimi ve soyut yeniden birleşimi içindeki parçalar. Sürekli bir elektrik çarpmasıyla geçen on yıldan, ekonomik yatırım on yılına duyulan arzudan sonra, birikmekte olan psikopatik titreşimi hissedebilirsiniz. Anksiyetenin büyüdüğünü, kentsel libidinal ekonominin çıldırdığını hissedebiliyorsunuz.

Milyonlarca cep telefonu birbirin arayıp duruyor, lipit enerjiyi seferber ederek, teması erteleyerek, orgazmın hazzını şehrin bir yanından ötekine, baskılanmış bir kentsel zamandan diğerine taşıyarak.

Rushdie'nin romanında olaylar temelde Manhattan gökdelenlerinin tepesinde geçer. Binaların tepelerinde dolanan korkunç kara kuşlar bir sonraki çöküşü haber verir.

Mike Davis, toplumsal uzam üzerinde yıkıcı etkileri bulunan korku, güvenlik ve özelleştirme mitolojilerini yeniden inşa ederek, *City of Quartz*'da (1990) Los Angeles'ın, *Dead Cities*'de ise (2003) New York'un kentsel toprak algısını haritalandırır. Davis'e göre: "Günümüz mimarisinin yeni askeri dizimi, şiddeti ima eder ve imgesel tehditleri bertaraf eder. Bugünün sahte kamusal alanları, büyük alışveriş merkezleri ve yönetim merkezleri, kültürel akropoller ve benzerleri, alt sınıfları uzakta tutacak bir dizi görünmez gösterge barındırır" (Davis 1990: 226).

11 Eylül'den sonra güvenlik paranoyası imgelemde, yüksek teknoloji ürünlerinin üretiminde ve kentsel tasarımda ana eğilim haline gelmiştir. Davis, şöyle der:

> Korku ekonomisi topyekûn kıtlığın ortasında büyüyor... Düşük ücretli güvenlik görevlileri ordusu on yıl içinde yüzde elli büyüyecek ve yüz tanıma yazılımının beslediği video gözetim sistemleri, gündelik rutinde mahremiyet namına ne kaldıysa onu da yakalayacak. Havaalanlarındaki güvenlik rejimi, alışveriş merkezlerinde, spor müsabakalarında ve başka yerlerde kentli kitlelerin idaresi için model teşkil edecek... Başka bir deyişle güvenlik su, elektrik ve telekomünikasyon gibi tamamen gelişmiş bir kentsel hizmet haline gelecek. (Davis 2003: 12-13)

Panik şehri, insanların birbirine yaklaşması için, kucaklaşmak için ve fısıldanan kelimelerin yavaşlığı ve hazzı için artık zamanın hiç olmadığı yerdir. Reklamcılık libidinal dikkati yüceltir ve uyarır, kişiler arası birebir ilişkiler karşılaşma vaatlerini çoğaltır, ama bu vaatler asla gerçekleşmez. Arzu anksiyeteye dönüşür ve zaman büzüşür.

3. Barok ve Gösterge-sermaye

Bolivar Echeverria *Vuelta de siglo* [*Asrın Sonu*] (2006) adlı kitabında on altıncı ve on yedinci yüzyıllarda Modern Çağ'ın doğuşundan bu yana birbiriyle çelişen ve birbirinin içine geçen iki modernliğin varolduğundan bahseder.

Bunların ilki, egemen burjuvazinin, Protestan Etiğe ve dünyevi şeylerle endüstriyel etkinliklerin aidiyetine dair güçlü algıya dayalı modernite görüşüdür. Diğeri de modernite görüşü ise Reform karşıtı Katolik alanda, Barok duyumsamayla gelişmiştir. İnsan ortamının endüstrileşmesi, toplumsal alanı bir mekanikleşme sürecine indirgediğinde, bu ikinci modernite reddedildi ve marjinalleşti.

Endüstriyel burjuvazinin hayatı, yorulmak bilmez bir şekilde çalışmaya ve ürettiklerine sahip olma tutkusuna adanmıştı. Değer birikimi, işçilerin el becerileri ile kapitalistlerin finansal becerileri arasındaki çatışmalı işbirliği sayesinde üretilen maddi şeylerin yaygınlaşmasından ayrılamayacağı için, burjuvazi son derece yerleşikti.

Echeverria, on altıncı yüzyıldan beri Katolik Kilisesi'nin, maddi olmayan imgelem yetilerine ve yersiz yurtsuzlaşma potansiyeline

dayalı farklı bir modernlik akımı yarattığını belirtir. Roma'nın ruhani iktidarı her zaman zihinlerin kontrolüne yaslanmıştır: Onun sermayesi budur, her ne kadar endüstriyel kültürün pragmatik etiğince reddedilse de. On altıncı ve on yedinci yüzyılda Katolik İspanya, Atlantik Okyanusu'nun ötesinde keşfedilen ve fethedilen yeni toprakların soyulup soğana çevrilmesi üzerine kurulu, endüstriyel olmayan bir birikim türünün müjdecisiydi. Bu kültürel modernite akımı, "Yenilmez Donanma"nın İngiliz Krallığı ile girdiği bir deniz savaşında yenilmesi ve İspanya'nın ekonomik çöküşünden sonra marjinalleşti. Böylece Kuzey Avrupa kapitalizminin kabul görmesi, Endüstriyel Devrim'in ve Endüstriyel Gerçekliğin maddi alanının yaratılmasının yolunu açtı. Ama modernitenin Barok damarı tamamen silinmiş değildi, hiç durmadan modern imgelemin yeraltında çalışmayı sürdürdü ve nihayet yirminci yüzyılın sonunda kapitalist sistem kendi toplumsal doğasını ve imgelemini değiştirirken yeniden yüzeye çıkıyor. Postmodern imgelem, Barok ruhun dirilişi olarak görülebilir. Ekonomik alanın merkezine göstergesel üretimin yerleşmiş olması, postmodern toplumun temel işaretidir.

Serge Gruzinski *De Cristophe Colomb à Blade Runner [İmgelerin Savaşı: Christopher Columbus'tan Blade Runner'a]*adlı şahane kitabında melez Barok imgelem tarihini İspanya'nın Meksika topraklarını ele geçirmesinden Hollywood çağına dek yeniden anlatır. "Üslupçuluk'un ve Barok'un imgesi, aşırı bezeme, alegorik çiçeklendirme, anlamların çokluğu ve sofistikeliği üzerinde oynar" (Gruzinski 1990: 176).

Bu duyumsama, sürrealist ve psikodelik imgeleme de sızmış, sinema ve televizyon çağına egemen olan hiper-görsel enfosferin yaratılmasın yardım ederek geç modern dönem California kültürüne derinden nüfuz etmiştir. Video-elektronik alanda imgeler, artık gerçekliğin saf temsilinden ibaret değildir, meta dünyasının merkezinde konumlanarak toplumsal zihnin psiko-fiziksel uyaranları ve simülasyonları haline gelmiştir. Göstergeler üretilebilen ve para karşılığında mübadele

edilebilen ürünler değildir yalnızca. Evrensel mal haline, ekonomik algıda genel eşdeğer haline gelmiştirler. Maddi olmayan göstergeler baş döndürücü bir biçimde fiziksel şeylerin yerini alıp kapitalist değerlenmenin temel nesnesine dönüşmektedir. Yerleşik burjuva ekonomisi demir ve çeliğin putkırıcı sertliğine dayalıysa, postmodern yersiz yurtsuzlaşma da göstergesel üretimin kaleydoskopik makinesine dayalıdır. Tam da bu yüzden gösterge-kapitalizminden bahsedebiliriz: Çünkü ekonomik dünyada (enformasyon, finans, imgesel) dolaşımda olan ürünler, işaretler, figürler, imgeler, projeksiyonlar ve umutlardır.

Dil artık ekonomik süreci temsil eden bir araç değil, mübadele alanını sürekli yersiz yurtsuzlaştıran temel birikim kaynağı haline gelmiştir. Spekülasyon ve gösteri, dilin içsel enflasyonist (metaforik) doğasından ötürü birbirine karışmıştır. Gösterge üretiminin dilsel ağı kaçınılmaz biçimde aşırı üretim balon ve patlama krizlerine neden olan bir aynalar oyunudur.

Bu iki farklı modernite akımının toplumsal imalarını görmeye ihtiyacımız var: Endüstriyel burjuvazi ile işçi sınıf arasındaki ilişki, hem bir çelişkiye hem de bir anlaşma ve karşılıklı işbirliğine dayanır. Fabrikanın fiziksel mekânında oluşan ilerleme ve büyüme dinamikleri, endüstriyel çağın iki temel sınıfını, endüstriyel işçi ile endüstriyel burjuvaziyi anlaşmaya zorlamıştır. Bu anlaşma kolektif müzakereye ve Refah Devletinin yaratılmasına dayanır. Ücret ve kâr arasındaki, yaşam zamanı ve değer yaratma zamanı arasındaki radikal çelişkiye rağmen, endüstriyel işçi sınıfı da burjuvazi de kendi kaderini diğerininkinden bağımsız kılamamıştır.

Diyalektik ideolojisi, bilhassa Leninist Komünizm'deki totaliter görüşün diyalektiği, burjuvazi ile emekçi sınıf arasındaki bu anlaşmayı bozmuş, böylece yüzyılın toplumsal tarihini kapitalist zamansallıkla Sovyet komünizminin zamansallığı arasındaki radikal ayrılığa dönüştürmüştür.

Bu diyalektik kutupsallaşma ve toplumsal çelişkinin, özdeşleştirici, kurumsal ve askeri bir antagonizma biçiminde

katılaşması, toplumsal özgürleşme tarihinde ve toplumsal otonomi perspektifinde felaketçi bir dönüşü tahrik etmiştir. Diyalektik ideoloji, işçilerin çıkarlarını yorumlamamış, toplumsal mücadele ile teknolojik ilerleme arasındaki ilişkinin karmaşıklığını anlamamış; bu da toplumsal mücadeleyi, 1989'da, bütün dünyada toplumsal otonominin gücü zaten tükenip, teknolojik yeniden yapılanmanın etkileri altında dağıldığında parçalanan kavramsal bir tuzağa itmiştir.

1970lerden bu yana, yeni dijital teknolojiler ve emek piyasasının düzensizleştirilmesi sayesinde sermaye ile emek arasındaki ilişkinin çerçevesi değişti. Bunun ardından devasa bir yersiz yurtsuzlaştırma etkisi geldi ve klasik burjuva düşüncesi eski işçi sınıfı bilinciyle birlikte yok oldu. Küresel ekonominin finansallaşması, zenginliği maddi mülkiyetle ve yerleşik emekle özdeşleştiren burjuva düşüncesini erozyona uğrattı. Emek mekanik biçimini kaybedip maddi olmayan, dilsel ve duygulanımsal biçimler alınca, zaman ve değer arasındaki belirlenimci ilişki parçalandı. Değerin kaynakları, belirlenimci olmayan ve belirsiz bir aşamaya girdi. Neo-Barok dünya görüşünün ve ekonominin kalbindeki belirsizlik mantığının yenilenmesinin, yani serbestleşmenin önünü açan yol budur.

Yirminci yüzyılın son on yılında emekle sermaye arasında yeni bir ittifak mümkün hale geldi. İnternet şirketi girişimciliğinin deneyimi, dijital alandaki olağanüstü teknolojik gelişimi mümkün kılan bu ittifakın ifadesiydi. Ama bu ittifak, belirsizliğin boş uzamı suç davranışlarıyla dolduğunda bozuldu. Dil, üretimin genel alanı haline geldiğinde, emek-zaman ile değer arasındaki matematiksel ilişki koptuğunda, serbestleşme tüm taahhütleri yok ettiğinde, kontrol suçlu sınıfın eline geçer. İşte, neoliberal politikalar dünyayı işgal ettiğinden bu yana olup biten şey, tam da budur. Neoliberal ekolün temel ilkesi, yani kapitalist genişlemenin politik ve yasal sınırlarını yıkan serbestleşme, salt politik bir değişim olarak anlaşılamaz. Bu ilke, değerlenme sürecini mekanik endüstri alanından göstergesel

üretim alanına kaydıran teknolojik ve kültürel evrim bağlamında anlaşılmalıdır. Emek zaman ve değerlenme arasındaki ilişki kesin olmayan ve belirlenemez bir ilişki haline gelmiştir. Bilişsel emeği, zaman ölçüsüne indirgenemez. Bir fikrin üretilebilmesi için ne kadar toplumsal zamana ihtiyaç olduğunu belirlemek imkânsızdır. Emek ile değer arasındaki ilişki belirlenemez hale geldiğinde küresel emek piyasasını yöneten şey şiddet ve suistimal olur. Bu basit haliyle sömürü değil, köleliktir, dünyanın emekçilerinin çıplak hayatlarına uygulanan katıksız şiddettir.

Şiddet, neoliberal çağda hakim ekonomik güç haline geldi. Narkotik, silah ve fuhuş piyasalarını yöneten ve finans piyasasına da yatırım yapan İtalyan, Meksikalı, Rus örgütlerin şiddeti. Buna ister mafya deyin, ister başka ad verin. İtalya ve Rusya'da olduğu gibi Meksiko'da da finans piyasaları, medya ve politik iktidar, güçlerini kanunsuzluktan ve şiddetten alan insanların elindedir.

ABD'deki Haliburton yahut Blackwater gibi şirketlerin rollerinden de bahsetmek lazım tabii: Bu şirketler savaşları alevlendiren, hayatları söndüren, ülkeleri tehlikeye atan şirketler çünkü onların işi bu. Savaşla beslenen iş.

Neobarok şiddet tiyatrosu toplumsal üretim alanındaki göstergesel egemenliğin etkisidir. Son yüz yıldır İtalya'da yaşanan deneyim, Barok ruhunun bu geri dönüşünün asıl sahnesidir. Hem Mussolini'nin hem de Berlusconi'nin performansları maço enerjinin teatral teşhirine ve aynı zamanda dilin kovuklarına, öz-algının derin alanına nüfuz edebilmelerine dayalıdır.

İtalyan öz-algısının feminen yönü her iki durumda da tehlikededir. Mussolini ve 1909'daki genç Fütüristler, kadınların bedenini aşağılamak, ona sahip olmak ve boyun eğdirmek istemiştir. Berlusconi ve çevresindeki lümpenler de (pezevenkler, yalakalar, avukatlar) kadınların bedenini kirletmek, toplumsal bedenin her hücresine nefret zerk etmek isterler.

Lümpen İtalyan

İtalyan sahnesine bakan biri bu ülkenin çılgınlığın hüküm sürdüğü, çürümüşlüğün irrasyonaliteyle kolkola girdiği, kapitalist postmodern oluşumun tarihiyle pek de alakası olmayan eğlenceli bir yer olduğunu düşünebilir. Oysa gerçek bambaşkadır. Ne tuhaftır ki İtalya, kapitalist iktidarın yeni temsilcilerinin laboratuarı olma görevini sıklıkla üstlenmiştir. Mussolini'nin diktatörlüğünü düşünün; saçma da olsa bu dönem iktidarın ve toplumsal imgelemin tarihinde dramatik bir dönüm noktasının başlangıcıydı. Bu yüzden Berlusconi komedisini düşünürken gülmeyiniz lütfen. O sadece *commedia dell'arte*'nin[1] geri dönüşü değildir, aynı zamanda yeni bir yönetim iktidarı dalgasının delaleti ve ekonomiyi yöneten yeni sınıfın, benim Roberto Saviano'nun *Gomorrah* (2007) adlı kitabındaki tasvirden yola çıkarak lümpen burjuvazi olarak adlandırdığım sınıfın ifadesi olarak görülebilir.

Lümpen burjuvazi eski burjuvazinin tutumluluk, mülke bağlılık ve çalışkanlık gibi erdemlerine sahip değildir. Eski girişimcilerin "*affectio societatis*"i[2] kaybolmuştur, zira yeni kapitalist servetini yerel teşebbüslere yatırmayıp yerelle ve yerelde yaşayan toplulukla alakası olmayan belirsiz finansal yatırımlar yapar.

Rekabet kavramı, yetenek kavramıyla yer değiştirmiştir. Yetenek, burjuvazinin planlama, idare ve örgütlenme işlevlerini mümkün kılan ve mülk edinme hakkını haklı gösteren entelektüel beceriydi. Fakat finansal kapitalizmde, geçmişin becerikli burjuvası, yerini, rekabeti tek kural haline getiren yeni sınıfa kaptırdı. Mülk yatırım parçacıklarından oluşan bir toz bulutu haline gelince, rekabet yeteneğin yerini aldı. Üretim için hâlâ pek çok yetenek gereklidir, ama artık girişimcinin

1 İtalyan halk tiyatrosu geleneğidir. Commedia Dell'arte, "oyun zanaatı" olarak adlandırılabilir. Birebir çevrildiğinde "sanatçıların komedisi" de denilebilir. Bu tiyatro geleneğinde doğaçlama ön plandadır (y.n.).

2 Türkçeye "katılım unsuru" olarak geçen terim; şirket ortaklarının şirketin çalışmalarına aktif olarak katılımı anlamına gelir (y.n.)

rolünden ayrılmış haldedirler. Spekülasyonla ilişkisi olmayan tüm entelektüel yetenekler güvencesizleşmiş, değersizleşmiş ve düşük ücretle ücretlendirilir hale gelmiştir.

Sadece yönetim işlevlerinde yüksek yetiler geliştirenler emekleri sayesinde zengin olabilir. Somut entelektüel yeteneğin özgüllüğünden ayrılmış yönetimsel işlev hangi niteliklerden ibarettir? Uydurma, hile, yalan ve sahte muhasebe, vergi kaçırma ve gerekirse rakiplerin ortadan kaldırılması, işkence ve soykırım. Bu açıdan bakınca Haliburton, Sicilya ve Napoli mafyasından daha etkili ve daha adidir.

Cehalet iktidardadır ve ekonomik kararlar maksimum ve en hızlı kazanca göre alınır. Tek mesele emek maliyetlerinin düşürülmesidir, çünkü rekabet nitelikli üretimle değil bununla sağlanır. Sonuç olarak üretime dair kararları kimyagerler, şehirciler yahut doktorlar değil, yönetim yeteneğine sahip olanlar, yani emek maliyetlerini düşürüp kazanç sağlayanlar verir. Neoliberalizmin dinamikleri burjuvaziyi yok etmiş, yerine birbirinden ayrı ve çatışan iki sınıf koymuştur: Bir tarafta zekânın güvencesiz ve hücreselleşmiş emekçileri olan bilişsel emekçiler, yani kognitarya, diğer tarafta tek yeteneği rekabetçilik olan yöneticiler. Küresel kapitalist üretimin geniş bölgelerinde sıklıkla görüldüğü gibi, rekabet, aşırılaşınca rakiplerin silahla ortadan kaldırılması, bir tedarikçinin silahla zorlanması, en güçlü olanın çıkarına uygun olmayan her şeyin sistematik yıkımı halini alır. Rakiplerini ortadan kaldırandan daha iyi rekabetçi var mıdır? İnsanları diri diri gömmekten, onları boğazlayıp hidroklorik asitte eritmekten daha iyi bir ortadan kaldırma yöntemi var mıdır? *Gomorrah*, neoliberalizmin genetik koduna nakşolunmuştur.

Kapitalizmin neoliberal aşaması durdurulamaz ve müdahale edilemez bir serbestleşme süreci olarak görünüyor, oysa durum aslında tam tersi. Birlikte varolma yasaları ortadan kalkarken şiddetin yasaları dayatılıyor. Rekabet ilkelerinin yayılımını sınırlandıran düzenlemeler ortadan kaldırıldıkça, şirket-

ler serbestleştiği için daha da köleleştirilen insanlar arasındaki maddi ilişkilere otomatizm hâkim oluyor. *Serbestleşme* süreci üretkenliğin seferber edilmesini gemleyen ve sermayenin yayılmasını engelleyen yasaları mütemadiyen ortadan kaldırıyor. Serbestleşmenin ortadan kaldırmak istediği kurallar, modernite boyunca inşa edilen toplumsal uygarlık biçimleri ve insan haklarıdır. Kapitalist serbestleşmenin artması, modernitenin ve burjuva hukukunun yasal teamüllerini teker teker siliyor. Kapitalizmin bir suç sistemine dönüşmesinin ve ilerlemenin durduramayacağı katıksız bir şiddet alanının genişlemesi yönünde işlemesinin nedeni budur. *Slatterkapitalismus*: Burjuva egemenliğinin ve hukukun aydınlanmacı evrenselliğinin sonu.

Suç artık kapitalist sistemin marjinal bir işlevi değil, serbest rekabetin belirleyici kazanma etkeni. İşkence, cinayet, çocuk sömürüsü, fuhuş ve kitle imha silahı üretimi, artık ekonomik rekabetin vazgeçilmez teknikleridir.

Dil ve Zehir

"Ben bir kelime kullandığımda, ... o sadece benim seçtiğim anlama gelir – ne fazlası, ne azı ... Mesele hangi anlamın efendi olacağıdır – bu kadar," der Lewis Carol'un Humpty Dumpty'si (1971: 56) ve her iyi efendi gibi kelimelere fazla mesai yaptırınca fazladan para ödemeniz gerektiğini bilir.

Deleuze (1990: 18) *Logic of Sense*'in "Önerme Üzerine" başlıklı üçüncü bölümünde Humpty Dumpty'ye göndermeyle şöyle bir yorum yapar: "son seçenek anlam ve anlamlandırmayı özdeşleştirmek gibi görünüyor." Bu süreç anlamı değil, ama sayılamayacak kadar sıçrama ve kayma sayesinde anlam üretme etkinliğini içerir. Son 15 yılın İtalya'daki türetme eğiliminden bahsedebilmek için suçun ve kaymanın göstergebiliminden başlamamız gerekir.

"Türetme" kelimesi, politikanın kimi kurallara saygı duyması gerektiğine ve yasanın toplumsal hayatın merkezinde olması gerektiğine inananları, kelimelerin sadece tek bir anlamı

olduğunu ve insanların birbirini anlayabilmeleri için kelimelerin kendi anlamlara uygun olarak kullanılması gerektiğini düşünenleri korkutur. Oysa bu tamamen yanlıştır. Konuşurken kelimelerin anlamlarına saygı duymayız, bilakis onları icat ederiz. Anlamak, tek anlamlı göndergelerle sunulan göstergelerin mübadelesi değildir. Anlamak, gösterge ve gönderge ilişkisindeki kaymaları takip etmek, yeni göndergelerin işlevi olarak yeni göstergeler icat etmek ve dolaşıma giren yeni göstergelerle yeni göndergeler yaratmaktır. Aynı şekilde politika da tek bir yasaya uymak zorunda değildir, çünkü yeni ilişkiler yarattığında yasayı icat eder.

Kurallara uymak iyidir ama politika buna indirgenemez, çünkü kurallara uymamız gerektiğini söyleyen bir kural yoktur. Berlusconi bunu çok iyi anlamıştı ve kazanabileceği ne varsa kazandı. Sol bunu anlamadı ve sonunda yok oldu. Umalım ki yeni kelimeler, yeni göndergeler, yeni ilişki biçimleri icat edebilecek yeni toplumsal otonomiye yer açmış olsun.

1977'de bir Ekim akşamı öğrenci ayaklanmalarının ateşi sönmeye yüz tutmuşken Silvio Berlusconi, İtalyan televizyonu yayına başladığından bu yana ekranlarda görünen Mike Buongiorno ile buluştu. Milano'da bir restoranda birlikte akşam yemeği yediler. O gece onların kıt beyinlerinden İtalyan beynini mutasyona uğratabilecek bir biyopolitik müdahale doğdu. O zamandan bu yana Berlusconi'nin sermayesi mükemmel bir birleşimci üslupla çalışıyor: Finansal temelini gayrimenkul üzerine inşa eden, sigortaya, futbola ve televizyona yatırım yapan bir mekanizma. Gizli bir cemaat olan P2'nin üyesi ve Marcello Dell'Utri gibi buram buram Mafya kokan arkadaşlara sahip olan Berlusconi, bu muazzam holdingi harekete geçirmek için İtalya Cumhuriyeti'nin pek çok yasasını ihlal etti: Tahrifat, hâkimlere rüşvet, çıkar çatışması. Onu yasaları ihlal etmekle suçlayan hâkimlere, gazetecilere ve kurumlara karşı inanılmaz manevralar geliştirdi. Zaten, yasa nedir ki? Sağduyu değiştikçe etkisi dağılan bir dilsel etki. Otuz yılda Berlusconi'nin medya

makinesi parazit üretmek için mükemmel dozlarda dilsel malzeme aşıladığından, sağduyu bir hayli değişti.

Berlusconi olgusu, geçmişte kalmış bir olgu yahut geçici bir anomali değil, geleceğin işaretidir, hatta artık gelmiş olan zamanın işareti. Bu zamanda psikosferin inşasının altyapısı, kamusal ruh halini dönüştürme ve kanaat yaratma yetisine, dahası televizyonun kesintisiz akışını "gerçek dünya" sanmaya itilen yeni neslin psişik duyumsamasını ve empatik toplumsallığını yok etme yetisine sahiptir.

Günümüz kapitalizmi gösterge-kapitalizmi olarak tanımlanabilir, çünkü metaların genel biçimi göstergesel niteliktedir ve üretim süreci gösterge-enformasyon üzerinden çalışmaktadır. Göstergesel sermaye alanında ekonomik üretim, dilsel mübadele ile git gide daha fazla iç içe geçmiştir. Bu süreç, Christian Marazzi ve Paulo Virno'nun kitaplarında çok açık bir biçimde anlatılır.

Dil sayesinde ortak dünyalar yaratırız, muğlak sözcelemeler formüle ederiz, metaforlar üretiriz, olayları taklit ederiz ya da yalan söyleriz. Gösterge-ekonomisi dünyaların, metafor kalelerinin, imgelemin, tahminlerin, simülasyonların ve sahteciliğin yaratımıdır. Gevezeliğe, gösteriye ve sahnelemeye dayalı bir üretken sisteme bizzat dahil olabilecek saha iyi bir yer olabilir mi, bize *commedia dell'arte*'yi vermiş olan ülke İtalya'dan başka?

Fordist endüstriyel ekonomi, niceliği toplumsal olarak gerekli emek zamanla nesnel olarak ölçülebilen değer üretimine dayalıydı. Post-endüstriyel ekonomi dilsel mübadele ve simülasyon değeri üzerine kuruludur. Bu simülasyon değerin belirlenmesinde belirleyici unsur haline gelmiştir. Simülasyon üretim sürecinin merkezine yerleştiğinde, yalanlar, hilekârlık ve dolandırıcılık, normun istisnai ihlali olarak değil, üretim ve mübadelenin yasaları olarak ekonomik hayata dâhil olur.

Göstergesel sermayenin alanında işleyen kurallar, endüstrinin görkemli devrindeki kurallara benzemez; ilişkiler de, kla-

sik kapitalizmin dünyasına hâkim olan, Michel Albert'in "Ren nehri kapitalizmi" olarak adlandırdığı Protestan kapitalizminin üretken disiplininin, iş yahut teşebbüs etiğinin ilişkilerine benzemez. Son yirmi otuz yılda, finans çevreleriyle reel ekonomi birbirinden ayrıldığından bu yana derin bir dönüşüm vuku bulmaktadır.

Bu ayrılma sürecinin kurucu hamlesi Nixon'un Bretton Woods tarafından kurulan sistemi terk etme kararıdır. 1971'de ABD başkanı dolarla altın arasındaki konvertibilite yasalarını lağvetme kararı aldı ve böylece Amerikan standardının kendine referans vereceğini ilan etti.

O zamanlar, Vietnam işgalinin etkilerine rağmen, Amerikan iktidarı hâlâ güvenilir haldeydi ve hâlâ nesnel ve değiştirilemez gibi görünen kararları dayatma gücü vardı. Bugün bu güvenirlik ve iktidar kayboldu, doların değeri düştü ve simülasyon ekonomisi istikrarsızlık aşamasına geçti.

Nixon'un, doları tüm nesnel ölçülerden bağımsız kılma kararını dünyaya ilan ettiği andan beri, para tamamen özünde zaten olan şeye, yani dilsel bir eyleme dönüştü. Meta yığınlarına, altın miktarına yahut kimi başka nesnel veriye gönderme yapmayan bir gösterge olarak para, bir simülasyon etkenine, gerçek ekonomiden bağımsız rastgele süreçleri harekete geçirmeye muktedir bir fail haline geldi. Dolayısıyla göstergesel sermaye bütünüyle belirlenemezliğin sistemidir: Finansallaşma ve gayrı menkulleşme toplumsal aktörler arasındaki ilişkilere, endüstriyel ekonominin tarihinde daha önce görülmemiş tahmin edilemezlik ve şans gibi nitelikler kazandırdı. Fordist endüstriyel üretimde bir metanın değeri belirgin bir etkene dayalı olarak belirlenirdi: Onu üretmek için gerekli toplumsal emek zaman. Oysa gösterge- kapitalizminde durum böyle değil. Meta üretiminin asıl niteliği bilişsel emekken, dikkatin, hafızanın, dilin ve imgelemin emeğiyken, değerin ölçüsü artık nesnel değildir ve sabit bir göndergeye dayalı olarak nicelleşemez. Emek zamanı artık bir mihenk taşı değildir.

Bu belirsiz koşullarda rastgelelik yasa halini alır: Yalanlar, şiddet ve çürümüşlük ekonomik hayatın marjinal yan ürünleri olmaktan çıkar, ilişkilerin gündelik yönetiminin alfası ve omegası haline gelir. Suç çeteleri yönetimi ele geçirir. Ekonomik iktidar, daha güçlü dilsel makine kimin elindeyse ona geçer. Medya hükümeti, yazılım üretiminde egemenlik, finans enformasyonunun kontrolü: Bunlar, ekonomik iktidarın temelidir. İktidarın bu kaynaklarının egemenliği, erişilebilir kaynakları mümkün olan en iyi şekilde yönetenin kazandığı eski rekabet araçları ile değil, ancak yalan, sahtekârlık ve savaş yoluyla kurulabilir. Artık suça bulaşmamış, temel insan haklarını ihlal etmeyen bir ekonomik iktidar mevcut olamaz: Öncelikle de eğitim hakkı, öz-bilgilenme hakkı ve kirlenmemiş bir enfosfere erişim hakkı gasp edilir.

İtalyan Anomalisi

1994'te İtalya'da kurulan rejimi, *Forza Italia* adlı TV-futbol Partisinin ilk seçim galibiyetinin başlattığı rejimi tanımlamak, adlandırma sorunundan daha fazlasıdır. Yirminci yüzyıl İtalya tarihindeki diğer dönemler gibi Berlusconi devri de İtalyan anomalisinin göstergesidir ve toplumsal eğilimlerle yapılan deneylerin bir laboratuarı işlevini görmüştür. İtalya'nın yeni eğilimlerin laboratuarı haline geldiği diğer dönemler, 1922'de faşizm adı altında denenen popülist ve totaliter yönetim teknikleri dönemi ve 1970'lerdir.

1970'lerde anormal ama ibret verici bir durum zuhur etti: 1968 öğrenci hareketi, uzun bir toplumsal itaatsizlik ve işten bağımsızlaşma süreci yarattı ve bu tüm toplumu değiştirdi. İktidar bu toplumsal otonomiye karşı ülkedeki ana kiliselerle (Katoliklik ve Stalinizm) işbirliği üzerine kurulu otoriter ve kapalı bir sistem geliştirerek yanıt verdi. Bu dönem, "tarihsel uzlaşma" ve muhalefetin adli yollarla bastırılması dönemiydi. Bu rejimin siyasi kapanımı ve halk hareketini bastırması silahlı örgütlerin güçlenmesine neden oldu ve bu da Aldo Moro'nun

kaçırılıp öldürülmesine yol açan bir terörizm dalgasını yarattı. Peki, bugün İtalyan anomalisi nedir? İtalya yeni iktidar biçimlerinin laboratuarı olmaya ne şekilde devam ediyor? İtalyan siyasetindeki pek çok vakanın gösterdiği gibi, Mussolini rejiminin yeniden inşası ile mi karşı karşıyayız?

Cevap, hayır: Bu faşist bir rejim değil. Rejim, ne muhalefetin bastırılması üzerine kuruludur, ne de sessizliğin dayatılması üzerine. Tam tersine, gevezeliğin ve alakasız kanaatlerle söylemlerin çoğalması; düşüncenin, muhalefetin ve eleştirinin bayağı ve gülünç hale getirilmesi üzerine kuruludur. Kimi sansür vakaları yahut eleştirel ve özgür düşüncenin doğrudan baskı altına alınması olmuştur ve olacaktır elbet, ama bu vakalar temelde yoğun bir enformasyon yükü bombardımanı ve dikkatin saptırılması vakalarıyla karşılaştırınca hayli marjinal kalır. Buna bir de şirket yönetiminin idaresindeki enformasyon kaynaklarının istilasını eklemeli.

Mevcut toplumsal bileşim İtalya'nın 1920'lerdeki haline, nüfusun çoğunluğunun kırda yaşayan köylülerden oluştuğu döneme benzetilemez. Yirminci yüzyılın ilk yirmi otuz yılında Faşizmin fütürist modernizmi, bir yenilik ve toplumsal ilerleme öğesi içermekteydi. Bugünün *Forza Italia* rejimi ise ilerlemenin bir zerresini bile içermez; onun ekonomi politiği de geçmişte birikmiş mirasın harap edilmesine dayanır. Faşizm ülkede üretimin modernleşmesi sürecini başlatmıştı, *Forza Italia* rejimi ise endüstriyel kalkınma döneminde biriken kaynakları heba etti, tıpkı Arjantin ekonomisinin ve toplumunun çöküşünden önceki on yılda Carlos Menem'in yaptığı gibi. Çöküşe ve israfa yönelim, neoliberal tahmin edilemezlik dönemindeki küresel eğilimlere mükemmel uyum gösteriyordu.

Son on dört yılda İtalya'nın içinde bulunduğu durumun özel karakterini anlamak için modernite sürecinde İtalya'yı Avrupa'nın geri kalanından farklılaştıran şeyin ne olduğunu araştırmak, aynı zamanda da İtalyan dönüşümünün postmodern özgüllüğünü üretim sistemindeki ve küresel enfosferdeki değişim bağlamında

düşünmek gerekir. Bu özel durumu kavramak için, Hristiyan dünyasının yeryüzünün sömürgeleştirilmesini ve modern burjuva kapitalizminin inşasını mümkün kılan farklı hızlara müsaade eden Karşı-Reform'la başlamalı. Karşı-Reform'un yürürlükte olduğu ülkelerin (İtalya, İspanya, Avusturya ve Polonya) zamansallığı, Protestan ülkelerinkinde farklıdır.

Max Weber'e göre klasik endüstriyel gelişim Protestan aklı tarafından sürdürülür. Protestan Reformu'ndan sonra Avrupa burjuvazisi kendini sıkı bir etik ve varoluşsal disipline maruz kılarak iktidarının temellerini atabilmiştir. Burjuvazi, kendi eylemlerinden sorumludur ve hem insanlara, hem Tanrı'ya, sıklıkla da banka müdürlerine hesap vermekle yükümlüdür. Ekonomik servet, uhrevi rahmetin dünyadaki tasdikidir.

Buna karşılık, Trent Konseyi'nde (1545-63) Katolik Karşı Reform, dini alanın seküler alana üstünlüğünü yeniden ilan etti, öteki dünyadaki hiyerarşiye hürmetin, üretim disiplininden çok daha mühim olduğu inancını savundu. Katolik kültürün derin katmanı üretkenliğe ve burjuva verimliliğine karşı direnir. Kalvinizm yasanın gözetilmesi üzerine kuruluyken, Karşı Reform da bağışlamanın önceliğini ve tövbenin mutlak değerini destekledi. Karşı Reform, modernite süresince İtalyan toplumsal imgelemine derinlemesine nüfuz etti ve ülkenin tarihindeki kimi belirleyici anlarda kendini tepkisel bir güç olarak ortaya koydu. 1799'daki Napoli devriminde aydınlanmış burjuvazi, Kilise'nin müttefiki olan Burbon Sarayı'nın gücüyle işbirliği yapan halk yüzünden yalıtıldı ve yenilgiye uğradı. 1800'lerden sonra Kilise'nin kırsal sınıflarla işbirliği, burjuva karşıtı muhafazakâr bir güç olarak iş gördü ve ulusal hayatın laikleşmesine karşı Kilise'nin kültürel hegemonyasını korumasını sağladı. İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda Hıristiyan Demokratlar hakim güçtü ve kapitalist modernleşmeyle popülist ve tepkisel direniş arasında kalıcı dengeyi temsil ediyordu. Ama Karşı Reform ruhundan gelen bu "gevşekliği" salt gerici ve muhafazakâr bir enerji olarak görmek hata olur.

1970'lerde "İtalyan anomalisi", başka ülkelerde 1968'de tükenmiş olan toplumsal hareketlerin, sonraki on yıl boyunca politik sahneyi baskın bir biçimde belirlediği bu ülkenin özgüllüğünü vurgulamak için kullanılan bir ifadeydi. 1970'lerde işçilerin direnişi kitlesel örgütlenme yapılarını oluşturdu ve kapitalist modernleşmeye karşı isyanları alevlendirdi. O zamanlarda İtalyan anomalisi, işçilerin otonomisinin ve toplumsal çelişkinin direncini ifade ediyordu. İtalya uzun süren proletarya mücadelelerine sahne oldu ve bu mücadeleler modernizm karşıtlığını dinamik ve ilerici bir biçimde kucakladı.

Bu süreç 1960 Temmuz'unda, pek çok şehirde işçiler, eski Faşist rejimle ilişkili kişileri barındıran bir orta-sağ hükümeti kurma denemesine karşı ayaklanınca başladı ve 1977'deki anti-otoriter ve liberter isyanda zirveye ulaştı. Otonom işçilerin, hükümet baskısına karşı şehirlerde ve fabrikalarda yürüttükleri mücadele süresince sabit bir öğe mevcuttur: yaşamın işe tabi kılınmasının reddi. Bu reddiye, pek çok şekilde görünür hale geldi: elbette öncelikle, hazzın ve güneşli hayatın üretkenliğe ve ekonomiye göre daha öncelikli olduğu Akdenizli aylaklığında elbet. Sonra bu reddiye, ifadesini, gençlerin ve işçilerin fabrika ritmine karşı ayaklanmasında ve işçilerin emeklerinden uzaklaşıp işe gitmeme salgını başlatmasında buldu. 1967'den 1977'ye dek yeşeren işçi otonomi hareketi, bu direnişi "işin reddi" formülünde özetler.

İşin reddi kavramı, 1970'lerde İtalya'da kullanıldığı haliyle, ilerlemeci bir politik stratejinin çerçevesine dâhil edildi. İşçiler mekanik emeğin tekrarcılığını ve cefasını reddettiler; böylece şirketleri yeniden yapılanmaya zorladılar. İşçilerin direnişi hem ilerleme ve özgürlüğün öğesi hem de teknolojik ve organizasonel gelişimin ivmelendiricisi oldu.

Kaytaranlar

Üretkenlik disiplininin kitlesel olarak reddedilmesinin kökünde, anti-Kalvinist kültür yatar. İş disiplinine dayalı Protes-

tan ilerleme fikrinin tersine, otonom iş-karşıtı ruh teknolojik, kültürel veya toplumsal ilerlemenin, disiplinin reddine dayandığını iddia eder. İlerleme, zekânın cefa ve bağımlılığı azaltacak şekilde uygulanmasından; aylaklık ve bireysel özgürlük alanlarının genişlemesinden ibarettir.

Ülkenin teknolojik, toplumsal ve kültürel ilerlemesi, işin reddiyle uyarıldı; 1960'larla 1970'ler arasında İtalyan sivil toplumu, fabrikalardaki boykotlar sayesinde işin reddinin en çok yoğunlaştığı dönemle birlikte gelen olağanüstü bir kültürel zenginliğin yol açtığı yegâne hakiki demokrasi dönemini yaşadı.

Elbette kapitalist sömürünün reddi, üretkenlik artışlarına ve işçilere boyun eğdirilmesine karşı muhalefet, sadece İtalya'ya özgü değildi. Dünyanın her yanında işçiler kendi yaşamları için daha fazla boş zaman ve ücret artışı talep ediyorlar, yöneticilerin onların hayatını işe, işi de kâra tabi kılmasına karşı çıkıyorlardı. Ama İtalya'da bu itaatsizlik, güney halkının kaytarma ruhuyla birleşip daha açık bir biçimde ilan edildi ve politikayı ilgilendiren bir meseleye dönüştü: İşin reddi, toplumsal otonomi talebi, gündelik hayatın iş disiplininden bağımsızlaşması.

70'lerin sonlarına doğru on binlerce güneyli genç Mirafiori'deki Fiat fabrikasına toplandılar. Yeni mücadele biçimleri ve iş karşıtı yaklaşımları, onları hem kalkınmacı burjuvazi için hem de İtalyan Komünist Partisi için tehlikeli kılıyordu. Bu yeni işçi nesli, iş etiğini ve üretkenlik kıvancını hafife alıyorlar, hatta onu görmezden geliyorlardı.

Napolili ve Calabrialı bu genç işçiler, 1799'da Napoli halkının aydınlanmış burjuvazinin devrimine muhalefet etmesine yol açan o hergele bireyci ve anti-modernist popülizmin ruhunun yeniden ortaya çıkması mıydı? Evet, kısmen. Ama bu kaytarma ruhu aynı zamanda, endüstriyel emek toplumunun sona ermekte olduğuna dair yeni kavrayışı ifade ediyordu. Bu fikir gençlik kültürüne yayıldı ve tüm toplumu istila etti: Endüstriyel emek geçmişin bir kalıntısıydı, teknolojilerin ve toplumsal

bilginin gelişimi toplumu işten özgürleştirecek olasılıkların yolunu açıyordu. İşçi hareketinin en radikal kesimleri, endüstriyel emeğin tükendiğini ve kendini tekrar eden yabancılaştırıcı işin tarihsel olarak kabul edilemez olduğunu ilan ediyordu. Bu fikir 60'lardaki ve 70'lerdeki İtalyan işçi hareketinin en radikal icadıydı, bu yüzden de onu 1900'lerin komünist geleneğinden ayırıyordu.

Yirminci yüzyıldaki modernleşme süresince İtalyan Solu iki farklı uca savrulmuştu. Bir yanda Protestan, endüstrici ve modernist ruh, artan işçi sömürüsüne ve liberal politikalara mal olsa da toplumsal gerilemeye ve üretim sisteminin üretkenlik ve verimlilik taleplerine karşı muhalefeti körüklüyordu. Öte yanda üretimcilik karşıtı, eşitlikçi ve komüniter ruh, Solu kapitalizmi lanetlemeye ve parazit politik müşteriler üreten refah devletine sığınıyordu. 60'ların ve 70'lerin işçi otonomisi geleneksel Solun bu iki ruhu arasına sıkışmıştı: İtalyan kültürünün kaytarmacılığına kazınmış olan bir üretim karşıtlığı olarak vücut buldu, fakat sonradan postmodern ve post-endüstriyel üretimde merkezi rol oynayacak yaratıcı potansiyelin habercisine dönüştü.

70'lerden sonra işçilerin otonomisi, polis şiddeti ve 80'lerin başındaki kapitalist saldırı karşısında yenilgiye uğradı. Pek çok işçi işsiz kaldı ve bu durum neoliberal ideolojinin uygulanmasını kolaylaştırdı. Fakat İtalyan tarzı liberalizm, Avrupa'da modernite sürecinde yeşeren Protestan liberal burjuva geleneğine benzetilemez.

Liberal kültür İtalya'da hiçbir zaman çoğunlukçu bir hükümet olarak kendini varetmedi. On dokuzuncu yüzyıl boyunca Liberal Parti, Risorgimento'nun liderliğini yaptı fakat asla İtalyan burjuvazisinin çoğunluğuna hâkim bir kültür olmadı. On dokuzuncu ve yirminci yüzyılda İtalyan politikası, Devlet'le Kilise'nin uzlaşmasının ve endüstriyel burjuvaziyle tutucu toprak sahiplerinin işbirliğinin hâkimiyeti altındaydı. Liberal kültür her zaman seküler devleti talep etti ve Protestanlık politi-

kasının kültürel öğesinin temsilcisi oldu, ama yine de azınlıkta kaldı. 1900'lerin başlarında bir liberal olan Piero Gobetti Katolikliğin muhafazakâr etkisinden özgürleşmiş bir İtalyan devletinin, ancak liberallerle işçi hareketinin anlaşmasıyla mümkün olduğunu kabul etmek zorunda kaldı. Bu uzlaşma maalesef hiç gerçekleşmedi ve Faşizm hem Antonio Gramsci'nin önderliğindeki komünist işçi hareketini hem de Piero Gobetti'nin temsil ettiği liberal hareketi yok etti. Neoliberalizm, hegemonik bir politika olarak 80'lerde kendini var etti ve liberal mirasla herhangi bir ilişkisi yoktu; aslında tüm toplumsal ve kültürel olarak muhafazakâr güçleri, Anglo-Amerikan tarzı ekonomik liberalizmin ultra-kapitalist ilkesinin bayrağı altında toplamayı öneriyordu.

80'lerde, kapitalist saldırının ve neoliberalizmin tüm dünyada olumlanmasının tam ortasında İtalya'da tuhaf bir politik ekonomi deneyi yapıldı. İşçilerin otonomisi, toplumsal radikalizm, eşitlikçi ve liberter hareketlerin hepsi yenilgiye uğradıktan sonra, Protestan karşıtı bir etik, hükümetteki politik sınıfın ekonomik kanunsuzluklara, hortumlamalara, yozlaşmaya ve mafyaya izin vermesini mümkün kıldı. Bu yıllar, Bettino Craxi'nin devriydi. Sosyalist ve laik sıfatlarına karşı Craxi toleranstan ve kaytarmadan müteşekkil Reformasyon karşıtı ruhun ve neoliberal modernleşmeye kültürel açıklığın temsilcisiydi. Craxi'nin teorisinde ve pratiğinde modernizasyon ve yozlaşma birbirine karşıt değildi, tam tersine birbirini tamamlayan, entegre ve işlevsel öğelerdi.

70'lerde tarihsel Sol (Komünist Parti ve Katolik Sol) gençlerin ve işçilerin Protestanlık karşıtı bir zeminde işi reddetmelerine şiddetle karşı gelmişti. Fabrikalardaki işe karşı çıkan isyancılarla toplum merkezlerindeki "Metropol Yerlilerini" holiganlıkla suçladılar. 80'lerde Katolikler ve eski komünistler Craxi'ye karşı ayaklandılar, ama ayaklanma sebebi Craxi'nin yürüttüğü neoliberal yönetim politikaları değil, yozlaşmaya müsaade etmesiydi. Bettino Craxi neoliberal doktrini kabul

edince olacakları hissetmişti. 80'lerde ve 90'larda neoliberalizm tüm refah devleti düzenlemelerini geçersiz kılarken, toplumun kapitalistlerin saldırganlığına karşı inşa ettiği tüm savunma mekanizmaları da çöktü. Craxi, laik sinisizmiyle neoliberalizmin şiddetin, mafyanın, sahtekârlığın, yozlaşmanın ve simülasyonun yasalarını oyunun kuralı haline getireceğini anlamıştı. Katolik komünizm can çekişirken umutsuz bir biçimde etik soruna tutunmaya uğraştı. Sol, toplumun savunma mekanizmalarını çökerten, işçilerin ücretlerini düşüren, rekabet ve pazarlık kültürünü dayatan neoliberalizme muhalefet etmek yerine yozlaşmaya, ahlaksızlığa ve kanunsuzluğa karşı çıktı. Paradoksal olarak, Sol büyük sermayenin kültüründe erimekte olan Protestan etiği savundu, bu sırada da geleneksel burjuvazi yerini lümpen yırtıcılara bırakmak üzere ortadan kalkıyordu.

Neo-Barok Toplumda Şansa Bağlı Değer

Uzunca bir süre, değer yasasının krizi burjuva toplumunun temelini aşındırıyordu: Burjuvazi, post-mekanik teknolojilerin gelişmesi ve işçilerin ücretli emekten otonomlaşmalarının artmasından ötürü tutarlığını yitirdi. Artık post-endüstriyel ekonomide toplumsal olarak gerekli emek zaman, değerin belirlenmesinin kaynağı değil. Metanın değeri aslen dilsel araçlar tarafından belirleniyor: Değer belirleme rejimi, artık, simülasyon. 90'lardaki *yeni ekonomi* patlaması, simülasyonun ekonomik iktidarının mükemmel örneğidir. Sermayenin imgesel akışları, imgesel üretim süreçlerine yatırıldı. Ama bu, körleştirici bir yanılsamadan ibaret değildi.

Değerlerde şansa bağlı dalgalanmaların olduğu bir rejime girdik. Muhasebenin matematiksel düzeni, yerini, dilsel rejimleri ve psişik imalarıyla finans oyunlarının ve reklam iletişiminin belirlenemezliğine terk etti. Ekonomi özünde göstergesel bir süreç haline geldi ve anlam atfetme süreçlerini karakterize eden şansı bünyesinde barındırıyor.

Emek fraktal hale geldi. Artık küresel çevreye yayılmış büyük endüstriyel tekellerin sonuyla birlikte yeni işçiler, bilgisayar terminallerine, meta-göstergenin dolaşım sürecindeki hücrelere benzemeye başladı. Endüstriyel toplumun kesin sınırları ortadan kalkıp atomize işyerlerine parçalanınca, *ağ köleleri* iki paralel süreçten geçtiler. Bir yanda, varoluşları hem fiziksel hem de kültürel olarak bireyselleşti. Her biri kendi rotasını çizmek ve piyasada kendi başına rekabet etmek zorunda kaldı. Öte yanda her işçi kalıcı hücresel bağlantı durumunu tecrübe etti. Her birey *Ağ* üzerinde birbirine sabit üretken bağlantılarla bağlı hücreler oldular ve bu durum yersiz yurtsuz, fraktal ve akışkan bir toplumsallık yarattı. Cep telefonu, her tür bedensel toplumsallıktan sıyrılmış yeni üretim bandıdır artık.

Simülasyon ve fraktallaşma esasen Barok kategorilerdir. Postmoderniteye geçişte endüstriyel mimarinin rasyonalist dengesi, bakış açılarının çoğalmasına boyun eğdi. Omar Calabrese *L'eta neobarocca* [*Neo-Barok Çağ*] (1987) adlı kitabında postmodern üslubun 1600'lerde denenen estetik ve söylemsel modelleri yeniden dirilttiğini iddia eder. Barok aslen bakış açılarının çoğalmasıdır. Protestan katılık temel ve ciddi imgelerin estetiğini üretirken, Barok, formların ilahi üretiminin, ister devlet, ister siyaset, ister muhasebe, ister mimari formlar olsun, insan yasalarına indirgenemeyeceğini ilan eder.

Deleuze (1993), Barok'un kıvrım olduğunu iddia eder: Akış halinde olan değerlerin şansa bağlı karakterine en iyi tekabül eden poetika. Modernitenin büyük anlatıları tutarlılığını yitirince, değer yasası üretimin sonsuzca çoğalışının, enflasyon ve dilin içinde eridi ve enfosfer ölçüsüzce genişledi. Mitolojiler toplumsal imgelemle iç içe geçti. Üretim ve anlam üretimi, giderek tek ve aynı süreç haline geliyor. Bu süreçten eşzamanlı olarak, ekonomik (değer ve gerekli emek zaman arasındaki ilişkinin) ve göstergesel (gösterge ve anlam arasındaki düzanlamsal ilişkinin) iki krizi doğuyor. Değer artık emek-zamana referans veremiyor, çünkü Marx'ın devrindeki emekten farklı

olarak, maddi olmayan emek toplumsal bir ortalama norma indirgenemiyor. Buna paralel olarak göstergeyle anlam arasındaki düzanlamsal ilişki de toplumsal iletişimde askıda kalmış halde. Reklam, politika ve medya açık açık simülasyon dilini konuşuyor. Kimsenin kamusal açıklamaların doğruluğuna inancı yok. Metanın değeri artık herhangi bir kurala uymayan simülasyon temelinde kuruluyor.

Silvio Berlusconi'nin davranışı, politik mantığı geleneksel modelleri takip eden muhafazakâr Sağ'ın ve Sol'un anlayabileceği bir şey değil. Resmi dile saygı göstermenin vazgeçilmez olduğunu düşünüyorlar ve yasal olana uygun olmayan politik bir eylem bağlamını hayal edemiyorlar. Fakat Berlusconi'nin medya-popülizmi tam da politik resmiyet ve yasallıkla ilişkili tabuların sistematik bir biçimde ihlal edilmesine dayanıyor. Oscar Luigi Scalfaro ve Carlo Azeglio Ciampi gibi otoriter figürler tüm ciddiyetleriyle Berlusconi'nin post-politik dilinin niteliğini yanlış anlıyorlar. Bu ciddiyet muhafızlarının en dayanılmaz ve provokatif buldukları şey, Berlusconi'nin sistematik ve sinsi bir biçimde sürekli politik retorikle ve ritüelleriyle dalga geçmesi. Ama politikanın "kamu"sunu oluşturan halkın (seçmenlerin) büyük kısmının bu dalga geçen, provokatif tavrı eğlenceli bulduğuna ve çoğunlukla da bu tavır tarafından fethedildiklerine inanmak için çok sebep var: Onlar, bu biraz kaçık Başbakan'la, kendilerine benzeyen bu serseri Başbakan'la özdeşleşiyorlar; tıpkı daha önce Mussolini ve Craxi ile özdeşleştikleri gibi.

İtalyan seçmenlerinin çoğunluğu, birer izleyici olarak, televizyonun sıradanlığın, bayağı ve kaba kinayelerin, muğlak ve saldırgan dilin kaynağı olduğu çağda büyüdüler. Bu yüzden de kendilerini Berlusconi ile aynı kültürel dalga boyunda buldular. Sadece dili, kelimeleri, hareketleriyle değil, aynı zamanda kuralların durduramadığı spontan enerji lehine kurallara itiraz etmesiyle de. Ubi Roi gibi çılgın ve neşeli bir figür, kolektif akıldışılık adına kendi bireyselliğinden feragat etmeye alışık bir halk için karşı koyulamaz bir figürdür.

Berlusconi'nin avam kabalığı ve hükümetteki şımarık şölenlerine Sol, politik doğruculuk dilinin ihlali karşısında, müşkülpesent ve afallamış bir edayla cevap verdi. Ama "Skandal!" diye feryat etmenin, merkez sağ hükümetin politikaları karşısında kaybetmeye mahkum bir argüman olduğu ortaya çıktı. Aslında Berlusconi'nin politik başarısının sırrı, tam da bu aşırılığın kullanımında yatar. Bu hükümetin beyanlarının ve icraatlarının aşırılığı, hem kitlelerin imgeleminde hem de seçim sandıklarında galip olmasını sağlayan şeydir. Tahmin edilebilirin, tahammül edilebilirin ve kodlanmış politik tavrın çerçevesinden taşan vakalar, afallama ve infiali tetikledi ve hükümetin yasa yapmasını, kolektif mülkü gasp etmesini, işçi haklarını ortadan kaldırmasını, ayrımcı ve ırkçı yasalar koymasını kolaylaştıran bir geçit sağladı. Bu aşırılık tekniği artık iyice denenmiş bir teknik: İktidarın birikimi ve toplumsal uzamın özelleştirilmesi için esas olanı yasallaştırmak için büyük konuşmak gerekir, çok büyük konuşmak. Bir bakan, terbiye görmemiş, çılgın rolünü oynayıp İtalya kıyılarına yanaşan göçmen taşıyan tekneleri bombalamayı önerebilir mesela. Bu bir skandal yaratır, ama aynı zamanda eğlenceli dikkat dağıtmadır. Kısa bir süre sonra, daha ılımlı ve gerçekçi bir başka bakan çıkıp kıyıların askeri kontrolünü talep eder; hevesli bir memur da isteklerini ve taleplerini hiç bilmeden Suriyeli ve Kürt siyasi sığınmacıları sınırdışı eder – böylece yabancı işçilerin en temel haklarını çiğneme olanağı doğmuş olur.

Berlusconi'nin dili hakikatin reddi ya da kabulünden, yeni ilkelerin olumlanmasından çok dalga geçmeye tekabül eden bir dil gibi görünüyor. Onun amacı politik kuralların iki yüzlülüğünü teşhir etmek. Berlusconi'ye göre kelimenin anlamı pek mühim değildir, öyle ki gazetelere yaptığı açıklamalarını ertesi gün yalanlamaya pek alışkındır. Berlusconi sık sık Cumhurbaşkanı'nın sözlerini tasdik eder gibi yaptı, bu sözler kendi eylemlerine ve hükümetin yönetim icraatlarına apaçık bir biçimde karşı olsa da. Bir tür "bul karayı al parayı" oyunu-

na, her bir kelimenin sözlüklerde ona atfedilen anlamın tam tersi anlama da gelebildiği bir tür semantik labirente hapsolan politik laflar, değerini kaybetti ve alay konusu oldu. Sıradanlık, bayağılık ve sığ yalanlardan oluşan skandal, pek de etkili bir tepki yaratmıyor, bilakis Berlusconi'yi ve onun rejimini güçlendiriyor, çünkü seçmen bu düzeyde onu kurumların temsilcilerine nazaran daha iyi anlıyor.

Sağduyuya göre, politik dil gerçekliği her zaman gizlemiş; zengin ve muktedir olanların keyfiyetini ve zorbalığını saklayan ikiyüzlü kılıflar sağlamıştır. Berlusconi paradoksal bir biçimde bu ikiyüzlülüğü ortaya serer. O, yasanın hiç bir şey yapmaya muktedir olmadığını gösteren zengin muktedirdir; o herkesin yasa önünde eşit olduğunu savunan ikiyüzlülere kahkahalarla gülen zengin muktedirdir. Hepimiz yasa önünde herkesin eşit olmadığını, zenginlerin ve muktedirlerin pahalı avukatlar tutabileceğini, kendi çıkarlarını dayatabileceklerini ve nüfusun çoğunluğu için erişilmez olan iktidar mercilerini ele geçirebileceklerini biliriz. Ama bu gerçekler yasalara riayet ve yargı formalizminin sis perdesinin ardında saklı kalır. Berlusconi apaçık biçimde şunu ilan eder: " Ne istersem yaparım ve benim irademin karşısına formalitelerini koyanlara, yasalara riayet edenlere güler geçerim."

Yasayı yapma ve değiştirme yetkisi onun ellerindeyken, herkese yasanın iktidarsızlığını gösterir. Humpty Dumpty misali, Berlusconi meselenin kelimelerin anlamında değil, onlara sahip olanda olduğunu bilir. Anlam, kelimelerin efendisi tarafından belirlenir, semantik mahkemeler tarafından değil. Yasanın yorumunu, yasanın efendisi yapar, yasal mahkemeler değil.

Politikanın seyircileri (seçmenler), politik dilin ikiyüzlülüğünün ifşa edildiği bu oyunda kendilerini bulurlar, her ne kadar "Kral çıplak" diyen kişi paradoksal biçimde kralın kıyafetlerini giymiş olsa da. Halk Kral'ın sözlerine güler, ama bu kahkaha yardakçı bir kahkahadır, zira Kral kendi sözlerinin

yanlışlığını ve ikiyüzlülüğünü ifşa eder: "İşte kendi söylediklerimi reddediyorum," ya da "Burada kimse aptal değil."

Berlusconi'nin sıkıcı muhalifleri de iktidarın kutsallığını yeniden olumlamayı umarlar, ama Berlusconi iktidara olan güveni çoktan yerle bir etmiştir. Onun iktidar uygulamasında kutsallığa lüzum yoktur. Yasal otorite elinden alınsa da Berlusconi hükümeti ihlal otoritesinin tadını çıkarıyor; ihlal adına otoritesini uyguluyor, göçmenlikten işçi haklarına ve yasamaya dek her konuda yasa çıkarıyor, hegemonyacı çıkar mantığını her yerde dayatıyor, toplumsal harcamaları kısıyor, refahı emekçi sınıflardan alıp mülk sahiplerine veriyor. Bu hükümetin yıkıcı yasalarından hiç biri, parlamentodaki muhalefet tarafından yahut demokratik ve faziletli kamuoyunun protestoları tarafından durdurulamadı.

Kendini Küçümseme

1994'ten bu yana İtalya'yı yönetmekte olan rejimi biraz olsun tanımlayabildik mi? Sanırım yapabildik. Bu rejim, Faşizmin davranışlarını (2001'de Cenova'da gördüğümüz gibi polis şiddetini, Mussolini İtalyası'nı 1940-45'teki felaket savaşa sürükleyen sorumsuzluğu, İtalyan entelektüel hayatını her zaman karakterize etmiş olan itaatkârlığı) içerir. Bu rejim, aynı zamanda mafyaya yakışan özellikler (kamusal olanın hor görülmesi, ekonomik kuralsızlığa tolerans) taşır.

Oysa bu rejim ne Faşist rejimin katıksız bir tekrarı olarak ne de mafya sistemi olarak tanımlanabilir. Saldırgan neoliberalizm ve medya-popülizmi onun ayırt edici nitelikleridir. Nesnel olarak göstergesel sermayenin gelişiminde önemli olan kültürel ve politik biçimler için bir laboratuar işlevi görür.

Modern İtalya tarihi, Risorgimento'nun, Faşizm'in ve demokratik cumhuriyetin abuk sabuk beyanları daha az ciddiye alınarak yazılmalıdır. Bu tarih, kepazeliği ve hedonizmi öven Lorenzo Valla'nın ve ahlakla politikanın birbirine uyumlu olmadığını ilan eden Niccolo Machiavelli'nin eserlerinden baş-

lanarak yazılabilir. Bu tarih Manzoni'nin *Büyük Savaş*'ında ülkenin kişinin hayatından daha önemli olduğuna inanmayı reddeden bilgeliği vücuda getiren kahramanları don Abondino, Vittorio Gassmann ve Alberto Sordi'yi merkeze alabilir. Ayrıca Akdeniz'in feminenlik, hazcılık ve şefkat kültleri de dikkate alınmalı.

Protestan ciddiyetinin ve kendini feda etmenin reddi, İtalyan macerasının tadı tuzudur. Anavatana ve genel çıkarlara asla inanmamış olan halkın esnekliği ve zekâsında bu vardır ve bu yüzden genel çıkarları kazanç ve kalkınmayla özdeşleştiren kapitalizm mantığına indirgenemez.

Bu alçaklık kendini kurtarma cesaretine sahip olmadığından, tarihten dışlanmış alt sınıfların marjinal imtiyazı olarak kalmıştır. Resmi dil Roma İmparatorluğu'nun retorik kalıntılarıyla özdeşleşmiş, böylece bir yanda İtalyan kamu söylemine hâkim olan kendini küçümsemeyi, öte yandan da İtalyan milliyetçiliğinin ve faşizmin şatafatlı ve boş olumlanmasının tabii bir ifade haline gelmesini sağlamıştır.

Bu ülkenin tarihindeki ve İtalyan halkının öz algısındaki ana damar, itiraf edilmeyen korkaklık ve kendini küçümseme karışımıdır. Faşizmde tam ifadesini bulan saldırganlığın kökeninde bu yatar. Kendini Akdeniz kültüründeki şefkatin ve feminenliğin üstüne agresif bir tavırla yerleştiren Latin yiğitlik kültü, hem trajik hem de komiktir.

Korkaklık, ikirciklidir: Dolaysız haliyle zevkin tarihsel göreve üstünlüğüne dair hazcı bir bilinci işaret eder. Ama bu bilinç Faşizmin trajik komedisinde vücut bulan emperyalist ve maço mitolojilerle bağdaşmaz. Korkaklığı şefkat olarak kabul edemeyen, Akdeniz kültüründe feminen olanın baskınlığını kabul edemeyen İtalyan kültürü, kahramanca görevler üstlenip sonunda trajedilere neden olmuş komik kahramanlarla doludur. Bunların abuk sabuk etkileri asla gizlenemez. Versailles Kongresi'nde İngilizler İtalyanların taleplerini dinlemiyor diye ağlamaya başlayan Salandra, karşılığını mağlubiyetini

aklamak isteyen ve bunun için maskülen kitleleri askeri maceralarla heyecanlandırıp ülkeyi felaketle sonuçlanan bir savaşa sürükleyen Mussolini'de bulur.

Mevcut hazcılığı ve madunluğu, emperyal üstünlüğün mitolojik geçmişiyle karşılaştıran İtalyan kültürü kendini küçümsemekle mest olur, çünkü feminen veçhesini reddeder. Kendini küçümsemeye, pek de mümkün olmayan yiğitliğin olumlanmasıyla karşılık vermeye çalıştığında da ehemmiyetsiz ve utanç verici maceralara girişir; Hitler tarafından 1940 baharında zaten yenilgiye uğratılmış Fransa'ya alçakça saldırmak ya da kazananlara yardım etmeye koşup, o yardımdan ötürü sonunda kaybettikleri keşfetme alışkanlığı gibi.

Kendini küçümsemenin, şefkat, feragat etme ve aylaklık gibi olumlu değerlendirmelere dönüştüğü nadir durumlar da vardır: Bunlar İtalyan kültürünün özgün ürünler verdiği yegâne devirlerdir: Akdeniz feminenliğinin, kolektif üretken zekâ tarafından olgunlaştırılmış potansiyellerin kolektif hazlarınca teskin edildiği zamanlar. 60'larda ve 70'lerde toplumdaki hâkim hareketler emperyalist rollerden feragat etmeye ve hayatın neşeli niteliklerini kucaklamaya yönelmiş, ekonomik üretkenliğin zorunluluğundan özgürleşmişti.

İtalya'da bu hareket mutlak zayıflığın, feragatin ve geri çekilmenin ilanıyla yeniden başlayabilir. Önerim şu: Zekâmızı kapitalist kalkınma ve ulusal kimliğin hizmetinden çekelim, yaratıcılığımızı ve zamanımızı da üretici rekabetin köleliğinden kurtaralım. Pasif sabotaj devrinin açılışını yapalım ve İtalya diye anılan bu tuhaf kutuyu kesin bir biçimde boşaltalım.

4. TÜKENİŞ VE ÖZNELLİK

15 Şubat 2003'te milyonlarca insan tüm dünyada savaşa karşı yürüdükten sonra, hem barış hareket hem de şirketlere karşı küresel hareket gücünü yitirdi.

Küreselleşme karşıtı hareketle birleşen toplumsal güçler dağıldı; dünya Bush ile Cheney'in başlattığı sonu gelmez savaşın içine battı ve kültürel sahnede merkezi rolü umutsuzluk aldı. 30 Kasım 1999'da Seattle'daki ayaklanmadan sonraki üç yıl boyunca küreselleşme karşıtı hareket, tüm dünyada gösteriler ve medya eylemleri düzenledi, fakat bu hareketlenme dalgası etik deklarasyonun ötesine geçemedi; hiçbir zaman toplumsal bir otonomi süreci haline gelemedi. Bu yıllar boyunca her Cumartesi öğleden sonra sokaklar şuna yahut buna karşı gösteri yapan insanlarla doldu, ama her Pazartesi sabahı aynı insanlar ofislerdeki, fabrikalardaki, okullardaki, laboratuarlardaki koltuklarına döndüler, şirket kurallarına boyun eğdiler.

15 Şubat 2003'ten sonra gösterilerin gücü azaldı, insanların enerjisi tükendi ve insanlar savaşın, rekabetin ve güvencesizliğin şantajını kabul etmeye zorlandı. Kritik soru şu: Neden genel zekânın toplumsal sınıfı, güvencesiz kognitarya ve genel olarak

emek güçleri kendi otonom alanlarını yaratamadılar? Emek güçlerinin artan sömürüye tepki vermekten aciz olmalarını anlamak için yeniden birleşimci göstergesel kapitalizmin ve emeğin güvencesizleştirilmesinin etkilerini analiz etmek gerek.

Kitabın bu son kısmında yapmak istediğim de bu: Toplumsal organizmanın bugün felç olmuş halinin toplumsal ve kültürel kökenlerini anlamak, insan hayatı ve zekâsının aşağılanmasından doğan karamsarlığın ve acının üstesinden gelecek olan şeyi incelemek.

Düşünmenin bir görev olduğunu varsayan düşünürün görevi, yüreklere su serpmek değil, gerçekliği anlamaya yardımcı olmaktır, çünkü sadece anlamak yeni olanakların kapısını aralar.

Emeğin güvencesizleştirilmesinin ve bunun etkilerinin genel bir çözümlemesinden sonra küresel ekonominin krizinden kaynaklanan yeni manzaraya dalacağım ve Eylül 2008'deki finansal çöküşü takiben kapitalizmin nasıl evrildiğini tasvir etmeyi deneyeceğim. Sonra da özneleşmeye dair bir gelecek perspektifi veya böyle bir perspektifin yokluğunu anlamak için, dil, duygulanım ve toplumsallık arasındaki ilişkiyi tarif etmeye çalışacağım. En son, geleceğin imgelem alanında yeni kuramsal rotalar keşfetmeye uğraşacağım.

Finans krizinin tetiklediği felaketten ve Batı'nın Irak ve Afganistan'daki askeri yenilgisinden çıkışın ne olacağı şu an belli değil. Önümüzdeki on yıl, muazzam bir sürece sahne olacak: İktidarın ve refahın yeniden dağılımı sürecine. Ama neoliberal ideolojinin ortadan kalkıp kalkmayacağını ve toplumsal dayanışmanın dönüşüne izin verip vermeyeceği ya da neoliberal serbestleşmenin gölgesinde semirmiş kriminal sınıfın azalan kaynaklara sahip olmak için etnik ve ulusal bir savaşı kışkırtıp kışkırtmayacağını söylemek bugünden imkânsız.

İkinci senaryo daha muhtemel görünüyor. Eylül 2008'deki finansal çöküşü takip eden yıl içinde, ulus devletler, parasal kaynakları toplumsal ihtiyaçlardan uzaklaştıran finans sınıfını kurtarmak için muazzam parasal yatırımlar yaptılar. Tüm

toplum, özellikle de yeni nesil, kriminal sınıfı kurtarmak için para ödemek zorunda kaldı. İşçiler bu gidişi durdurmanın bir yolunu bulmazlarsa hayatımızın maddi ve gayrı maddi kaynaklarının yok edildiği, toplumsal manzaranın barbarlaştığı bir sürece gireceğimiz aşikâr.

Güvencesiz Gelecek

Özne ve öznellik kavramı, sosyalist ülkelerde baş gösteren muhalefete bağlı olarak ve Batı'daki tüketimcilik karşıtı hareketlerle birlikte, 1960'ların Hegelci Rönesansı'ndan, İtalyan işçici okulun neo-Marksist düşüncesine, Deleuze ve Guattari'nin post-yapısalcı düşüncesi ve Michel Foucault'nun soybilimsel çalışmalarına kadar, felsefede son elli yıldır çok önemli bir yer tutuyor. "Özne" sözcüğü iki farklı kavram içermektedir: birisi eylem [*action*], diğeri ise bilinç. Modern felsefede öznenin karmaşık evrimlerini, özne kavramını Tin'in ve Töz'ün gerçekleşme süreci olarak idealist Tarih görüşüne bağlayan içsel dolayımı yakaladığımız ölçüde anlayabiliriz. "Benim görüşüme göre ... her şey Hakikati yalnızca Töz olarak değil aynı zamanda eşit şekilde Özne olarak anlamaya ve ifade etmeye bağlıdır" der Hegel, *Tin'in Fenomenolojisi*'ne "Önsöz"de (1977: 80). Ayrıca der ki: "Canlı Töz gerçekte Özne olan varlıktır, ya da aynı anlama gelmek üzere, ancak kendini koyma hareketi ya da kendinden-başkalaşmasının kendiyle dolayımlanması olduğu oranda gerçekte edimseldir." Son olarak: "Hakikat bütündür. Ancak bütün, gelişimi boyunca kendini tüketen özden başka bir şey değildir. Hakikatin, esasen bir sonuç olduğu, ancak sonunda gerçekten olduğu şey olduğu ve onun doğasının tam da bundan ibaret olduğu söylenmelidir, yani edimsel, özne olduğu, kendisinin kendiliğinden oluşu olduğu" (1977: 82).

Bilinç, Hegelci özne kavramında içerimlenmiştir, çünkü bilinç, eylem [action] ile eyleyen/aktör [*actor*] arasındaki dolayımdır. Ancak burada, yeniden birleştirici çağda toplumsal eylemin bilinçli karakterini sorguladığım için, özellikle eylem ve

bilinç arasındaki ilişkiyi ayrıntılı olarak ele almak istiyorum. Dolayısıyla (bilinci ima eden) özne kavramını dışarıda bırakıp "özne" sözcüğü yerine "eyleyen" sözcüğünü kullanıyorum.

Guattarici anlamıyla failden, kolektif bir eyleyenden, tekillikten bahsediyorum, son olarak da "hareket"ten. Hareket, toplumun yeniden bileşimi sürecidir: kamusal alanda çatışma halinde olan farklı toplumsal aktörlerin politik birliğini mümkün kılan kültürel süreç. Toplumsal aktörler, ortak bir anlama zemini bulduğunda ve ortak bir amaç için birlikte eylediğinde, bunu bir hareket olarak, toplumsal dönüşümün ve ayrıca kültürel evrimin etkin ve bilinçli yanı olarak görüyorum. Hareket, ölü (sermayenin) tahakkümüne karşı canlı toplumsal alanın yeniden bileşiminin öznel (bilinçli ve kolektif) yanıdır.

2000'lerin ilk on yılının sonunda, hayatımda ilk kez aktörün eksik olduğunu görmekte zorlanıyorum: Eylemleri görüyoruz, ama bir aktör göremiyoruz. Toplumsal görünürlüğün zemininde aktörü olmayan eylemler gerçekleşiyor, ancak bunlar bilinç ve duygulanırlık alanında hiçbir ortak zemin yaratmıyor. Toplumsal üretimin tiyatrosunda eylemler sergileniyor, ancak yeniden birleşimin faili orada, yani tiyatroda değil de, sahne arkasında yer alıyor ve sürecin bilinci sürecin kendisine ait değil.

İnsanlar üretici eylemler sergiliyor, ama bunlar yaptıkları şeyin bilincinde olan aktörler değil ve duyguları ile düşüncelerini ortak bir bilinç alanında birleştirmekte kifayetsiz görünüyorlar. Kapitalizm, yeniden bileşimin koşullarını yıktı ve toplum yeniden bileşemez hale geldi. Toplumun bileşemezliği, özneleşme sürecinin gerçekleşmediği anlamına gelir. Gelecek, tadını bu yüzden yitirmiş durumdadır ve insanlar ona duydukları bütün güveni kaybetmişlerdir, çünkü gelecek artık tercihin ve kolektif bilinçli eylemin bir nesnesi olarak görünmemektedir; tersine hiçbir şekilde karşı koyamadığımız, bir tür kaçınılmaz felakete benzemektedir.

Bu kitabın konusu, gelecektir: Emeğin kapitalist sömürüye karşı mücadelelerinin ve kapitalist egemenlikten otonom geniş

toplum alanlarının yaratılmasının damgasını vurduğu yüzyıl boyunca geleceğin imgelenmesinin nasıl bir şey olduğu üzerine yeniden düşünmeye çalıştım. Kitabın bundan sonraki kısmında, geleceğin imgelenmesinin mevcut çöküşünü, toplumsal öznelliğin (görünüşe göre) imkânsız yeniden bileşimi açısından inceleyeceğim. Elbette, bununla yetinip, sadece karanlığı görebilen bir felaket tellalı gibi görünmek istemem. Yine de mevcut depresif gerçekliğin ötesine geçmenin bir yolunu bulmak istiyorsak, şeyleri olduğu gibi görebilmek zorunda olduğumuzu düşünüyorum.

Bakış açımı şekillendirmiş olan şey, iki yüzyıllık ilerlemeci ve aydınlanmış tarihtir: Daima modern vaadin gerçekleşmesinin taşıyıcısı olduğuna inanmış olan bir çağın ve bir kuşağın bakış açısıdır bu. Ama bu, imgelemin benim için, geçmiş ve gelecek söz konusu olduğu oranda bir problem olduğu anlamına gelmektedir. Zamanı imgeleme ve anlatılama biçimim, tarihin son iki yüzyıl boyunca nasıl geliştiğiyle bağlantılıdır. Neoliberal ideolojiyle birleşmiş olan dijital mutasyon, zamanın algılanmasını ve insanlar ile toplumsal çevreleri arasındaki ilişkiyi yeniden çerçevelendirmiştir. Kolektif zamanın akışını artık ilerlemeci bir oluşun çerçevesinde düşünemeyiz.

Elbette, ilerlemeci sürecin kapitalist karşı saldırı ve medya sömürgeciliği çağında durma noktasına geldiğini pekâlâ görebiliyorum, ama bunu geçici bir duraklama olarak algılamaktan vazgeçemiyorum, enerjilerimin (politik ve kültürel enerjiler) tamamını tarihin eski ilerlemeci ritminin ötesine geçmeye ve onu geri getirmeye, kültürel formasyonumun gerçekleştiği yıllarda ebedi olduğunu düşündüğüm uygarlık düzenini yeniden kurmaya adamak gerektiğini düşünmekten kendimi alamıyorum. Bu tavır beni kör ediyor, yanlış yönlendiriyor ve toplumsal imgelemin derin yapısında gerçekten olup bitmekte olanları anlamama engel oluyor.

Tarihsel zamanın ilerlemeci algısı, bir önyargıdır ve bu önyargı beni yanlış bir yola sürüklüyor, geçmiş uygarlık tari-

hine geri dönebilmek için bir şeyler yapılabileceği gibi yanlış bir izlenim veriyor. Oysa hiçbir şey yapılamaz, çünkü zihnimdeki dönemleştirmenin yeniden çerçevelenmeye ihtiyacı var. İlerlemeci ideoloji, insanlık tarihinin esasen Aklın ilerlemeci gerçekleşmesi olduğu yönündeki idealist bir öncüle dayanıyordu. Şimdi ise Aklın rasyonelleşmesiyle ve evrimci ilerlemeci görüşle hiç ilgisi olmayan bir gerçeklikle yüz yüzeyiz. Evrim, ilerlemeci değildir.

İlerlemeci görüş, evrimin insan yönelimli olduğu fikrine dayalıdır. Evrim, insan yönelimli değildir. Mevcut evrim, insan yönelimli bir uygarlığın sınırlarının ötesine geçmiştir, çünkü insana özgü bilinebilirliğin ve kontrol edilebilirliğin sınırları çoktan aşılmıştır.

Emek ve özneleşme üzerine tartışmaya yeni dâhil edilmiş olan iki kavram üzerine odaklanalım. "Yeniden bileşim" (*recomposition*) kavramı İtalyan *Operaismo*'nun teorik laboratuarından devşirilmiştir. "Yeniden birleşim" (*recombination*) kavramı ise Arthur Kroker ve Michael Weinstein (1993) ile Critical Art Ensemble (1994) tarafından, yeni teknolojilerin (yani enformatik ve biyo-teknik) epistemolojisini tanımlayabilmek üzere önerilmiştir. Bu kavramları, ağa dayalı küreselleşme çağında emeğin örgütlenmesine uygulamak istiyorum.

Yeniden birleşimi, dijital ortamdaki emek sürecinin teknik biçimi olarak tanımlıyorum, yeniden bileşim sözcüğü ise emek parçalarının bilinçli öznellik haline gelebilmelerine olanak veren toplumsal ve kültürel süreç anlamına gelir. Temel tezim şudur: Yeniden birleşime dayalı emek süreci, emeğin çatışmalı doğasının bizzat temelini değiştirmiş ve toplumsal manzarayı öyle bir yerinden etmiştir ki artık toplumsal bilincin yeniden bileşimi imkânsız görünmektedir.

Sorunun politik yanından başlayabiliriz. Son yirmi yıl boyunca dünyadaki solun yenilgisi, çoğunlukla sosyalist devletlerin parçalanması ve bunu takiben komünist partilerin çözülmesi ile açıklandı. Oysa ben bu toplumsal ve politik yenilginin

nedeninin, emek örgütlenmesindeki değişimde ve toplumsal zihnin medya sömürgeciliğinin ürettiği kültürel mutasyonda aranması gerektiğine inanıyorum. Belki son yirmi otuz yıldır sorun, politik solun parçalanışıydı ve Avrupa'daki ulusal seçimlerde sol partilerin yenilgisi bu krizin bir semptomuydu. Yine de ilerlemeci hareketin temel sorununun, emeğin toplumsal bir yeniden bileşim sürecini başlatmak konusundaki kültürel kifayetsizliği olduğunu düşünüyorum.

Toplumsal bileşim, imgesel ve kültürel akışların kaynaşması yoluyla toplumsal bedenin birleşmesinin kültürel sürecidir. Bileşim kavramı, politikanın sözlüğünden değil kimya bilimi alanından gelir. Toplumsal bileşim sürecinde, dayanışmanın maddi oluşumunu ya da bunun eksikliğini görmek mümkündür. Bileşim kavramı, İtalya'da 1960'lar ve 1970'lerin neo-Marksist teorik ufku içinde (Tronti, Bologna, Negri), İtalyan Komünist Partisi'nin hâkim Hegelci tarihselciliğinin dogmatik görüşüne karşıt olarak ele alınıp geliştirildi.

İtalyan işçici okulun dilinde, işçi sınıfının otonomisinin kökü, sömürüye karşı örgütlenebilme yeteneği, toplumsal dokunun kültürel bileşenlerinin kaynaşmasında bulunur. Mit, ideoloji, medya, reklam, tüm bu güçler toplumun bileşiminde etkiler üretirler. Toplumsal emeğin farklı tabakaları ortak bir duyumsama ve anlayış temeline sahip hale geldiğinde ve sömürenlerin karşısına birlikte dikildiklerinde, bu güçler yeniden bileşim etkileri üretebilirler. Teknolojik ve ideolojik kapitalist eylem, dostluk duygusunu, emek örgütlenmesinin kurumlarını ve toplumun kendisine duyduğu sempatiyi yıkıma uğrattığında ise, bileşimin çözülüşü yönünde etkiler üretebilirler.

1960'lar ve 1970'ler boyunca, dünya toplumu içsel bir yeniden bileşim sürecinden geçti ve bu, işçilerin hareketinin sermayenin tahakkümünden otonomisini mümkün kıldı. Sonra, Thatcher ve Reagan'ın zaferinin ardından, sermayenin karşı saldırısı, emeğin örgütlü gücünü parçaladı, fabrikaları dağıttı, toplumsal beyni kurumsal medya akışları yoluyla işgal etti ve

son olarak uluslararası emek döngüsünü, sinir bağlantısının mikro-parçalarının sonsuz bir okyanusuna indirgedi.

Bileşim kavramı, Guattari'nin özneleşme kavramına çok yakındır. Kitaplarında Guattari, eski Hegelci-diyalektik tarzda, bir özneden bahsetmemek gerektiğini söyler. Özne, mücadele edip kazanabilecek ideal bir güç olarak, başından itibaren var değildir. Tarihte özneler yoktur, sefalet ve ölümden kaçmaya çalışan kadınlar, erkekler, yoksul, kırılgan organizmalar vardır. Arzu ifade eden ve rizomlar yaratan bilinçli ve duyumsayan organizmalar vardır. Toplumsal moleküller, ortak anlayışın ve ortak duyumsamanın bir yolunu bulabilir, Guattari'nin dediği üzere, aynı nakaratı paylaşabilirlerse, bir özne gibi hareket edebilirler.

Güvencesizlik, yalnızca emek piyasasının düzensizleştirilmesini ve işin parçalanmasını değil, aynı zamanda topluluğun çözülüşünü ima eder. Küresel ağ içinde sürekli bir enformasyon emeği akışı vardır ve sermayenin değerlenmesinin genel faktörünü oluşturur, ama bu akış, özneleşmeye, kolektif bedenin bilinçli eyleminde pıhtılaşmaya muktedir değildir. Emek gücünün görünüşte yeniden bileşemez hale gelişinin nedeni budur. Dünyanın işçileri arasındaki dayanışma, geçtiğimiz yüzyılda demokrasinin başat temelini ve işçilerin insan haklarının tek güvencesini oluşturuyordu; yeniden birleşime dayalı emeğin yeni bölümlenmesi ve parçalanması yüzünden yıkıldığı için, artık bu dayanışma yok olmuş durumdadır.

Göçmenler, güvencesiz işçiler, bilişsel işçiler: Hepsi farklı derecelerde de olsa aynı güçsüzlük koşulunu paylaşmaktadır. Yine de bu işçiler, dayanışma ve mücadele için ortak bir temel bulamıyorlar. Emeğin bu yeniden bileşemezliği, üretim sürecinin dijitalleşmesinin ve bunu takiben emeğin fraktallaşmasının ve güvencesizleştirilmesinin bir sonucudur.

Küresel dijital ağ içinde, emek yeniden birleştirici makinenin topladığı sinirsel enerjinin küçük parsellerine dönüştürülüyor. Bu anlamda onun fraktallaştırıldığını ve tekno-finansal

ağ tarafından yeniden birleştirildiğini söylüyorum. İşçiler, her nevi bireysel tutarlılıktan yoksun bırakılmıştır. Sözcüğün birebir anlamıyla işçiler diye bir şey kalmamıştır artık. Sadece onların zamanı varlığını sürdürmektedir, geçici bir ücret karşılığı bağlanmaya, üretmeye her daim hazır zamanları.

Marx'ın "zamanın atomu" hakkındaki kehaneti doğru çıkmıştır. Ağa dayalı üretim sürecinde artık çalışan kişileri değil, Ağ-alanında mevcut soyut, kişisizleştirilmiş, fraktal atomları görüyoruz sadece. Emek gücünün yeniden bileşemez, kendisini aynı toplumsal ilgilere ve aynı kültürel beklentilere sahip, duyumsayan ve duyarlı varlıklardan oluşan bir topluluk olarak göremez hale gelişinin nedeni budur.

Bu yeni koşulda (bir kolektif özneleşme süreci de diyebileceğimiz) yeniden bileşim süreci hâlâ mümkün müdür? Bilişsel emeğin üretici gücü, yeniden birleştirici ağın yaratılması sayesinde artmıştır. Marx'ın *Grundrisse*'de işaret ettiği "genel zekâ", bilginin değer üretici bir güç olarak hareket edebilme yetisidir. Dijital makinelerin devreye sokulması sayesinde, sermaye genel beynin ürününü makineler sistemine içermiştir. Ancak bilginin canlı süreci hâlâ bireysel bilim insanının ve teknisyenin zihninde varlığını sürdürmeye devam etmektedir.

Dijital ağda, farklı bir gerçeklikle uğraşmaktayız: Bireylerin canlı beyinleri, ağa dayalı üretim sürecinin içine massedilmiş (boyunduruk altına alınmış) ve bir tekno-lingüistik otomatizmler sistemine tabi kılınmıştır. Yeniden birleşim, birey beyinlerin etkinliğini soyut bir üretici uzam-zamana dönüştüren (enformasyona dayalı ve biyo-politik) tekniktir. Birey beyin, ancak yeniden birleştirici kiplik yoluyla etkin olabilmektedir: Zaman ve mekânda dağılmış halde bulunan ama işlevsel olarak Ağ içinde bütünleştirilmiş olan bilişsel emek parçalarının işlevsel yeniden birleşimi.

Ağın genel amacı, karşılıklı işleyebilirliktir ve bağlanmak için, canlı emek zamanın yeniden birleşen parçalarının birbirleri ile uyuşur hale gelmesi gerekir:

> Bilgisayarların birbirleriyle iletişime girmesiyle ilgili temel problem, tanım gereği, bir uyuşum problemidir. Ağ büyüdükçe uyuşmazlıkların üstesinden gelinebilir...bir uyuşmazlık baş gösterdiğinde, bu, yeni teknik ve toplumsal müzakereler gerektiren bir değişim için itici güç oluşturur. Ancak genel olarak, farklı yüzeyler arasında ya da üstünde işlemler gerçekleştirmek suretiyle, bunların tek bir ortak çerçeve altında bir arada var olabilmesini mümkün kılacak yeni bir protokol ya da düzey oluşturulur (Terranova 2004: 58-9).

Canlı düşünce ve etkinliğin tekillikten arındırılması, ağa erişim için zorunludur. Küresel ağda, çalışan kişiler değil, sonsuz bir beyin-yayılım, mevcut sinirsel enerjinin fraktal hücrelerinin her daim değişen bir mozaiğini görürüz. Kişi, değerlenme sürecinin artığından başka bir şey değildir, bu yüzden de güvencesizdir.

Özneleşme açısından, bilişsel emeğin üretici ve işlevsel kudreti, karşılıklı işlemeye yatkınlığı, toplumsal ve politik yeniden bileşebilirliğiyle ters orantılı görünür. Kolektif beyin, işlevsel olarak Ağ alanında yeniden birleştirilir. Ancak toplumsal ve duygulanımsal düzeyde toplumsal beyin, yeniden bileşmeye, ortak davranış stratejileri bulmaya, ortak anlatı oluşturmaya ve dayanışma kurmaya muktedir değil görünür. Dolayısıyla genel zekânın üretici kudretinin genişlemesi, bilinçli öznelliğin yeni bir bileşimini oluşturmaya, bilinçli kolektif bir tarzda hareket etmeye muktedir olmayan, toplumsal beynin şizoid bir parçalanmasıyla örtüşür.

Modernite boyunca, endüstriyel emek gücü, kişilerden, iş görmek için gereken bireysel yetilerin taşıyıcılarından ve ayrıca fiziksel ihtiyaçlara, sendikalarda örgütlenme, müzakere etme ve greve gitme gibi politik haklara sahip kişilerden oluşuyordu. Bugün ise emek gücü, sinirsel enerjinin, hücresel yeniden birleşime açık kişisizleşmiş zamanın bir yayılımı olarak tarif edilebilir. Bu zaman, fraktallaştırılmış ve uyumlulaştırılmış, dolayısıyla da yeniden birleştirilebilir kılınmıştır. Karşılıklı işleyebilmek için, birey zihin, ağ biçimine sahip zihnin

bir hücresi, uyumlu bir fraktal haline gelmek zorundadır: Bu, teknolojik bir mutasyon kadar canlı zihnin psişik bir mutasyonunu ima eder.

Christian Marazzi'nin kitaplarında açıkladığı gibi, dil ve sermaye, ilişkilerini sıkılaştırmıştır: Dil, ekonomik kaynak, üretici güç ve piyasa haline gelmektedir. Gösterge-sermayeden bahsetmemin nedeni budur: Göstergeler krallığı ve üretim krallığı örtüşme eğilimindedir.

Dil, teknolojik olduğu kadar psişik de olan bir mutasyondan geçmektedir. İnsan psişesinde, Freud'un dediği gibi, dile erişim, duygulanımla ve özellikle annenin bedeniyle çok ilgilidir. Enfosfer, enformasyon uyaranlarıyla bu denli doyurulmuşken ve annenin mevcudiyeti bu kadar azalmışken, anne ve çocuk arasındaki lingüistik ilişki nasıl bir hal almıştır? 1977'de yayımlanan *Show and Tell Machine*'de Amerikalı antropolog Rose Goldsen, makinelerden annelerinden öğrendiklerinden daha fazla sözcük öğrenecek olan insanlar doğurmakta olduğumuzu öne sürer. Yeni yüzyılın ilk on yılında bu kuşak toplumsal etkinliğin sahnesini işgal etmiştir ve dijital akışla uyumlu hale gelmeye hazır durumdadır.

Yeni kuşak için, dile erişim annenin bedeninden ziyade inorganik bağlantıyla yakından ilgilidir. *L'ordine simbolico della madre* [Annenin Sembolik Düzeni] adlı kitabında Luisa Muraro (1991) gösteren ile gösterilen, gösterge ile anlam, sözcük ile duygulanım arasındaki yakın ilişkiyi keşfeder. Anneme güvendiğim için, "su" sözcüğünün anlamına inanırım ve "su" göstereni ile sıvı anlamı arasındaki ilişkiyi kabul ederim. Gösteren ile gösterilen arasındaki ilişkiyi anne tasdik eder. Pekiyi, ilişki koptuğunda, dile erişim bedenden ve duygulanımdan ayrıldığında ve sadece duygusal-olmayan mübadelenin mekanik segmentleri arasındaki karşılıklı işleyebilirliğe indirgendiğinde ne olur? Dilin böylece güvencesiz, kırılgan, sözcüklerin duygusal anlamını yakalamaktan aciz hale getirildiğini söylemek istiyorum. Gerçekten de toplumsal alana şu anda girmekte olan

kuşak, psikolojik olarak kırılgan ve duygu ile sözlü mübadeleyi bağlantılandırmakta neredeyse tamamen kifayetsiz görünmektedir. İletişim araçlarının devasa çoğalışı, enfosferin dijital doymuşluğu, kişiler arasındaki bedensel etkileşimin mekânlarını ve zamanlarını çarpıcı bir biçimde azaltmıştır.

Her sabah metroda oturan insan kalabalığını düşünelim mesela. Bu insanlar, şehrin endüstri ve finans bölgelerine, güvencesiz koşullar altında çalışmakta oldukları yerlere gitmekte olan güvencesiz işçilerdir. Herkes kulaklığını takmış, akıllı cihazlarına bakmakta, yalnız ve sessiz, yanında oturan insanlara hiç bakmaksızın, hiç konuşmaksızın, gülümsemeksizin ya da herhangi bir işaret mübadelesine girmeksizin oturmaktadır. Evrensel elektronik akışla yalnız ilişkileri içinde yalnız başlarına yolculuk etmektedir. Bilişsel ve duygulanımsal formasyonları, onları tekil olmaktan çıkma sürecinin mükemmel bir nesnesi haline getirmiştir. Etkisizleştirilmiş ve karşılıklı işleyebilirlik sisteminin düzgün, uyumlu parçaları haline gelmek üzere, duyarlı bir empatiden yoksunlaşmış bir biçimde, soyut ve fraktal bir bağlantı kurma yetisinin taşıyıcılarına dönüşmüş durumdadırlar. Sinirsel agresyondan ve gösterge-kapitalizminin dayattığı sömürüden, işlevsel varlık ile duyumsayan beden ve zihin arasındaki ayrılıktan muzdarip olsalar da, insani iletişim ve dayanışmadan aciz görünürler; kısacası herhangi bir bilinçli kolektif özneleşme sürecini başlatmakta kifayetsiz gibidirler.

Enfosfer, duyumsayan organizmayı kuşatan yönelimsel göstergelerin boyutudur. Duyumsama, organizma ve dünya arasındaki bir arayüzdür ve bilhassa onu sözcüklerle söylenemeyecek olanın anlamını kavrayabilme yetisi olarak, duyarlılık ve dil arasındaki bağlantı noktası olarak düşünebiliriz. Enfosferin ürettiği zihinsel mutasyonun yeri, yargı gücünden ziyade duyumsamadır. Algı değişimleri, algılayan organizmayı kuşatan teknolojik mimari ile iç içe geçmiştir. Moderniteden önce, enfosfer, insanın psişik zamanı, olaylar ve işaretlere dair beklentiler, yavaş bir aktarım rejimi ile ayırt ediliyordu. Gös-

tergesel aktarımın ivmelenmesi ve enformasyon kaynaklarının çoğalışı, canlı zamanın algısını dönüştürmüştür. Enfosfer, çok daha hızlı ve yoğun hale gelmiş, duyumsama, enformasyon uyarıcılarının akışına giderek daha çok maruz kaldığı bir süreçten geçmiştir. Elektronik işaretlerin yoğunlaşması nedeniyle, duyumsama, hızı panik düzeylerine ulaşan, simule bir uyarımın neden olduğu bir baş dönmesine sürüklenmiştir.

Ötekine ve onun bedenine dair algı da yeniden biçimlendirilmektedir. Baskı, ivmelenme ve otomasyon jest ve duruşa ilişkin davranışları ve de bütün bir toplumsal proksemiksi,[1] mekândaki bedenlerin tertibatını ve etkileşimini etkilemektedir. Toplumsal proksemiksin temelinde erotizmi işlemenin, saklamanın, teşvik etmenin ya da bastırmanın bir yolu yatar. Toplumsal proksemiks, sokakta karşılaşan ve ofiste ya da okulda yan yana olan bedenlerin tertibatını değiştirmek üzere müdahale eder. Toplumlar, bedenlerin dolaşımında erotizmi nasıl geliştirdiklerine de bağlı olarak, değişen derecelerde gerilim ve saldırganlık koşullarını tecrübe eder.

Uygarlık tarihi boyunca algı, yapay imge rejimleri ve temsil teknikleri tarafından şekillendirilmiştir. Dijital teknoloji yoluyla imge baş döndürücü bir şekilde çoğalmaya başlar ve imgelem yetimiz ivmelenme girdaplarından geçer. İmge, maddenin görsel dikkatimize sunmuş olduğu ampirik verinin kaba bir algısı olarak anlaşılmamalıdır. O daha ziyade yarı-bilinçli işlemenin bir etkisidir. İmgeleri algılamamızın ve işlememizin teknik tarzı, imgeselin oluşumu üzerinde etkili olur. Buna karşılık imgesel, imgelemi, imgeleri üretmemizi ve dünyaları imgeleyebilmemizi, dolayısıyla da onları gerçek yaşamda olanaklı kılmamızı sağlayan etkinliği şekillendirir. Tasarrufumuzdaki imgeler repertuarı, imgelemimiz yoluyla dünya üzerine yansıtabildiğimiz, varlığa getirebildiğimiz, inşa edebildiğimiz ve içinde ikamet edebildiğimiz yaşam biçimlerini ve olayları sı-

1 İletişim halindeyken başkaları ile aramızdaki mesafe kullanımını inceleyen bilim dalı. (y.n.).

nırlar, yüceltir, çoğaltır ve çerçeveler. Tekno-iletişimsel ve psiko-bilişsel mutasyonlar, organizma ve onun eko-sistemi kadar birbirine bağımlıdır. Bilinçli organizma aynı zamanda duyulurdur, duyarlı alıcıların bir demetidir. İkamet ettiğimiz dünya giderek, farklı lingüistik türevlerden oluşan sekansları birleştirdiğimiz izdüşümsel bir zapingin sonucu gibi görünmektedir. Toplumsal bilinçdışı, enfosferin bu dönüşümüne kolayca uyum sağlayamaz, çünkü toplumsal arzu yatırımı özdeşlik çekirdeği etrafında yapılanmıştır ve bu çekirdek tüm yönlere hareket etmekte ve dağılmaktadır.

Göstergesel çoğalışın patlamasıyla aniden uyanan ve bir zamanlar sahip olduğu modernitenin eleştirel ve disiplinci zihninin filtrelerinden artık yoksun kalmış olan bilinçli organizma, panikle tepki verir. Dijital teknolojinin iletişimsel gücü, toplumsal olarak mevcut olan dikkat zamanına göreli olarak bir enformasyon fazlası üretir. Duyumsama nasıl yeniden tanımlanabilir ve aşırı uyarıma nasıl uyum sağlayabilir?

Gösterge-kapitalist ivmelenmenin ve sinirsel enerjilerin aşırı sömürüsünün sonucunun, tükeniş olduğuna inanıyorum. Sinir bozukluğu, Psikopatoloji, panik, depresyon, intihar salgını. Ballard, sanal sınıfın psişik felaketi hakkındaki, 2000 yılında yayımladığı *Super-Cannes* adlı kitabında şöyle der: "Muazzam bir savaş başlamak üzere, rekabet eden psikopatiler arasında Darwinci bir mücadele."

Tükeniş: Baudrillard'ı Yeniden Okumak

Tükeniş kavramı, kamusal söyleme 1970'lerde, *Büyümenin Sınırları* adlı Roma Kulübü Raporu'nun yayımlanışıyla girdi.

> Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nde sistem analizcilerinden oluşan bir ekibin yönetimi altında... hazırlanan rapor Fordist imalatın geri döndürülemez bir gerileme dönemine girdiği yönündeki hâkim konsensüsü dile getiriyordu. Ancak bu rapor, analize açıkça yeni olan bir şeyi de getiriyordu. Eli kulağında olan bir kriz ise söz konusu olan, bu, bildik ekonomik terimler içinde ölçülemeyecek –üretkenlik ya da ekonomik bü-

> yüme oranlarında bir kriz olarak anlaşılamayacak- olan, daha ziyade yeniden üretim alanındaki toptan bir krizdir. Roma Kulübü açısından mesele bir o kadar da dünyanın biyosferinin sürekli yeniden üretimi ve dolayısıyla da dünya üzerindeki yaşam meselesiydi. Dolayısıyla, yaklaşmakta olan krizin en görünür işaretlerini, kirlilik düzeylerindeki yükselişten kıtlığa ve türlerin yok oluşundaki artışa kadar, her türden ekolojik dengesizlik, tükeniş ve bozulma oluşturuyordu. (Cooper 2008: 15-16)

Rapor, toplumsal zihnin sinirsel enerjilerinin aşırı sömürüsünün tehlikelerine değil fiziksel kaynaklara değinir. Yine de rapor adeta yağma emri vermektedir, çünkü sınırsız büyümenin doğal olarak imkânsızlığı ilk kez açığa çıkmıştır. Etkileyici kitabında Melinda Cooper, tükeniş kavramını biyolojik alanla ve ayrıca zihinsel enerji alanıyla ilişkilendirir. Cooper şöyle der:

> Yirmi yıl sonra, çok daha karmaşık modelleme araçları ile donanmış olan aynı ekip, gelecek hakkında biraz daha nüanslı bir hükme vardı. Şimdi büyümenin sınırlarının, mekân-benzeri olmaktan çok zaman-benzeri olduğunu öne sürüyorlardı. Bu, petrol gibi asli bir kaynağın, tamamen bitmiş olduğunu fark etmemizden çok önce, sürdürülebilir bir şekilde tüketilebileceği eşiği çoktan aşmış olabileceğimiz anlamına geliyordu. Aslında raporun yazarına göre, şimdiden sınırımızın ötesinde, askıya alınmış bir kriz içinde yaşamaktaydık, geleceğin tıpkı bir boomerang gibi dönüp yüzümüze çarpmasını masumca bekler gibiydik. Dünyanın modeli içinde nihai sınır, zamandır. (Cooper 2008: 16-17)

Zaman, zihindedir. Büyümenin asıl sınırı, zamanı belli bir sınırın ötesinde artırmanın (Siberzaman) zihinsel olarak imkânsız oluşudur. Burada çok önemli bir noktaya değinmekte olduğumuza inanıyorum. Yeniden bileşim, bilinçli kolektif özneleşme süreci, burada yeni –paradoksal- bir yol bulur. Modern radikal düşünce, özneleşme sürecini daima enerjik bir süreç olarak anlamıştır: Devrimler çağında bilinçli kolektif özneleşmenin tarzları hareketlenme, toplumsal arzu ve politik eylem-

cilik, ifade ve katılım olmuştur. Ancak çağımızda enerji tükenmekte ve modern toplumsal dinamiğe ruhunu veren arzu, Jean Baudrillard'ın ilk kez 1976'da yayımlanan *Simgesel Değiş Tokuş ve Ölüm* (1993a) adlı kitabında öne sürdüğü üzere, sanallaşmanın ve finansal oyunların kara deliği içinde massedilmektedir. Bu kitapta, Baudrillard kapitalizmin hiper-gerçekçi aşamasını ve simulasyon mantığının tesisini analiz eder.

> Bizzat gerçeklik, hiper-gerçekliğin içine, tercihen fotoğraf gibi bir başka yeniden üretici ortam vasıtasıyla gerçeğin titiz bir kopyalanışı içine batmıştır. Ortamdan ortama, gerçek uçuculaşır ve bir ölüm alegorisine dönüşür. Ama aynı zamanda bir anlamda kendi yıkımı marifetiyle pekiştirilir. Kendi adına gerçeklik, kayıp nesnenin fetişizmi haline gelir: artık temsilin nesnesi değil de yadsımanın ve kendi ritüel imhasının esrikliği: hiper-gerçek. [...]
> Gerçeklik ilkesi değer yasasının belli bir aşamasıyla örtüşür. Günümüzde sistem tamamen belirsizlikle sürüklenmekte, tüm gerçeklik kod ve simulasyonun hiper-gerçekliği tarafından massedilmektedir. Artık bizi zamanı geçmiş gerçeklik ilkesi değil simulasyon ilkesi yönetmektedir. Ereklerini yitirmiş olan bu biçimlerle besleniriz. Artık ideoloji yoktur, yalnızca simulakrlar vardır. Öyleyse mevcut sistemin hegemonyasını ve büyüsünü anlayabilmek için değer yasasının bütün bir soybilimini ve simulakrlarını yeniden inşa etmek gerekmektedir. Değer yasasının yapısal devrimini. Bu soybilim, her şeyi gerçeğe -üretimin gerçeğine, bilinçli ya da bilinçsiz, anlamlamanın gerçeğine- bağlayan diğer her şey gibi, ikinci düzende bir simulakr olarak görüneceği politik ekonomiyi de içermelidir. Sermaye artık politik ekonominin düzenine bağlı değildir: O, bir simulasyon modeli olarak politik ekonomiyle işlemektedir. Meta değer yasasının bütün bir aygıtı, daha büyük yapısal değer yasasının aygıtı içinde massedilmekte ve geri dönüştürülmektedir. Bu sonuncusu ise üçüncü bir simulakrlar düzeninin parçası haline gelmektedir. Böylece politik ekonomi, içinde bütün katı belirlenimini yitirdiği ama simulasyon için bir gönderme sistemi olarak etkin bir yer tuttuğu bir aygıtın sınırları içinde, ikinci bir yaşama, ebediyete kavuşur. (Baudrillard 1993a: 2)

Simulasyon, kapitalist büyümenin yeni tutarlılık düzlemidir: Örneğin finansal spekülasyon, sömürü sürecini maddi

üretim alanından çıkartarak beklentiler, arzu ve maddi olmayan emek alanına taşımıştır. Simulasyon süreci (Siberuzam) sınırsızca çoğalmakta, dikkat piyasasında her yöne giden işaretler ışımaktadır. Gösterge-kapitalist hiper-gerçeklikte beyin, piyasadır. Beyin sınırsız değildir, sonsuz bir biçimde genişleyemez ve ivmelenemez.

Kolektif özneleşme süreci (yani toplumsal yeniden bileşim) esas olarak zamansal boyutta vuku bulan ortak bir dilduygulanım gelişimini ima eder. Zamanın gösterge-kapitalist ivmelenişi, gösterge-akışın duyarlı işlenişinin toplumsal imkânını ortadan kaldırmıştır. Enfosferde simulakrların çoğalışı, dikkat ve imgelem alanını doyurmuştur. Reklam ve uyarılmış hiper-ifade ("sadece yap") toplumsal psişenin enerjilerini daimi bir teyakkuza tabi kılmıştır. Bunu tükeniş takip eder ve tükeniş, kaçışın tek yoludur:

> Hiçbir şeyin elinden kaçıp kurtulamadığı sembolik yükümlülükten sistem de kaçamamaktadır. Sistemin bir felakete uğramasının tek yolu, onu bu tuzağın içine çekebilmektir. Ölüm tehdidiyle kuşatıldığında bir akrebin yaptığı gibi, sistem de kendi kendisine saldırır. Rezil olmak istemiyorsa buna ölümle karşılık vermek zorundadır. Ölüm ve intiharla katlanmış olan meydan okumaya karşılık olarak sistem intihar etmelidir. Rehineler bu yüzden alınır. Kurbanların masumiyetine dair her türden ahlaki telakkinin bir kenara bırakıldığı sembolik ya da kurbanlık düzlemde, rehine teröristin yerini tutar, rehine teröristin alter-egosudur, onun ölümü terörist içindir. Buradan itibaren aynı kurban etme eyleminde rehine ve terörist birbirine karışır. (Baudrillard 1993a: 37)

Bu izlenimci sayfalarda Baudrillard iktidara karşı devrimin, kapitalist tahakküme karşı emek hareketinin modern diyalektiğinin sonunu ana hatlarıyla tarif eder ve fedaya dayalı bir armağan olarak ölümün (kendi kendini imhanın) damgasını taşıyan yeni bir eylem biçiminin ortaya çıkışını öngörür. Dünya Ticaret Merkezi'nin bugüne kadar yaşanan en önemli terörist eylemle yıkılışından sonra, Baudrillard *The Spirit of*

Terrorism [Terörizmin Ruhu] başlıklı kısa bir metin kaleme aldı. Bu metinde Baudrillard, kendi öngörülerine geri döner ve bir felaket çağının ortaya çıkışını teşhis eder. Kod, düşman haline geldiğinde tek strateji ancak felaket olabilir:

> Şeytanı defetmekle ilgili bütün karşı-fobik zırvalar: Bunun nedeni, onun tıpkı karanlık bir arzu nesnesi gibi her yerde olmasıdır. Bu derin suç ortaklığı olmasaydı, olay bu şekilde bir yankıya sahip olamazdı ve simgesel stratejilerinde teröristler, bu itiraf edilemez suç ortaklığına bel bağlayabileceklerini hiç kuşkusuz biliyorlar. (Baudrillard 2003: 6)

Bu, mülksüzleştirilenler ve sömürülenlerin, küresel düzenin yanlış tarafına düşmüş olanların hâkim küresel iktidara duydukları nefretin ötesinde bir şeyle ilgilidir. Bu kötücül arzu, bu düzenin sağladığı yararlardan pay alabilenlerin kalbinde yatar. Tanımlayıcı tüm bir düzene, tanımlayıcı tüm bir iktidara duyulan alerji, bereket versin ki evrenseldir ve Dünya Ticaret Merkezi'nin ikiz kuleleri, bu tanımlayıcı düzeni, özellikle de iki-liklerinde (birebir manasında da ikiz-liklerinde) bunu mükemmel bir biçimde cisimleştirmektedir:

> Öyleyse bir ölüm dürtüsüne ya da yıkıcı bir güdüye, hatta sapmış, amaçlanmamış olan sonuçlara bile ihtiyaç yoktur. Gayet akla yatkın –engellenemez- bir biçimde, iktidardaki artış, onu yıkma istencini de artırmaktadır. O bizzat kendi yıkımının bir tarafıdır. İkiz kuleler çöktüğünde, intihar uçaklarının intiharına adeta kendi intiharlarıyla yanıt veriyormuş izlenimini bırakıyorlardı. "Tanrı bile Kendisine savaş açamaz" denir. Oysa pekâlâ açabilir. Tanrı konumundaki Batı (ilahi kadir-i mutlaklık ve mutlak ahlaki meşruiyet) intihar eğilimli hale gelmiş ve kendisine karşı savaş açmıştır. (Baudrillard 2003: 6-7)

Baudrillard'ın bu felaketçi görüşünde, öznelliği düşünebilmenin yeni bir yolunu buluyorum: 20. yüzyılın devrimci teorilerine can veren enerjik özneleşmenin bir terse çevrilişi ve yıkıcılığın bunalım ile tükenişe dayalı içe patlayıcı bir teorisinin açılışı.

Eylemci görüş açısından, tükeniş, toplumsal bedenin kapitalizmin hazırlamış olduğu kötü kaderden kaçmaya muktedirsizliği olarak görülür: bir zamanlar demokrasiye ve politik mücadeleye can vermiş olan toplumsal enerjilerin etkisizleştirilmesi. Oysa tükeniş, geri çekilişe ve hayat ile tüketime dair sade beklentilere dayalı, bir "*wu wei*"[2] uygarlığına doğru yavaş bir hareketin başlangıcını da oluşturabilir. Radikalizm, eylemcilik tarzını terk edebilir ve edilginlik tarzını benimseyebilir. Radikal bir edilginlik, neoliberal politikanın dayatmış olduğu durmak bilmez üretkenlik ethosunu kesinlikle tehdit edebilir.

Bütün balonların anası olan iş balonu sonunda sönebilir. Son üç dört yüzyıldır çok fazla çalışıyoruz ve son otuz yıldır ise daha da acımasızca çalışıyoruz. Mevcut bunalım, rekabetin, tüketimci dürtünün ve işe bağımlılığın devasa ölçeklerde terk edilmesinin başlangıcı olabilir. Gerçekten, ilk on yılın jeopolitik mücadelelerini –Batı tahakkümü ile cihatçı İslam arasındaki mücadele- düşünürsek, en etkili silahın intihar olduğunu görüyoruz. 11Eylül bu intihara dayalı savaşın en etkileyici eylemidir, ama binlerce insan Amerikan askeri hegemonyasını yıkabilmek için kendisini öldürmüştür. Dahası Batı dünyasını paranoyak bir güvenlik sığınağına saklanmaya zorlayarak, hem Irak'ta hem de Afganistan'da hiper-teknolojik orduları yenilgiye uğratarak kazanmayı da başarmışlardır.

İntihar niteliğindeki içe patlama sadece İslamcılarla sınırlı değildir. İntihar her yerde politik bir eylem tarzı haline gelmiştir. Neoliberal politikalara karşı Hintli çiftçiler kendilerini öldürmektedir. Fransız Peugeot fabrikalarında ve France Telekom'un ofislerinde yüzlerce işçi ve çalışan, sömürüye karşı kendilerini öldürdüler. İtalya'da 2009 durgunluğu bir milyon işi yok ettiğinde, işsiz kalma korkusuna kapılan pek çok işçi fabrikaların çatılarına çıkıp kendilerini öldürmekle tehdit ettiler. Bu içe patlayıcı eğilimi ölüm, cinayet ve intihar yönünden

2 Birebir anlamıyla eylemsizlik, yapmama anlamına gelen Taocu kavram. (y.n.)

çıkartıp yeni bir otonomi, toplumsal yaratıcılık ve yaşam biçimine doğru yönlendirmek mümkün müdür?

Ancak tükenişten başlarsak, geri çekilişin yaratıcı boyutunu vurgularsak bunun mümkün olabileceğine inanıyorum. Hayat ve para arasındaki bu mübadele terk edilebilir ve tükeniş, ekonomik mübadele alanından devasa bir geri çekiliş dalgasının önünü açabilir. O uğrakta yeni bir nakarat ortaya çıkabilir ve ekonomik büyüme yasasını ortadan kaldırabilir. Genel zekânın özörgütlenmesi, birikim ve büyüme yasasını terk edebilir ve kolektif zekânın sadece ortak iyiye tabi olduğu yeni bir zincirlenmeyi başlatabilir.

Nekronomi

Küresel durgunluk resmi olarak Eylül 2008'de başladı ve 2009 yazına kadar sürdü. 2009 yazından bu yana, medyada, siyasi açıklamalarda ve ekonomi tartışmalarında sunulan resmi hakikat, ekonomik canlanmaydı. Borsa yeniden yükselmeye başladı ve bankalar yöneticilerine yeniden büyük primler ödemeye başladı vs.

Bu sırada işsizlik her yerde patlama yapıyor, ücretler düşüyor, refah azalıyordu ve gelecek yıl işsizler ordusuna 90 milyon insanın daha katılması bekleniyor. Bu bir canlanma mıdır? Şartlı refleksimiz (canlanmanın, "reel ekonomi"nin canlanması olduğunu söyleyen Keynesçi bilginin etkisiyle) yanıt verdi: Hayır, bu bir canlanma değildir, kapitalizm yalnızca finansal araçlar sayesinde canlanamaz.

Yine de bakışımızı yeniden şekillendirmemiz gerekiyor. Finans, artık kapitalist büyümenin sadece bir aracı değildir. Kapitalizmin finansallaşması, Christian Marazzi'nin (2010) *The Violence of Financial Capitalism* [Finansal Kapitalizmin Şiddeti] başlıklı son çalışmasında dile getirdiği üzere, finansı birikimin bizzat temeli haline getirmiştir.

Gösterge-kapitalizmi alanında, finansal göstergeler sadece birtakım göndergelere işaret eden gösterenler değildir. Gös-

terge ve gönderge arasındaki ayrım artık ortadan kalkmıştır: Göstere şeydir, üründür, süreçtir. "Reel" ekonomi ve finansal beklentiler artık ayrı alanlar değildir. Geçmişte endüstriyel üretim alanında zenginler yaratılırken, finans sadece sermayenin maddi üretim alanına yatırılmak üzere hareketlenmesini sağlamanın bir aracıyken, canlanma, finansal alanla sınırlanmazdı. İstihdam ve talebi de gerektirirdi. Toplum büyümeden endüstriyel kapitalizm büyüyemezdi. Bugün ise finansal kapitalizmin, toplumsal canlanma olmaksızın canlanabileceği ve büyüyebileceği fikrini kabul etmemiz gerekiyor. Toplumsal yaşam, artık, gereksiz ve ilgisiz bir şey haline gelmiştir. Finansal döngü, enerjileri, kaynakları ve geleceği emerek, toplumsal çevrenin kanını çekerek öldürmektedir: Bir zamanlar toplum durgunluk darbelerine maruz kaldığında, işçiler grevlerle, mücadele ve politik örgütlenme ile tepki veriyor, talebi yükseltmek için devlet müdahalesini zorluyordu. Endüstriyel büyüme, kitlesel tüketimi ve toplumsal istikrarı gerektiriyordu. Devam etmekte olan krizin çarpıcı yanı ise, tersine, işçilerin yaygın edilginliği, birleşmekteki acizliğidir. Avrupa'daki politik eğilim, sol partilerin ve emek hareketinin erimesidir. Amerika Birleşik Devletleri'nde Obama her gün ırkçı ve popülist kalabalıkların saldırısına uğramaktadır, ama ilerlemeci bir toplumsal hareketin ortaya çıktığını görmüyoruz. Borçlarını ödeyemedikleri için 1,2 milyon insanın mortgage kredileri iptal edildi ve alt gelir gruplarına verilen kredilerdeki dalavereciliğin ardından bu insanlar evlerini kaybettiler, buna rağmen örgütlü bir tepki oluşmadı. İnsanlar yalnız başlarına acı çekiyor ve ağlıyor.

Endüstriyel kapitalizm döneminde işçi sınıfı kesin olarak tanımlanabilen bir hedefe karşı mücadele edebiliyordu, yani fabrika ve işçilerinin ürünü gibi maddi şeylerin sahibi olan patrona, girişimciye karşı. Bugün ise patron gözden kaybolmuştur. Milyarlarca finansal segmente ayrışmış ve dünya üzerine yayılmış milyonlarca finans aktörü biçiminde parçalanmıştır. İşçilerin bizzat kendisi yeniden birleştirici finans sermayenin parçası ha-

line gelmiştir. Emeklilik fonları yatırımlarından gelecekte gelir elde etmeyi ummaktadırlar. Emeği sömüren girişimde onlar da hisse sahibidir. Örümcek ağına takılmış bir sinek gibi bağlanıp kalmışlardır. Hareket ederlerse boğularak ölürler, ama hareket etmezlerse de örümcek canlarını emip alacak. Toplum çürüyebilir, parçalanabilir, can çekişebilir. Bu, kapitalizmin politik ve ekonomik istikrarını etkilemez. Ekonomik canlanma denilen şey, toplumsal yıkımın yeni bir raundudur.

Öyleyse durgunluk bitmiş, kapitalizm yeniden canlanmaktadır. Yine de işsizlik artmakta ve sefalet yaygınlaşmaktadır. Bu, finansal kapitalizmin toplumdan bağımsız olduğu anlamına gelir. Kapitalizmin işçilere ihtiyacı yoktur, o sadece düşük ücret alan, güvencesiz ve kişisizleştirilmiş, hücre biçimindeki emek fraktallarına gereksinim duyar. Kişisiz sinirsel enerji parçaları ağ tarafından yeniden birleşime sokulmaktadır. Kriz, teknolojik değişimi ve insan emeğinin yerine makinelerin geçirilmesini daha da hızlandıracaktır. İstihdam oranı gelecekte artmayacak ve üretkenlik yükselecektir. Giderek daha az sayıda işçi daha çok ve daha çok üretmeye ve aşırı çalışmaya zorlanacaktır.

Gerçek balon, iş balonudur. Önceden beri çok fazla çalışıyoruz ve hâlâ çok fazla çalışıyoruz. İnsan ırkının daha fazla mala ihtiyacı yoktur, mevcut malların bir yeniden dağıtımına, teknolojinin akıllı uygulanışına ve emeğe hasredilen hayat zamanının dünya çapında azalmasına ihtiyacı vardır. Toplumsal enerjiler, emek bağımlılığından kurtarılmalı ve toplumsal duygulanım, eğitim ve terapi alanına geri yönlendirilmelidir.

Otonomi kavramını ciddiye almamız gerekiyor. Mevcut koşullar altında otonomi, ekonomi yasasının sahasından çıkış anlamına gelir: *Out-onomy*,[3] ekonomik mübadele alanının terk

3 Yazar, otonomi sözcüğünün Yunanca etimolojisinden yararlanarak bir sözcük oyunu yapıyor. *Autonomy*, "kendi" anlamına gelen *auto* ile "yasa" anlamına gelen *nomos* sözcüklerinden oluşur. Burada "dışarı" anlamına gelen *out* sözcüğüyle, kapitalizmin sahasından çıkışa vurgu yapılıyor.

edilmesi, artık ekonomik kültür ve beklentilere bağlı olmayan bir toplumsal yaşam alanında üretimin ve bilginin özörgütlenmesi – takas, zamanın ve yetilerin serbest mübadelesi, besinde kendine yeterlilik, şehirlerdeki alanların işgali, öz-savunmanın örgütlenmesi.

Eylül 2008'den bu yana küresel ekonomiyi sarsmış olan fantastik çöküş, dünya tarihinde yeni bir aşama başlatmıştır. Şaşkınlık ve kafa karışıklığıyla geçen birkaç aydan sonra, medya, politik kurumlar ve ekonomistler kendi kendilerine güven vermeye çalışarak, şu lafı tekrarlayıp durmaya başladılar: canlanma çok yakında. Bundan sonra ne olacağını bilmiyorum, ama hâlihazırdaki durum açısından canlanma sözcüğü pek az şey ifade ediyor. Neoliberal ideoloji terk edilmediği ve büyüme mitinin yerine yeni bir anlatı konmadığı sürece işçilerin canlanamayacağı bana göre kesin. İşsizlik her yerde artarken ücretler düşüyor. Bankaların kurtarılması uğruna biriken devasa borç ise toplumun geleceğinin üzerine yıkılıyor.

Ekonomik rasyonalite, toplumsal rasyonaliteyle daha önce hiç görülmediği kadar aykırı düşüyor. Ekonomi bilimi, krizin çözümünün bir parçası değildir, o sorunun bizzat kaynağını oluşturmaktadır. *Economist*'in 18 Temmuz 2009 tarihli sayısında şu başlığa yer verilmişti: "Ekonomide ne yanlış gitti?" Metin, ekonomi mesleğinin ve ekonomik bilginin krizini önemsizleştirmeye çabalıyordu. Neoliberal ekonomistler açısından, büyüme, kâr ve rekabetten oluşan ana dogma sorgulanamaz, çünkü bu dogma piyasanın mükemmel matematiksel rasyonalitesiyle tanımlanır. Piyasanın doğasına özgü rasyonalite, neoliberalizmin ekonomik teolojisi açısından çok önemlidir.

Bununla birlikte, toplumsal yaşamın ekonomik değerlerin rasyonel mübadelesine indirgenmesi, bilimle hiç ilgisi olmayan bir saplantıdır. Bu, insanları hesap makineleri gibi tanımlamayı, davranışları ve algıları parayı toplumsal eylemin tek motivasyonu haline getirecek şekilde biçimlendirmeyi amaçlayan politik bir stratejidir. Ama bu, çatışmaların, patolojilerin ve in-

san ilişkilerinin irrasyonalitesinin, toplumsal dinamiklerinin doğru bir tarifi değildir. Bu daha ziyade Foucault'nun (2008), *The Birth of Biopolitics* [Biyo-politikanın Doğuşu] adıyla yayımlanan 1979/80 tarihli seminerinde tarif etmiş olduğu üzere, *homo calculan* [hesap yapan insan] biçimindeki antropolojik cinsi yaratmak yönündeki bir girişimdir.

İnsanı hesaplama aracı olarak tanımlama yönündeki bu çaba, kültürel yıkımla sonuçlanmış ve sonunda kusurlu varsayımlara dayanmakta olduğu gösterilebilmiştir. İnsanlar hesap yapar, ama hesapları kusursuz bir biçimde rasyonel değildir, çünkü malların değeri, nesnel nedenlerle belirlenmez ve kararlar Keynes'in hayvani ruh dediği şeyden etkilenir. "Önemli ekonomik olayları, bunların nedenlerinin doğaları bakımından büyük oranda zihinsel olduğu gerçeğiyle yüzleşmediğimiz takdirde, hiçbir zaman gerçekten anlamış olmayacağız" der Akerlof ve Shiller (2009:1), Keynes'in piyasanın rasyonalitesi kendi içinde kusursuz değildir varsayımını çağrıştırdıkları *Animal Spirits* adlı kitaplarında. Akerlof ve Shiller neoliberal düşüncenin krizini itiraf etmektedir, ama eleştirileri yeterince radikal değildir ve ekonomik epistemenin meşruiyetine dokunmaz.

Animal Spirits aynı zamanda Matteo Pasquinelli'nin 2008'de yayımlanan kitabının da adıdır. Kitap, bedenler ve basamaklarla, parazitlerle uğraşır ve krizin kökenlerinin anlaşılmasında, adını paylaştığı Akerlof ve Shiller'in kitabından çok daha derinlere iner: "Bilişsel kapitalizm bir parazit biçiminde ortaya çıkar: Toplumsal bilgiyi tabiyet altına alır ve onun özgürleştirici potansiyelini sınırlar" (Pasquinelli 2008: 93). "Bilgisayar ekranının ötesinde, güvencesiz işçiler ve esnek çalışanlar, Özgür Emeğin ve rekabetin gündelik yaşamlarını gittikçe mahvetmesine tanık olurlar" (Pasquinelli 2008: 15).

Pasquinelli sorunun özüne iner: Toplumsal üretimin sanallaşması bir parazitin çoğalışı gibi hareket etmekte, canlı ilişkilerin ön koşullarını yıkıma uğratmakta, bilişsel işçilerin canlı enerjilerini massedip nötrleştirmektedir. Ekonomik

durgunluk yalnızca finansal çılgınlığın değil, aynı zamanda toplumsal alanın dirimselliğinden yoksunlaştırılmasının bir sonucudur. Ekonomik sistemin çöküşünün, aynı zamanda son iki yüzyıldır politikayı yönlendirmiş olan ekonomik epistemolojinin de çöküşü olmasının nedeni budur.

Ekonomi, krizin derinliğini anlayamaz, çünkü finansal mübadelenin krizinin altında simgesel mübadelenin krizi yatmaktadır. Panik, depresyon ve intiharda görülen psikotik patlamayı, arzunun ve toplumsal empatinin genel düşüşünü kastediyorum. Çöküşün ortaya koyduğu soru o kadar radikaldir ki yanıtı, ekonomik kavramsal çerçeve içinde bulunamaz.

Üstelik ekonominin gerçekten bir bilim olup olmadığını da sormak gerekir. Eğer "bilim" sözcüğü bir nesnenin kavranışı ve tanımlanışı için kavramlar yaratmaksa, ekonomi bir bilim değildir. Onun nesnesi yoktur. Ekonomik nesne (kıtlık, ücretli emek ve kâr) ekonomik epistemenin performatif eyleminden önce ve onun dışında var olan bir nesne değildir. Üretim, tüketim ve günlük yaşam; emek insan etkinliğinden kopartıldığında ve ona karşıt hale geldiğinde, kapitalist egemenliğin tahakkümü altında kaldığında, ekonomik söylemin bir parçası haline gelir.

Ekonomik nesne, kavramsal etkinlikten önce var olmaz ve ekonomik tanımlama aslında normatif bir eylemdir. Bu anlamda Ekonomi bir tekniktir, dünyanın göstergeleştirilmesi sürecidir ve aynı zamanda bir mitoloji, bir anlatıdır. Ekonomi, bir öneri ve kategorik buyruktur:

> Para, şeyleri oldurur. Dünyadaki eylemin kaynağıdır ve belki de yatırım yaptığımız tek güçtür. Hayat sanki ona bağımlıdır. İçimizdeki her şey bunun böyle olmadığını, böyle olamayacağını söylemek ister gibidir. Ama Her Şeye Gücü Yeten Dolar komutayı eline almıştır bir kere. Ne kadar inkâr edilirse, kendini o kadar Her Şeye Gücü Yeten gibi göstermektedir. Belki diğer her yönden, diğer her değerde, iflas ilan edilmiştir ve paraya, tanınmayı bekleyen, bir tür kutsal tanrısallık bahşedilmiştir. Ekonomi, artık parayı herhangi bir şekilde davranmaya ikna

> edemez. Sayılar, hayvanın öylece yatıp sessiz olmasını, sonra kalkıp numaralar yapmasını sağlayamaz. En iyi ihtimalle ekonomi, bir para nevrozu, hayvanı bağlı değilken kontrol etmeyi başarabilen bir semptomdur... Dolayısıyla ekonomi, psikopatolojiyle aynı dili paylaşır - enflasyon, depresyon, inişler ve çıkışlar, çöküşler ve zirveler, yatırımlar ve kayıplar. (Sordello 1983)

İngiltere'deki çitlemeler çağından itibaren, ekonomik süreç bir kıtlık üretimi (kıtlaştırma) süreci olmuştur. Çitlemelerin amacı, toprağı ve temel geçim araçlarını kıtlaştırmak, böylece şimdiye kadar ailelerinin geçimi için ürünlerini kendileri yetiştirmiş olan insanları, proleterler ve sonra da ücretli sanayi işçileri haline getirmekti. Kapitalizm, ihtiyaçların yapay olarak yaratılmasına dayanır ve ekonomi bilimi esasen zamanın, yaşamın ve besinin kıtlaştırılmasının bir tekniğidir. Kıtlık koşulları altında insanlar sömürüye ve kâr odaklı etkinlik alanına tabi kılınmaktadır. Toprağın kıtlaştırılmasından (çitlemeler) sonra kapitalizm zamanın kendisini kıtlaştırmış, kendi yaşamlarından ve bedenlerinden başka mülkü olmayan insanları yaşam zamanlarını sermayeye kiralamaya zorlamıştır. Şimdi ise kapitalist büyüme saplantısı hem suyu hem de havayı kıtlaştırmaktadır.

Ekonomi bilimi bir öngörü bilimi değildir: Kıtlığı ve ihtiyacı üretmenin, uygulamanın ve teşvik etmenin bir tekniğidir. Marx bu yüzden ekonomiden değil de politik ekonomiden söz etmiştir. Ekonomik kıtlaştırma tekniği, bir mitolojiye, zenginliği mülkiyet ve sahip olmakla bir tutan bir anlatıya dayanır ve yaşam olanağını, zamanın kiralanmasına ve insan etkinliğinin ücretli işe dönüştürülmesine tabi kılar.

Son yirmi otuz yılda teknolojik değişim, ekonomi biliminin bizzat temellerini aşındırmıştır. Maddi nesnelerin üretimi alanından maddi olmayan malların gösterge-kapitalist üretimine geçişle birlikte, Ekonomik kavramlar temelini ve meşruiyetini yitirmiştir. Ekonominin temel kategorileri artık tamamen yapay hale gelmektedir.

John Locke'un yazılarında okuduğumuz üzere, özel mülkiyetin teorik gerekçelendirmesi, dışlayıcı tüketim ihtiyacına dayalıdır. Bir başkasının gelip de elmanızı yemesinden kaçınmak istiyorsanız elmanın özelleştirilmesi gerekir. Pekiyi, ama mallar gayri maddi ve hiç maliyetsiz sonsuzca yinelenebilir hale geldiğinde ne olacaktır? Üretim sürecinin dijitalleşmesi ve gayri maddileşmesi sayesinde, özel mülkiyetin ekonomik yasası temelini, varlık sebebini yitirmiştir ve sadece zor yoluyla dayatılabilir. Üstelik bizzat ücretin temeli, üretim için gerekli zaman ile ürünün değeri arasındaki ilişki de kaybolmaktadır. Üretimin gayri maddileşmesi ve bilişselleşmesi, değer üretmek için gereken ortalama zamanın nicelleştirilmesini neredeyse imkânsız kılmaktadır. Zaman ve değer ölçülemez hale gelmiştir ve artık şiddet, fiyatı ve ücreti belirleyebilecek tek yasadır.

Toplumsal üretimin dünya çağında serbestleştirilmesinin önünü açmış olan neoliberal okul, ekonomik mübadelede rasyonel beklentiler mitolojisini beslemiş ve en başta emek piyasası olmak üzere, piyasanın kendi kendini düzenlemesi fikrinin çığırtkanlığını yapmıştır. Oysa kendi kendini düzenleme fikri bir yalandır. Sömürüyü artırmak ve toplumsal refahı yıkmak için küresel kapitalizm, Uluslararası Para Fonu ve Dünya Ticaret Örgütü gibi politik kurumları kullanmaktadır. Bu kurumların politik kararlarının askeri zor yoluyla hayata geçirilmesini saymıyoruz bile. Kendi kendini düzenlemek bir yana, piyasa askerî olarak düzenlenmektedir.

Piyasanın kusursuz bilgisi temelinde sadakatle rekabet etmekte olan özgür bireyler mitolojisi de bir yalandır. Gerçek insanlar, kusursuz ve rasyonel hesap yapabilen makinler değildir. Rasyonel beklentiler miti, gayrimenkul kredileri balonunun patlamasının ardından, sonunda yıkılmıştır. Rasyonel beklenti teorisi, neoliberal düşüncede çok önemlidir: Ekonomik faillerin, kusursuzca rasyonel bir tarzda, alım ve satımda en iyi anlaşmayı seçmekte özgür oldukları varsayılır. Yatırım ajans-

larının yaptığı yolsuzluklar milyonlarca Amerikalının hayatını mahvetmiş ve teorik dalavereciliği gözler önüne sermiştir.

Ekonomik mübadele rasyonel bir oyun olarak tanımlanamaz, çünkü genel olarak toplumsal yaşamda irrasyonel faktörler çok önemli bir rol oynar. Hile, yanıltıcı enformasyon ve psişik manipülasyon birer istisna değil, tersine reklamcıların, finansal aracıların ve ekonomi danışmanlarının profesyonel araçlarıdır.

Toplumsal ilişkilerin matematiğin terimleriyle tanımlanabileceği fikri, bir mit kadar güçlüdür ama bilim değildir ve doğal yasayla hiç ilgisi yoktur. Teorinin başarısızlığına rağmen, neoliberal politika küresel makinenin kontrolünü hâlâ elinde tutmaktadır, çünkü iktidarı elinde tutan, kriminal sınıfın iktidarı elinden bırakmak gibi bir niyeti yoktur ve toplumsal beyin, bir yeniden bileşim oluşturamamakta ve özörgütlenmenin bir yolunu bulamamaktadır. 6 Eylül 2009 tarihli *New York Times*'da şunlar yazılıydı:

> Geçen sene mortgage sektörü içine çöktüğünde, Wall Street yatırım bankaları para kazanmak için başka bir harika fikrin peşine düştüler. Şimdi muhtemelen bir tane bulmuş olduklarını düşünüyorlar. Bankacılar, hasta ve yaşlı insanların, sigortalanan kişinin beklenen yaşam süresine bağlı olarak, nakit karşılığı sattıkları yaşam poliçelerini, "yaşam anlaşmaları"nı satın almayı planlıyorlar. Sonra da bu poliçeleri, yüz binlercesini hisseler biçiminde paket haline getirip, Wall Street jargonuyla söylersek, "menkul kıymetleştirmeyi" tasarlıyorlar. Sonra bu hisseleri, büyük emeklilik fonları gibi, ödemesini sigortalı kişinin ölmesiyle birlikte alacak olan yatırımcılara yeniden satacaklar. Poliçe sahibi ne kadar erken ölürse poliçenin getirisi o kadar büyük olacak, ancak insanlar beklenenden daha uzun yaşarsa yatırımcılar çok az bir getiri elde edebilecek ve hatta paralarını kaybedecekler.

Düşünün ki bir sigorta poliçesi satın alıyorum (asla yapmayacağım bir şey!). Sigortacım elbette benim için uzun bir yaşam dileyecektir, ki böylece uzun bir zaman boyunca ona ödeme yapabileceğim, ölürsem de aileme bir sürü para ödemek zorunda

kalacak. Ama bilgi sahibi bir finans gurusunun aklına sigortacıyı sigortalamak gibi parlak bir fikir geliyor. Riski satın alıyor ve erkenden ölebileceğim umuduna yatırım yapıyor. Hikâyenin geri kalanını tahmin edebilmek için Philip K. Dick'in hayal gücüne sahip olmamıza gerek yok: Finansal aracılar, bir gece ansızın beni öldürmeyi isteyecekler.

Ekonomik canlanma bahsinin tümü, nekronomiye, yani ölüm ekonomisine dayalıdır. Kapitalizm her zaman savaşlardan, katliamlardan ve soykırımlardan kâr sağlamış olduğu için bu elbette yeni bir şey değildir. Ama şimdi denklem tamamen dolambaçsız bir hale gelmektedir. Ölüm vaattir, ölüm yatırım ve umuttur. Kapitalizmin teminat altına alabileceği en iyi gelecek, ölümdür.

Spekülasyon mantığı, geç modern zamanlara hâkim olan gösteri mantığından farklıdır. Gösteri, yaşamın aynalaştırılması, yaşamın, gösteri birikiminin aynasına aktarımıdır. Spekülasyon ise geleceğin finans aynasına boyun eğdirilmesidir, mevcut yaşamın, ölüm önce geleceği için asla gelmeyecek olan gelecekteki para ile ikamesidir.

Küresel durgunluğun ilk yılından çıkartmamız gereken ders üzücüdür: Neoliberal çılgınlık hiçbir yere gitmedi, finansal gaspçılar spekülasyonlarına son vermeyecek ve şirketler sömürülerini durdurmayacak; büyük oranda şirket lobilerinin kontrolü altındaki politik sınıf ise toplumu finansal saldırıdan korumaya ya isteksiz ya da bundan aciz.

1996'da J.G. Ballard (1996: 188) şöyle yazmıştı: "suçların en mükemmeli – kurbanlarının ya gönüllü olduğu ya da kurban olduklarının farkında olmadığı suçtur." Demokrasi, ekonominin kontrolünü ele geçirmiş olan kriminal sınıfı durdurmaktan aciz görünüyor, çünkü kararlar artık politik kanaat alanı yerine ekonomik otomatizmin erişilmez alanında alınıyor. Ekonomi, kararların temel standardı ilan edilmiş durumda ve ekonomistler de Ekonomiyi sistematik bir biçimde, kapitalist büyüme saplantısıyla özdeşleştiriyor. Şirket ilkelerinin dilin ve

imgelemin teknik dokusunun içine yerleşmesiyle birlikte, politik tercihin artık hiçbir alanı kalmamıştır.

Tekilliğin Ayaklanması

Eylemcilik, özneleşme sürecini genellikle direniş açısından düşünmüştür. Foucault'ya adadığı kitabında, Gilles Deleuze öznellikten bahseder ve özneleşme ile direniş süreçlerini özdeşleştirir: "Yaşam tam da bu güce direniş kapasitesi değil midir?" (Deleuze 1988: 77). Şunu sormanın zamanı geldi diye düşünüyorum: Ya toplum, sınır tanımayan kapitalizmin yıkıcı etkilerine artık daha fazla direnemiyorsa? Öznenin direnişle özdeşleştirilmesi belli bir anlamda tehlikelidir. Bizzat Deleuze, kaçtığımızda sadece kaçmakla kalmadığımızı, aynı zamanda bir silah aramakta olduğumuzu söyler.

Otonomiyi direnişten ayırmak zorundayız. Bunu yapmak istiyorsak arzuyu enerjiden ayırmak zorundayız. Modern kapitalizmin hâkim odağı enerji, üretme, rekabet etme ve hâkim olma yetisi olmuştur. Faust'tan Fütüristlere kadar, Batı'nın kültür sahnesine bir tür *Energolatria*[4] egemen olmuştur. Onun dogması, enerjinin her daim büyümeye elverişliliğidir. Artık enerjinin sınırsız olmadığını biliyoruz. Enerji, Batı'nın toplumsal psişesinden kaybolmaktadır. Bana kalırsa, otonomi kavramı ve pratiğini bu bakış açısından yeniden biçimlendirmemiz gerekiyor. Toplumsal beden, sermayenin vahşi girişkenliği karşısında haklarını yeniden iddia edemiyor, çünkü hak arayışı, gücün uygulanışından asla ayrılamaz.

İşçilerin güçlü olduğu 1960'lar ve 1970'lerde kendilerini hak talep etmekle, iradelerini barışçıl bir şekilde ortaya koymakla sınırlamıyorlardı. Dayanışma içinde hareket ediyor, işi reddediyor, zenginliği yeniden dağıtıyor, şeyleri, hizmetleri ve mekânları paylaşıyorlardı. Kapitalistlere baktığımızda ise, onlar sadece istemez ya da ortaya koymazlar, dileklerini sadece dile getirmekle kalmazlar, onu gerçekleştirirler de. Şeyleri

4 Enerji tapınması ya da enerji putperestliği (y.n.).

oldururlar, yatırım yaparlar, yatırımlarını çekerler, yerinden ederler, yıkarlar ve inşa ederler. Sermaye ve toplum arasındaki ilişkide otonomiyi yalnızca güç mümkün kılar. Ama güç nedir? Bugün güç ne demektir?

Arzunun enerji ile özdeşleştirilmesi gücün şiddetle özdeşleştirilmesi sonucunu vermiştir ki bunun, 1970'ler ve 1980'lerde İtalya'daki hareket için çok kötü sonuçları olmuştur. Enerjiyi arzudan ayırt etmek zorundayız. Enerji düşer, oysa arzunun korunması gerekir. Benzer şekilde gücü de şiddetten ayırt etmeliyiz. Bugün iktidara şiddetle karşı koymak intihar sonucunu vermektedir ve yararsızdır. Blackwater, Haliburton, gizli servisler ve mafyaların bir karışımına benzeyen profesyonel katil örgütlerine karşı duran eylemcileri nasıl düşünebiliriz?

İktidara karşı mücadelede yalnızca intiharın etkili olduğu kanıtlanmıştır. Gerçekten de intihar, zamanımızın tarihinde tayin edici olmuştur. Çokluğun karanlık yanı burada ölümün yalnızlığıyla karşılaşır. Eylemci kültürü, bir hınç kültürüne dönüşme tehlikesinden kaçınmalıdır. Kapitalizmin toplumun tarihi içine kazıdığı, felakete götürecek eğilimlerin geri döndürülemezliğini kabul etmek vazgeçmek anlamına gelmez. Tersine bugün önümüzde yeni bir kültürel görev duruyor: kaçınılmaz olanı rahatlamış bir ruhla yaşamak. Büyük bir geri çekiliş, devasa ölçekte kopuş, ekonomi sahnesini terk ediş, sahte politika şovuna katılmayı reddetme dalgası için çağrı yapmak. Toplumsal dönüşümün can alıcı odağı, yaratıcı tekilliktir. Tekilliklerin varlığı, kurtuluşa giden bireysel bir yol olarak düşünülmemelidir, bunlar bulaşıcı bir güce dönüşebilirler.

Barack Obama'nın kampanyasına adına veren "Evet, yapabiliriz" [*Yes, we can*] sloganı, 2008'de Amerikan halkının umudunu ve politik enerjilerini harekete geçiren bu iki sözcüğün, demokratların adayının zaferinden sadece bir yıl sonra rahatsız edici bir yankısı oldu. Bu sözcükler sanki bir vaatten daha çok bir şeytan kovma duasına benziyor. "Evet, yapabiliriz" Freudcu anlamda bir dil sürçmesi, kolektif bilinçaltından gelen bir işaret, aslında ar-

tık yapamayacağımıza dair saklı bir sezgiden bir saptırma olarak okunabilir. Barack Obama'nın bir dua gibi tekrarlanıp duran bu sözü, Amerikan halkının en iyi kesimlerinin enerjisini bir araya getirdi ve Amerikan kültürel mirasının en iyi kısmını topladı.

Peki ya sonuç ne oldu? Şu ana kadar Obama, küresel çevre tehditleriyle, Cheney-Bush'un neden olduğu jeopolitik felaketin etkileriyle, şirketlerin çıkarlarını dayatmakta olan güçlü lobilerin (örneğin özel sağlık sigortacılarının) etkileriyle başa çıkabilmiş değil. Ekolojik felaketi, jeopolitik tehditleri, neoliberalizmin finansal politikasının neden olduğu ekonomik çöküşü düşündüğümüzde, geri döndürülemez eğilimlerin dünya makinesinin içinde çoktan işlemekte olduğu duygusundan kaçmak o kadar kolay değil. Kriminal sınıfın ekonomik gücü karşısında politik irade paralize olmuş görünüyor.

Modern toplumsal uygarlık çağı çözülmenin eşiğine gelmiş görünüyor ve toplumun nasıl tepki verebileceğini hayal etmek bile zor. Modern uygarlık, emek gücünün kapitalist sömürüsü ile toplumsal çatışmanın politik düzenlenişinin birleşmesine ve bütünleşmesine dayanıyordu. Düzenleyici devlet, Aydınlanmanın ve Sosyalizmin bu mirasçısı, insan haklarının garantörü ve toplumsal dengenin müzakerecisiydi. İş ve sermaye arasındaki şiddetli sınıf mücadelesinin sonunda -ama aynı zamanda kapitalist sınıfın içinde- finansal sınıf, hukuki düzenlemeyi ortadan kaldırarak ve toplumsal bileşimi dönüştürerek iktidarı ele geçirdiğinde, modern uygarlığın tüm mabedi yıkılmaya başladı.

Sosyal Darwinist ideoloji güçlünün yasasının zor yoluyla dayatılmasını meşrulaştırdı ve demokrasinin temelleri harap edildi. Hoşgörü, kültür ve insani duyguların bu ivmelenen yıkımı, birikim sürecine daha önce görülmemiş bir itki sağladı ve yirminci yüzyılın son yirmi yılı boyunca ekonomik büyümenin hızını ve erimini artırdı. Ama tüm bunlar aynı zamanda, yeni yüzyılda hâlihazırda insan toplumuna karşı sürdürülen savaşın öncüllerini yarattı.

Topluma karşı savaş iki farklı düzeyde sürdürülmekte: Ekonomik düzeyde, bu savaş özelleştirme adıyla biliniyor ve biyolojik, duygulanımsal lingüistik alanların her parçası ve her hücresinin kâr makinelerine dönüştürülmesi gerektiği fikrine dayanıyor. Bu özelleştirmenin sonucu, günlük yaşamın yoksullaştırılması, cinsellik, iletişim ve insani ilişkiler alanında duyumsamanın kaybı ve ayrıca hiper-zengin azınlık ile mülksüzler çoğunluğu arasındaki eşitsizliğin artmasıdır. Toplumsal düzeyde bu savaş, yaşanılan yerin ve ekonomik yaşamın suça batırılması ve güvenli olmaktan çıkarılmasıdır. Gezegenin sürekli daha da büyümekte olan geniş alanlarında üretim ve mübadele, askeri gruplar ile suç örgütleri arasındaki şiddetli bir savaşın zemini haline geldi. Kölecilik, şantaj, gasp, cinayet Ekonomi sözlüğünün bütünleyici unsurlarıdır.

Önümüzdeki yıllarda dağınık bir biçimde ayaklanmalar baş gösterecektir, ama bunlardan çok fazla şey beklememeliyiz. Bu ayaklanmalar, metropoliten mekânın askerileştirilmesi yüzünden, iktidarın gerçek merkezlerine dokunmayı başaramayacaktır ve maddi zenginlik ya da politik güç açısından da çok fazla kazanım elde edemeyecektir. Karşı-küreselleşmeci ahlaki protestoların uzun dalgası neoliberal iktidarı yıkamayacağı için, ayaklanmalar, günlük yaşamı dönüştürecek ve küresel ağın kültürüne ve bilincine kök salmış Geçici-*Olmayan* Otonom Bölgeler yaratacak yeni bir bilinç ve yeni bir duyumsama ortaya çıkmadığı ve yayılmadığı sürece, bir çözüm bulamayacaktır.

Tam istihdam sona ermiştir. Dünyanın bu kadar çok emeğe ve bu kadar çok sömürüye ihtiyacı yok. Emek-zamanın radikal bir azalışı zorunlu hale gelmiştir. Temel gelir, istihdamdan bağımsız ve emek-zamanın kiralanmasından koparılmış bir yaşam hakkı olarak kabul edilmelidir. Yeterlilik, bilgi ve beceriler değişim değerinin ekonomik bağlamından ayrılmalı ve özgür toplumsal etkinlik olarak yeniden düşünülmelidir.

Mevcut durgunluğu sadece ekonomik bir bakış açısından anlamamak gerekir. Bunu esasen dünya kaynaklarının

ve dünya iktidarının dağılımını değiştirecek antropolojik bir dönüm noktası olarak görmeliyiz. 500 yıllık sömürgeciliğin bitişiyle birlikte, Avrupa ekonomik ayrıcalığını kaybetmeye mahkûmdur. Batı'daki insanların biriktirmiş olduğu borç sadece ekonomik değil aynı zamanda ahlakidir: Zulmün, şiddetin ve soykırımın borcu şimdi ödenmek zorundadır ve bu kolay olmayacaktır. Avrupa nüfusunun büyük bir bölümü, durgunluğun zorunlu kıldığı zenginliğin yeniden dağılımını kabul etmeye henüz hazır değil. Göç dalgalarıyla sarsılmakta olan Avrupa giderek büyüyen bir ırkçı tehditle karşı karşıya kalacaktır. Etnik savaştan kaçınmak oldukça zor olacaktır. ABD'de Barack Obama'nın zaferi, modern kapitalist sistemin öncülünü oluşturan Batı tahakkümünün sonunun başlangıcına işaret etmektedir. Özdeşleştirici olmayan yerli bir Rönesans dalgası yükselmekte, özellikle de Latin Amerika'da.

Temel ihtiyaçların (barınma, ulaşım, besin) ve sosyal hizmetlerin özelleştirilmesi, kültürel olarak, zenginlik ve esenliğin sahip olunan özel mülkiyet miktarıyla özdeşleştirilmesine dayanır. Modern kapitalizmin antropolojisinde, esenlik asla keyif alışla değil sahip olmakla bir tutulmuştur. Önümüzdeki yıllarda içinden geçeceğimiz toplumsal çalkantıda, esenliğin mülkiyetle özdeşleştirilmesinin sorgulanması gerekiyor. Bu, politik bir görevdir, ama hepsinden önemlisi kültürel ve aynı zamanda da psikoterapik bir görevdir.

Göstergesel ürünler söz konusu olduğunda, özel mülkiyet ilgisiz hale gelir ve aslında onu dayatmak daha da zorlaşır. Korsanlığa karşı yürütülen kampanyalar paradoksaldır, çünkü gerçek korsanlar, kolektif zekânın ürününü umarsızca özelleştirmeye ve üreticiler topluluğuna yapay bir biçimde vergi koymaya çalışan şirketlerdir. Kolektif zekânın ürünleri içkin olarak ortaktır, çünkü bilgi ne parçalanabilir ne de özel olarak sahip olunabilir bir şeydir. Finansal piyasaların ve neoliberal ideolojinin çöküşü hiper-kapitalizmin temellerinin kırılganlığını açığa vurduğunda, dijital ağların teknolojik dönüşümün-

den yeni bir komünizm tarzı ortaya çıkmaktaydı bile. Büyüme ve borcun, esenlik olarak özel tüketimin mevcut çöküşüne bakarak yeni bir dönüşüm dalgasını öngörebiliriz. Bu üç güç sayesinde -bilginin ortak oluşu, özel mülkiyetin ideolojik krizi, ihtiyacın zorunlu bir şekilde komünalleşmesi- artık yeni bir ufuk görünmekte ve yeni bir manzara ortaya çıkmaktadır. Komünizm geri gelmektedir.

Bir öncünün İradesi ve iradeciliği ile yeni bir bütünlük yönündeki paranoyak beklentilere dayalı komünizmin eski yüzü, 20. yüzyılın sonunda yenildi ve yeniden dirilemeyecektir. Bir zorunluluk biçimi, kapitalist sistemin fırtınalı çöküşünün kaçınılmaz sonucu olarak, yepyeni bir komünizm tarzı ortaya çıkacaktır. Sermayenin komünizmi barbarca bir zorunluluktur. Bu zorunluluğa özgürlüğü koymamız, bu zorunluluktan bilinçli ve örgütlü bir tercih oluşturmamız gerekir.

Komünizm geri geldi, ama bunu farklı bir şekilde adlandırmalıyız, çünkü tarihsel bellek bu özgül toplumsal örgütlenme biçimini bir dinin politik tiranlığı ile özdeşleştirdi. 20. yüzyılım tarihsel komünizmi, bütünlüğün tekillik üzerindeki önceliğine dayanıyordu. Ancak 20. yüzyılın komünist hareketini tanımlamış olan diyalektik çerçeve, tamamen terk edilmiştir ve hiç kimse onu yeniden diriltmeyecektir.

"Tarihselcilik" olarak adlandırılan bu tür bir dinsel inanışın oluşumunda Hegelciliğin nüfuzu önemli bir rol oynadı. *Aufhebung* (İdeanın gerçekleşmesi lehine gerçeğin ortadan kaldırılışı) bütün bir komünizm kavramsallaştırmasının paranoyak arka planını oluşturur. Bu diyalektik çerçevenin içinde, komünizm her şeyi kuşatan kapitalist bütünlüğü ortadan kaldırması ve onun ardından gelmesi beklenen her şeyi kuşatıcı bir bütünlük olarak görüldü. Özne (işçi sınıfının iradesi ve eylemi) eskinin ortadan kaldırılması ve yeninin tesisinin bir aracı olarak düşünüldü.

Endüstriyel işçi sınıfı, kavramların üretiminin dışında olması nedeniyle, yalnızca ortadan kaldırma ve bütünleştirme

mitolojisi ile tanımlayabiliyordu, ama genel zekâ bunu yapamaz. Genel zekâ, yirminci yüzyıldaki Leninist Parti gibi ifade edici bir özneye ihtiyaç duymaz. Genel zekânın politik ifadesi, onun göstergeleri bilme, yaratma ve üretme eylemiyle bir ve aynıdır. Tekilleşme dinamiğinin çoğul zeminleri ve tekilliklerin çok katmanlı bir şekilde birlikte evrimi lehine, diyalektik zeminini terk ettik. Kapitalizm bitti, ama gözden kaybolmayacak. Geçici Olmayan Otonom Bölgelerin yaratımı herhangi bir bütünleştirmeye yol açmayacaktır. Katartik bir olay olarak devrime tanık olmayacağız, devlet iktidarının bir anda yıkılışını görmeyeceğiz. Önümüzdeki yıllarda bir tür öznesiz devrime tanıklık edeceğiz. Bu devrimi özneleştirmek için tekillikleri çoğaltmamız gerekir. Naçizane düşüncem, kültürel ve politik görevimizin bu olduğudur.

Ortadan kaldırma ve bütünleştirme diyalektiği alanını terk ettikten sonra, şimdi yeniden birleşim ve tekilleşme dinamiğinin bir teorisini inşa etmeye çalışıyoruz. Bu kavramı, Félix Guattari'nin eserlerinden, özellikle de son kitabı *Chaosmosis*'ten alıyoruz. Tekillik sözcüğünden, bir zincirlenmeden önce asla görülmemiş olan bir şeyin ifadesini anlıyorum. Bu ifadenin aktörü, bir birey, bir kolektif ama aynı zamanda da bir olay olabilir. Bu aktör, tekrarlayıcı olmayan, önceden var olan ve tabi kılınmış herhangi bir öznellik biçimine gönderme yapmayan bir ilkeyi takip ederek, kendi varoluş alanını kat eden çoklu akışları yeniden birleştiriyorsa, buna tekillik diyoruz. Tekillik sözcüğüyle, herhangi bir uyumluluk ve tekrar kuralını takip etmeyen ve herhangi bir tarihsel zorunluluğun çerçevesine alınmamış olan faili kastediyorum. Tekillik zorunlu olmayan bir süreçtir, çünkü mantıksal ya da maddi olarak tarihin sonuççuluğu içinde gerektirilmiş değildir. Tekillik, kendisi yaratıcı bir sürecin ortaya çıkışıdır.

Toplumsal manzarada hızlı bir değişimden ziyade, yeni eğilimlerin yavaşça yüzeye çıkışını beklemeliyiz: parçalanmakta olan hâkim ekonomilerin alanını terk eden topluluklar,

iş arayıp durmaya son veren ve kendi hizmetler ağını yaratan sayıları gittikçe artan bireyler.

Şu basit nedenden dolayı endüstrinin çözülüşü durdurulamazdır: Toplumsal yaşam endüstriyel emeğe artık ihtiyaç duymuyor. Büyüme miti terk edilecek ve insanlar zenginliğin dağıtımının yeni biçimlerini aramaya başlayacaktır. Tekil topluluklar, sadelik ve özgürlük anlamında bizzat esenliğin ve zenginliğin algısını dönüştürecekler. Bu geçişte ihtiyacımız olan kültürel devrim bizi, daima sahip olmak için gereken parayı kazanmakla meşgul olduğumuzdan keyfini çıkaramadığımız, giderek daha çok malın özel mülkiyeti olarak bir zenginlik algısından, diğer insanlarla birlikte paylaşabileceğimiz asli miktardaki şeyden keyif alış olarak bir zenginlik algısına götürecek.

Hizmetlerin ve malların özel olmaktan çıkarılması, ancak çok ihtiyacımız olan böyle bir kültürel devrimle mümkün olabilir. Bu planlanmış ve tekdüze bir biçimde olmayacaktır. Böyle bir devrim daha ziyade tekil bireylerin ve toplulukların geri çekilişinin bir etkisi ve ortak malların ortaklaşa kullanımına dayalı bir ekonominin yaratılması ve kültür, zevk ve duygulanım için zamanın özgürleştirilmesinin bir sonucu olacaktır. Bu süreç toplumun kenarlarında genişlemeye devam ederken, kriminal sınıf iktidarına sıkı sıkıya yapışacak ve giderek daha da baskıcı yasalar koyacaktır, insanların çoğunluğu daha da saldırganlaşacak ve çaresizleşecektir. Sivil yaşamın tüm bir dokusunu harap edecek bir etnik iç savaş tüm Avrupa'ya yayılacaktır.

Tekilliklerin çoğalışı (Geçici Olmayan Otonom Bölgeler) barışçıl bir süreç olacaktır, ama konformist çoğunluk şiddetle tepki verecektir, ki bu zaten olmaktadır. Konformist çoğunluk, zeki enerjinin gözden kayboluşundan ürkmüş haldedir ve aynı sırada zeki etkinliğin ifadesine saldırmaktadır. İçinde bulunulan durum, medya-totaliteryanizminin ürettiği kitlesel cehalet ile genel zekânın ortak kavrayışı arasındaki bir mücadele olarak görülebilir.

Bu sürecin sonucunun ne olacağını öngöremeyiz. Önümüzdeki görev, otonomi alanını genişletmek ve korumak, saldırgan kitlesel cehalet alanıyla şiddet içeren bir temastan olabildiğince kaçınmaktır. Çatışmasızlığa dayalı bu geri çekiliş stratejisi, her zaman başarılı olmayacaktır. Irkçılık ve faşizm yüzünden bazen çatışma kaçınılmaz olacaktır. İstenmeyen bir çatışma durumunda ne yapılması gerektiğini öngörmek imkânsızdır. Şiddet içermeyen tepki açıkça en iyi seçenektir, ama bu her zaman mümkün olmayacaktır. Esenliğin özel mülkiyetle özdeşleştirilmesi o kadar derinlere kök salmıştır ki insani çevrenin barbarlaştırılması tamamen bertaraf edilemez. Ama genel zekânın görevi şudur: paranoyadan kaçmak, insani direniş bölgeleri yaratmak, ileri teknoloji-düşük enerjili üretime dayalı otonom üretim biçimlerini denemek ve aynı sırada kriminal sınıf ve konformist nüfusla çatışmaktan kaçınmak.

Önümüzdeki yıllarda politika ve terapi, bir ve aynı etkinlik haline gelecektir. İnsanlar, büyüme-sonrası ekonomiyle başa çıkamadıkları için ve çözülmekte olan modern kimliği özledikleri için, umutsuzluğa, bunalıma düşecek ve panikleyecektir. Kültürel görevimiz bu insanlara ihtimam göstermek ve cinnetleriyle ilgilenmek, onlara mutlu bir adaptasyonun yolunu gösterebilmektir. Görevimiz, terapatik bulaşma bölgeleri gibi işleyecek olan, toplumsal insani direniş bölgeleri yaratmaktır. Otonomlaşma süreci *Aufhebung* değil terapi olarak görülmelidir. Bu anlamda bu süreç bütünleştirici olmadığı gibi geçmişi yıkmayı ve ortadan kaldırmayı da amaçlamaz. Psikanalitik terapi gibi, daha ziyade bitmeyen bir süreç olarak düşünülmelidir.

Yaşlılar Aşık Olduğunda

9. Bulut filminde (orijinal Almanca adıyla *Wolke 9*) Andreas Dresen basit bir aşk hikâyesi anlatır: Inge, Werner ile evlidir ama Karl'la karşılaştığında ona aşık olur. Kocasını terk etmeye karar verir ve sevdiği adamla yaşamaya gider. Bir gece, sevgilisi

Karl'ın kolları arasında uyumaktayken Inge'ye bir telefon gelir: Werner intihar etmiştir.

Ne olmuş yani? Dediğim gibi, bu bir aşk hikâyesi. Ama çok önemli bir şeyi söylemeyi unuttum: Inge, Werner ve Karl 70 ila 80 yaşları arasındalar. Bence Dresen çok güzel bir film çekmiş. Yaşlı insanların aşkı, birkaç istisna dışında, edebiyatta ve sinemada pek işlenmemiş, yaşlı insanların yaşamaması gibi basit bir nedenden dolayı hakkında çok az şey bildiğimiz bir konu. Yirmi otuz yıl öncesine kadar 60 yaşın üstündekiler o kadar küçük bir azınlık oluşturuyordu ki yalnız ve nadir görülebilen insanlardı. Bazen etrafları bir saygı ve hürmet halesiyle sarılmış olan, ama çoğu zaman reddedilerek toplumun kenarlarına itilen, daima yalnız, geçim araçlarından yoksun kalmış, bir topluluk oluşturamayan insanlar... Toplumun büyümesine yapılan katkının bir karşılığı olarak verilen emeklilik parası hakkı sayesinde, ortalama yaşam süresi şimdi artmış durumda. Gelecek yıllarda Avrupa'da nüfusun üçte biri, yaşlı nüfusa katılacak. Bu kuşak, savaştan sonra, modern barış, demokrasi ve esenlik vaadinin merkezde olduğu bir dönemde doğan kuşaktır. Beş yüz yıllık vahşi kapitalist genişleme, örgütlü işçilerin politik gücü sayesinde dizginlenebilmişti. 1945 ile 1975 arasında doğan kuşak, kültürel arka planında, evrensel değerlermiş gibi, özgürlük, barış ve adalet beklentileri taşıyordu. Elbette bunlar evrensel değildir, çünkü evrensel değerler yoktur, bunlar toplumsal ilişkilerin üretmiş olduğu kültürel beklentilerin idealist tercümesidir.

Muzaffer neoliberalizmin otuz yılı boyunca kapitalist karşı saldırı özgürlük ve adaletin olanaklılık koşullarının tam da kendisini imha etmiş, serbestleştirilmiş emek piyasasında rekabet yapısını vahşi bir biçimde dayatmış, toplumsal yaşamı kârın sınır tanımayan tahakkümüne tabi kılmıştır. Bu kapitalist karşı saldırı yıllarında büyüyen ve şimdi emek piyasasına girmekte olan kuşaklar, yırtıcı ekonomi karşısında varlıklarını

korumalarını sağlayabilecek olan geçmiş toplumsal uygarlığın belleğine ya da politik güce sahip değildir.

Peki şimdinin yaşlıları? Yaşlanmak hakkında çok az şey biliyoruz, yaşlıların duyguları ve toplumsal örgütlenme, dayanışma ve politik güce ilişkin yetileri hakkında ise hiçbir şey bilmiyoruz. Bilmiyoruz, çünkü henüz yaşamadık. Yaşlılık çağı önümüzde ve Avrupa bu deneyimin yaşanacağı ilk yer. Doğurganlığın düşüşü öncelikle eski Avrupa'nın toprağında başladı, çünkü savaş sonrası kuşak daha önceki kuşaklar kadar yoğun bir biçimde çoğalmadı. Bu eğilim şimdi bir sürü nedenden dolayı bütün bir dünyaya yayılıyor: doğum kontrol haplarının yaygınlaşması, bireysel gerçekleştirme kültü, doğurganlığın bilinçli reddi, şehirlerde üremenin yüksek maliyeti. Avrupa'da bu durum meyvelerini çoktan vermeye başladı ve ileri düzeyde bir yaşlılık durumundan bahsedebiliyoruz.

Burada artan yaşlılığın ekonomik etkilerinden bahsetmek istemiyorum, ne de giderek daha çok insan emeklilik yaşına gelirken giderek daha az insanın üretme çağında olduğu bir toplumun ikilemlerinden. Bununla ilgili olarak sadece şunu söylemek istiyorum: Yaşlıları emekliliklerini ertelemeye zorlamak gerektiği biçimindeki iddia, emeğin zamanını uzatmayı ve gençleri bir işsizlik ve güvencesizlik koşuluna mahkûm etmeyi amaçlayan neoliberal bir kandırmacadır.

Burada benim için ilginç olan şey, toplumsal yaşlılığın uzun dönemdeki kültürel etkisi. Avrupa'nın yaşlanması, çevreleme politikasının (Schengen) durduramayacağı muazzam bir göç süreciyle eşzamanlı olarak gerçekleşmektedir. Göç, 500 yıllık sömürgecilik boyunca Avrupa'da biriktirilmiş olan zenginliğin yeniden dağıtımını talep eden yoksulların oluşturduğu bir itkinin parçasıdır. Avrupa'nın yaşlanmasını dünyadaki ekonomik dengenin yeniden tanımlaması fenomeninin bir boyutu olarak görmek zorunda oluşumuzun nedeni budur.

Gelecek on yılda Avrupa bir tercih yapmaya zorlanacak. Bu tercih iki olasılık arasındadır: Birincisi, Avrupa sınırlarının Af-

rika ve Asya'dan gelmekte olan kalabalıklara açılmasını da içerecek şekilde zenginlik ve kaynakların yeniden dağıtımı, Batı tüketiminin düşüşü ve üretim ile tüketimin "büyümeMesi"ne yönelen yaşam tarzlarının benimsenmesi. İkincisi ise ilk işaretlerini Avrupa toprakları üzerinde şimdiden görebildiğimiz, etnik yönelimler arası bir iç savaşın şiddetlenmesi. Haziran 2009 seçimlerinde yabancı düşmanı partilerin gösterdiği başarı bu işaretlerden biridir. Avrupalıların çoğunluğu, yüzyıllar süren sömürgecilik boyunca biriktirilmiş olan ayrıcalığı umarsızca savunmaya çalışıyor, ama bu ayrıcalık geçtiğimiz yüzyılda sömürgeci imparatorlukların çöküşüyle erimeye başladı ve şimdi küresel durgunlukla birlikte parçalanıyor. Haziran 2009 seçimleri, yaşlılıkla başa çıkamamakla ve toplumsal organizmanın psiko-enerjik çürümesiyle ilgili olan Avrupalı bir kederi gözler önüne sermekte. Seçim sonuçları politik bir iradenin sonucu olmaktan ziyade hızla yayılmakta olan yaşlılığa bağlı bir demansın (hafıza kaybı, bilinmeyenden duyulan nedensiz korku) semptomudur.

Modernite çağında enfosfer ve akıl arasında çok hassas bir denge kurulmuştu. Bu denge tarihsel aktörlere göreli olarak dar bir enformasyon aralığını bilme ve bunun üzerinde karar verebilme olanağı sağladığı için, politik irade rasyonel olarak davranabiliyordu. Ancak göstergesel yayılımların ivmelenişi ve enfosferin kalınlaşması, uzun dönemde bir aşırı yük etkisi ve dolayısıyla kaygı ve panik yarattı. Aynı sırada Avrupa çok yaşlandı. Öncelikle bu demografik bir problemdir, ama sadece demografik de değildir. Avrupa, aşk değil mülkiyet yüzünden hayatlarını umarsızca aramakla sürdüren yaşlı insanların ülkesidir. Filipinler, Moldovya ve Fas'tan gelen genç hemşirelere ihtiyaç duyan yaşlıların ülkesi; Bizim hatamız yüzünden çektikleri onca acıdan sonra artık daha fazla acı çekmekten korkmayan ve Avrupa yasalarınca cezalandırılmayı umursamayan o genç insanların becerikliliğini küçümseyerek dehşete düşmüş yaşlı ahmakların ülkesi. Yaşlılığa bağlı demans, zihinsel

olarak kırılganlaşmış ve toplumsal olarak yorgun düşmüş Avrupalı bütün kuşaklara yayılmaktadır. Sağcı ulusalcı partilere oy veren genç seçmenler, korku içindeki yaşlılardan daha az aptal olmadığı gibi, konformizmlerinden bir çıkış yolu düşünmek ve bulmak konusunda en az yaşlılar kadar acizdir.

Bunun sonu ne olacak? Tahmin etmek hiç zor değil. Yaşlı Avrupalılar iyi silahlanmıştır ve öldüreceklerdir. Kıyım, kitlesel şiddet, etnik yönelimler arası iç savaş. Avrupa'nın geleceği budur. Hıristiyanların "tevekkül" sözcüğüyle ifade ettiği kavramı dini olmayan terimlere tercüme edebilmenin bir yolunu bulmamız gerek. Hiçbir şeyin yapılamayacağı bir durumda, kolektif kaderde bu kadar çok nefretin biriktiği bir koşulda ne yapmalı? Her köşede bir savaş makinesinin gizlenmekte olduğunu anladıktan sonra nasıl mutlu ve özgür olmaya devam edebiliriz? Barışçıl bir bilgeliği mümkün kılabileceği gibi agresif bir demansın uçurumuna da sürükleyebilecek olan yaşlılık bizi ele geçirmeden önce, kendime, arkadaşlarıma, kendi kuşağıma, genç insanların verdiği son savaştan sonra doğan kuşağa sorduğum soru budur.

Savaş sonrası umut yıllarında büyümüş olan kuşak bugün devasa bir kültürel görevle, 1968'te üstlenebildiğimiz görevden hiç de daha az önemli olmayan bir görevle karşı karşıya. Avrupa toplumunun bilinçli bir şekilde bir BüyümeMe sürecini başlatabilmesinin ve beş yüz yıllık sömürgecilik boyunca Batı toplumunun biriktirmiş olduğu muazzam borcu geri ödemesinin koşullarını yaratabilmeliyiz. Mevcut durgunluk, Batı'nın (özellikle de ABD'nin) son yirmi otuz yılda almış olduğu finansal borcun bir sonucudur. Ama bunun yanında bundan çok daha ağır olan ve hiçbir şekilde ödenemeyecek olan bir borç daha var. Amerika'nın yerli nüfuslarının soykırımdan geçirilmesinden, milyonlarca insanın Afrika ve Asya'dan sürülüp köleleştirilmesinden gelen sembolik borçtur bu.

Avrupa'nın yaşlı nüfusu, Batı toplumunu zenginlik ve kaynakların yeniden dağıtımı üzerine kalıcı bir anlaşma hazırlamayı amaç edinen kültürel bir devrimin öznesi haline gelebilir.

Böyle bir kültürel devrim modern kültüre nüfuz eden enerjik gençlikçiliğin bir eleştirisinden başlamalıdır. Sınırsız büyüme ideolojisi ve saldırgan rekabet kültü, kapitalist gelişmenin temellerini oluşturur, bu temeller geç modern zamanlarda Batı toplumunu saldırgan bir biçimde harekete geçiren romantik ve ulusalcı ideolojiler tarafından da beslenmektedir.

Dayanışmanın ve paylaşmanın etkinleşmesiyle, Büyüme-Meyi amaçlayan yaşlı bir kültür ve tüketimci itkinin azalışı, bugün -kabul etmeliyim ki- pek muhtemel görünmüyor. Seçimler, Avrupalı nüfusun, elindeki bütün araçlarla ayrıcalığını savunmaya kararlı olduğunu gösterdi. Ama bu duruşun iyi bir şey getiremeyeceği ve hatta şimdiden bir sürü kötülüğe neden olduğu açık. Günlük yaşamın içinde etnik yönelimler arası bir iç savaş gizlenmekte ve bunun hayal bile edilemeyecek bir şiddetle patladığını göreceğiz. Çok zor yaşam koşullarına alışık olan genç insanlar kalenin etrafını kuşatmakta. Bu insanlar, yüzyıllarca devam eden sömürü ve aşağılanmanın bilinçdışı belleğini taşıyorlar ve aynı zamanda da reklamların ve küresel ideolojinin onlara vaat ettiği şeylerin bilinçli bir beklentisini.

Son yirmi otuz yılda Avrupa barışın ve toplumsal adaletin kıtası gibi görünüyordu, şimdi ise bir keder ve kinizm dalgası içinde batıyor. Gençler toplumsal koşulları dönüştürme gücünden yoksun görünüyor; dayanışma ve rahatlamanın olmadığı bir toplumun labirentinde öylece dolaşıyorlar. Kaçınılmaz olanı rahatlamış bir ruhla karşılamayı başarabilirlerse yaşlı nüfus yeni bir umudun taşıyıcısı olabilir. İnsanlığın hiç bilmediği bir şeyi keşfedebilirler: yaşlıların aşkını, hayatta bilgelikten, çok şeyler görmüş olanların, hiçbir şeyi unutmamış olanların ama her şeye sanki ilk kez görmüş gibi bakanların bilgeliğinden başka bir şey istemeyenlerin duyarlı yavaşlığını.

Mutlu Son

Son zamanlarda, bu kitapta uğraşmakta olduğum konular hakkında konuşmak üzere pek çok davet aldım. Dinleyiciler

genelde toplumsal eylemciler, radikal düşünürler ve sanatçılardan oluşuyor. Konuşmalarımı takiben yapılan tartışmalar genellikle canlı geçse de ve katılım yoğun olsa da toplantıların sonunda bazen dinleyicilerden bir keyifsizlik hissi alıyorum. Ben de bu rahatsızlığı paylaşıyorum ve nedenini kolayca tahmin edebiliyorum: Argümanımın mutlu bir sonu yok.

Aslında masal yaratımımın bir mutlu sonu yok. Yakın bir gelecekte herhangi bir ayırt edilebilir özneleşme, bilincin ayaklanması ya da özgürlükçü bir biçim görmüyorum. Bu oyunda hile de yapmak istemem, kendi kendini rahatlatmanın boş laflarından ve çokluk retoriğinden pek hoşlanmıyorum. Hakikati söylemeyi, en azından görebildiğim sınırlı hakikati söylemeyi tercih ediyorum: Çıkış yoktur, toplumsal uygarlık bitmiştir, emeğin neoliberal tarzda güvencesizleştirilmesi ve medya-diktatörlüğü, geçmişte direnişi mümkün kılan kültürel antikorları imha etmiştir. Benim görebildiğim kadarıyla...

Ama bildiklerim de kendi sınırlı bakış açımdan ibaret elbette. 20. yüzyıl boyunca sömürüye karşı ahlaki isyan, toplumun kapitalist egemenliğin kültürel ve ekonomik tahakkümünden otonomisine dair gerçekçi bir beklentiye dayanıyordu. Bu beklenti, fiili durumun analizine gerçekçi bir yaklaşımda temelleniyordu.

Sonra bir şeyler değişti: Son yirmi otuz yılda kapitalist ekonominin neden olduğu bir mutasyona tanık oldum ve bu mutasyonun geri döndürülemez olduğunu düşünmeye başladım. Bu mutasyon sadece toplumsal alanı etkilemekle kalmadı, aynı zamanda göstergesel, biyolojik ve psişik alanı da etkiledi.

Bu yüzden bilgim ve anlayışım, bir alternatif, dizginsiz kapitalist egemenliğin otuz yıllık mirası olarak ortaya çıkan cehennemden bir kaçış olanağını kabul edemiyor.

Kapitalizm ve modernitenin ayrışması tamamlanmıştır: Kapitalist egemenlik modern uygarlıktan kurtuluyor. Hümanizm, Aydınlanma, Sosyalizm, modern demokrasinin bu kültürel düzenleyicileri, kapitalist nihai saldırının ima ettiği

kültürel serbestleşme tarafından yok edilmiştir. Tüm canlı mekânların ve etkinliklerin özelleştirilmesi, toplumsal alanda rekabet ve ekonomik vahşilik, toplumsal bedenin kendine dair algısını derinden etkilemiştir. Benim bilebildiklerime ve anlayabildiklerime göre, bu süreç, artık kaçınılmaz ve geri döndürülemez görünüyor, çünkü bu aynı süreç modernitenin yaratmış olduğu toplumsal uygarlığın yapılarını yıkmakla kalmayıp aynı zamanda toplumsal çevrenin duygulanımsal dokusunu ve yeni kuşağın kültürel beklentilerini de tehlikeye soktu.

Benim görebildiğim, düşünebildiklerim ve söyleyebildiklerim bunlar. Bu yüzden konuşmalarımı dinlemeye gelen eylemcilerin memnuniyetsizliklerini anlıyorum. Şöyle sorar gibiler: "Öyleyse neden direnelim? Bilinçli kolektif özneleşmenin imkânsız olduğunu ve kapitalizmin cani trenini soymanın hiçbir yolunun kalmadığını düşünüyorsanız radikal düşüncenin, eleştiri ve entelektüel uğraşın ne anlamı var ki?"

Bu son sayfalarda bu soruya yanıt vermek istiyorum.

1992'de Félix Guattari son kitabı *Chaosmosis*'i yayımladı. Kitap, şizonalizi ve aynı zamanda yüzyılın bu son yıllarında giderek daha da bir felaket haline gelmekte olan politik ve çevresel manzarayı konu ediniyordu. Guattari'nin kitapta önüne koyduğu problem şudur:

> Bin yılımızın sonunu karanlıkta bırakan sislerin ve pis havanın içinde, öznellik sorunu ana motif olarak geri dönüyor. Su ve hava gibi öznellik de doğal olarak verili bir şey değildir. Onu nasıl üretiriz, nasıl ele geçiririz, nasıl zenginleştiririz ve onu mutant değer Evrenleriyle uyumlu hale getirecek şekilde sürekli olarak nasıl yeniden icat edebiliriz? Onun özgürleşmesi için, yani yeniden tekilleşmesi için nasıl çalışabiliriz? (Guattari 1995: 135)

Guattari burada özgürleşmeyi "yeniden tekilleşme" olarak tanımlayarak bir özgürleşme sürecinin olanaklarını araştırıyor. Aynı zamanda sislerden ve pis havadan bahsediyor. Sovyet imparatorluğunun çöküşünü takip eden barış yanılsamasından

sonra Basra Körfezi'nde kaotik bir savaş patlak verdi. Soğuk Savaşın jeopolitik düzeni bitmişti ve bu yeni çatışma dünya ilişkilerindeki genel bir kaosun bir semptomuydu.

1992 yılında, küresel çevre üzerine bazı kararlar almak için dünyanın önde gelen uluslarının Rio de Janerio'da toplanması için bir çağrı yapıldı. O dönemde baba George Bush dünyaya Amerikan yaşam tarzının müzakere edilemez olduğunu ve Amerikalıların çevresel felaket üzerine konuşmayı reddettiğini duyurdu. Rio de Janerio zirvesi başarısızlıkla sonuçlandı ve mevcut çevresel kaosun yolunu açtı.

Félix Guattari, Rio de Janerio zirvesinden birkaç ay sonra yaşamını yitirdi ve dünyanın içinde bulunduğu ciddi tehlikelerin farkındaydı. Hayatının son yıllarında iç ve dış kaosun iki karanlık deliğini de yaşamıştı. Psikiyatristlerin depresyon dediği kara delikte, kişisel yan ile toplumsal ve gezegensel yanı birbirinden asla ayırt edemezsiniz. Halklar, ırklar, kalabalıklar şizo-bilincin (ve bilinçdışının) zihinsel manzarasında daima mevcuttur.

Kaosla ilgili olarak başlangıç noktam şudur: Guattari'nin son kitabında bahsettiği Dünya-Kaosu sadece depresyon, sis ve pis havadan ibaret değildir. Kaos tüm bunlardan öte bir şeydir. O aynı zamanda renklerin, göz kamaştırıcı ışıkların, yüksek hızlı kurumların ve nefes kesici duyguların sonsuzluğudur.

Kaos iki yanlı bir sözcüktür: Son kitapları *Felsefe Nedir?*'de Guattari ve Deleuze Kaosun hem bir dost hem de bir hasım olduğunu söylerler. O hem bir düşman hem de bir müttefiktir. "Sanki düşmanla işbirliği yapmadan *kaosa karşı mücadele* edilemez gibidir" (Deleuze ve Guattari 1994: 203).

Kaos bir düşmandır, ama aynı zamanda bir dosta dönüşebilir, çünkü kaos yaratıma açılan kapıdır. Karanlığın içinde yürüyoruz, ama etraftakileri aydınlatacak kavramlar yaratabiliriz.

Dostluk Deleuze ve Guattari'nin bu son kitabının anahtar sözcüklerinden biridir. Dostluk, bir nakaratı, aynı vizyonu görebilmemize olanak veren ve kaostan bir dünya yaratmamıza yardım eden bir gösterge setini paylaşmak anlamına gelir.

Kaos dünyada değildir, gerçeklik kaosu ve düzeni bilmez. Kaos, beynimizin hızı ile gerçekliğin değişen hızı arasındaki ilişkidedir. Kaos, beynimizin çözemeyeceği kadar yoğun, kalm, yeğin, hızlı ve aşırı olan bir karmaşıklıktır. Dünyanın hızı ve karmaşıklığı, psişik işleme hızımıza baskın geldiğinde kaostan bahsederiz.

Kaos kaotikleştirir ve tutarlılıkları sonsuz parçalara ayrıştırır. Ama felsefenin görevi, düşüncenin içinden doğduğu sonsuzluğu kaybetmeden tutarlılık düzlemlerinin yaratılmasıdır.

Uğraşmakta olduğumuz kaosun hem zihinsel hem de fiziksel bir varlığı vardır, ama dünyanın fiziksel varlığı değil, organizmanın (bilinçli ve duyarlı bir teşekkül) fiziksel varlığı. Bedenin fiziksel varlığı, kaosun ortaya çıktığı ve meydana geldiği mekândır. Bu mutsuzluk, ruhsal bozukluk, panik, depresyon ve yalnızlık mekânında, dünyanın yansıtılmış düzeni çöker.

Kaos, eldeki açıklayıcı ızgara yapılarla kodu çözülemeyecek kadar karmaşık bir ortamdır, gösterge akışlarının ve duygusal akışların zihnimizin işleyemeyeceği kadar hızlı bir şekilde dolaşmakta olduğu bir ortam.

Kaosun işlenmesi, Guattari'nin bir *nakarat* adını verdiği göstergesel ve oluşumsal (*semiogenetic*) bir makinenin ortaya çıkışıyla mümkün hale gelir. Bu, kaosmosistir, bir biçimin ortaya çıkışıdır: yaratıcı morfojenez.

Morfojenetik süreç, modern epistemoloji tarafından uzun süre determinist terimlerle tanımlanmıştır: Newton ve Galileo, fiziği, birlik verici bir dilin –Matematiğin dili- tüm bir yaratımı çerçevelendirdiği fikri üzerine kurmuştur. Teorik ve bilimsel uğraşın nihai amacı, herhangi bir doğal sürecin determinist oluşumunu açıklayan yasaları anlamaktı. Biyoloji ve biyogenetik de aynı determinist çerçeve içinde gelişti: Bu bilim, biyolojik morfojenezi kod ve organizma arasındaki determinist ilişkiye göre açıklar. 1950'lerde DNA'nın keşfinin ardından beden, kodun gelişimi ve gerçekleşmesi olarak, yaşamın açılımını açıklayan zımni düzen olarak düşünüldü.

Doğa görüşü, ekonomik faktörler ile toplumsal etkiler arasındaki belirlenimci ilişkiye dayanan 19. ve 20. yüzyılın toplumsal epistemesiyle el ele gitti. Belirlenimciliğe dayalı epistemolojik çerçeve, mekanik paradigma endüstriyel üretim ve mekanik teknolojilere dayalı bir dünyayı anlamakta kullanışlı olduğu ölçüde, modern dönemde üretken bir çerçeve oldu. Ancak elektronik teknolojilerin üretim ve bilgide yarattığı ivmelenme, belirlenimci terimlerle açıklanamayacak yeni bir boyut açtı. Belirlenimcilik, bilişsel emeğin ağının belirsiz ve aşırı karmaşık örgütlenmesini anlayamaz: Emek zaman ve değer arasındaki ilişki çözülmüştür ve belirlenimci fikrin bizzat kendisi yok olmuştur.

İlk defa Heisenberg tarafından mikrofizikte ortaya atılan belirsizlik ilkesi yeni toplumsal bilinci de şekillendirmektedir.

Tıpkı mikrofizikte, gözlemcinin mevcudiyeti resmi değiştirdiği için, bir partikülün momentini ve hızını belirleyemediğiniz gibi, sosyolojide de, öznel faktör anlaşılamayacak ve tarif edilemeyecek kadar karmaşık olduğu için, şimdi ile gelecek arasındaki ilişkiyi belirleyemezsiniz.

Günümüzdeki geçişte mevzu bahis olan, bilginin öngörebilme gücüdür. Küresel zihnin karmaşıklığı bir bireyin, bir grubun, bir parti ya da bir devletin yerleşik anlama yetisinin ötesindedir.

Marksizm uzun zaman boyunca öngörücü bir bilim olarak anlaşıldı. Farklı toplumsal aktörler arasındaki (burjuvazi ve işçi sınıfı) ilişkiyi analiz etmeye muktedir olan, ekonomik krizlerin dinamiklerini (aşırı üretim, kâr oranlarının düşmesi, kapitalist ekonominin çöküşü) öngörebilen skolastik bir Marksizm görüşü, aynı zamanda hikâyenin sonunu da öngörebileceğini iddia etti: komünizmin nihai zaferi, sınıfların ortadan kalkması ve aklın gerçekleşmesi. Hegel'den miras alınan ve Engels tarafından yeniden formüle edilen Diyalektik Materyalizmin (Diamat) resmi versiyonunda mevcut durum ile gelecek arasındaki ilişki, belirlenimci bir indirgemeye göre açıklanıyor-

du. Gelecek, şimdiye kazınmış olan bir eğilimin konuşlandırılması olarak görülüyordu. Tekrar, hâkim gelmiş; fark ise göz ardı edilmişti. İlerlemeci bir geleceğe duyulan inanç, bu belirlenimci indirgemeye dayanıyordu ve kavramsal çerçevenin terk edilmesiyle birlikte kaybolup gitti.

Olay öngörülemez, çünkü şu anda bilmekte olduğumuzun bir gelişimi değildir. Olay, yeni bir *nakarat* yaratan yaratıcı bir jesttir.

Öyleyse şimdi su soruya yanıt verelim: Neden direnelim ki, neden iktidardan otonomiyi aramaya devam edelim ki? Umut nerede? Umut, bilgimin ve anlayışımın sınırları içindedir. Bilgim ve anlayışım, hâlihazırdaki felaketin toplumsal esenlikle uyum içinde bir gelişimine dair bir olanağa işaret etmiyor. Ama yeni bir manzaranın ortaya çıkacağı nokta, tam da (sözcüğün etimolojisine gidersek, *kata* [aşağı doğru] ve *strophein*'den [dönmek, bükülmek] oluşan) felaketin (*catastrophe*) kendisidir.

Manzarayı göremiyorum, çünkü bilgim ve anlayışım sınırlı ve de dilimin sınırları, aynı zamanda dünyamın da sınırları. Bilgim ve anlayışım olayı, tekilliği kaçırıyor. Öyleyse "sanki -mış gibi" davranmalıyım. Sanki emek ve bilginin güçleri, açgözlülük ve mülkiyetçi saplantının güçlerini yenebilirmiş gibi. Sanki bireysel işçiler yaşamlarının ve zekâlarının fraktallaşmasının üstesinden gelebilirlermiş ve kolektif bilginin özörgütlenme sürecini doğurabilirlermiş gibi. Sırf gelecekten sonra neler olacağını bilemediğim için direnmeliyim ve toplumsal dayanışmanın, insani empatinin, karşılıksız etkinliğin, özgürlüğün, eşitliğin ve kardeşliğin bilincini ve duyarlılığını korumalıyım. Her ihtimale karşı, öyle değil mi? Sırf modernitenin geleceğinden sonra gelen boş mekânda neler olacağını bilmediğim için. Direnmeliyim, çünkü kendimle barışık olmamın başka bir yolu yok. Kendimizi sevebilmek adına direnmeliyiz. Bir anarşistin değer verdiği temel etik kural, kendini sevmektir.

Mevcut cehalet bir olanak alanı olarak görülmelidir. Genel zekânın cehaletinden başlamak zorundayız. Kolektif zekânın

gücü sınırsızdır. Teorik olarak. Ama kendisine dair hiçbir bilinci yok. Özbilinci olmayan zekâ.

Genel zekânın, dünyanın dönmesini sağlayan enformasyon akışını üreten dünya üzerindeki milyonlarca insanın özbilincinden bahsediyorum. Geleceğin politik görevi, genel zekânın özbilincinin bir biçimini yaratmaktır. Bu sadece politik değil, aynı zamanda felsefi, epistemolojik ve nihayetinde terapatik bir görevdir.

Bilişsel bir özbilincin yaratılmasına götürecek güçler, şiir ve terapi (tera-şiir) olacaktır: yani bir politik parti değil, çıkarların örgütlenmesi değil, bunun yerine bilişsel duyarlılığın yeniden etkinleştirilmesi.

Genel zekânın cehaleti, başlangıç noktasıdır, gelecekten sonradır.

Bilişsel proletarya (*cognitarya*) neden zayıf ve dağınık halde, neden emekçiler olarak haklarını, araştırmacılar olarak bilgilerini savunamıyor? Çünkü ikiye bölünmüş bir biçimde yaşıyorlar, çünkü beyinleri bedenlerinden koparılmış, çünkü iletişimleri giderek daha da az şey iletebiliyor, duygusal yaşamları ise giderek daha da katılaşıyor. Eylemciliğin yeni mekânı, işte burası, şiir, terapi ve paradigmatik yaratımın birleştiği yerdir.

Fütürizmden Sonra

Yüzyıl önce Filippo Tommaso Marinetti, geleceğe inanan yüzyılı takdim eden *Manifesto*'yu yayımlamıştı. Bu kitabın Ek kısmında bulabileceğiniz 1909 tarihli *Manifesto*, insanlığın kolektif organizmasının makine-oluşunu anlatır. Bu makine-oluş küresel Ağın zincirlenmeleriyle sonuna geldi ve şimdi de ekonomi, borç ve ekonomik vaadin gelecekleştirilmesi üzerine kurulu finansal sistemin kriziyle birlikte yenildi. Vaat bitti. Gelecek-sonrası çağ başladı.

Post-Fütürizm Manifestosu

1. Aşkın tehlikesinin, asla dağılmayan tatlı bir enerjinin her gün yaratılmasının şarkısını söylemek istiyoruz.
2. Şiirimizin temel öğeleri, ironi, hassasiyet ve isyan olacaktır.
3. İdeoloji ve reklam, insanlığın üretken ve sinirsel enerjilerinin kâr ve savaş için sürekli olarak harekete geçirilmesini yüceltti. Biz ise hassasiyeti, uykuyu ve esrikliği, ihtiyaçların kırılganlığını ve duyuların zevklerini yüceltmek istiyoruz.
4. Dünyanın ihtişamının yeni bir güzellikle zenginleştiğini ilan ediyoruz: otonominin güzelliği. Herkes kendi ritmine göre: Hiç kimse tek bir hızda yürümeye mecbur tutulmamalı. Arabalar az bulunur olmalarından gelen cazibelerini yitirdi ve üstelik uğruna tasarlanmış oldukları görevi de artık yerine getiremiyorlar: Hız yavaşladı. Şimdi arabalar, şehir trafiğinde pinekleyip duran aptal kaplumbağalar kadar hareketsiz. Sadece yavaşlık hızlıdır.
5. Birbirlerini ve dünyayı daha iyi bilmek için birbirlerini okşayan erkeklerin ve kadınların şarkısını söylemek istiyoruz.
6. Şair, kolektif zekânın gücünü artırmak ve ücretli emeğin zamanını azaltmak için kendisini coşkunlukla ve cömertçe harcamalıdır.
7. Güzellik yalnızca otonomidedir. Mümkün olanın zekâsını ifade edemeyen hiçbir eser bir şaheser olamaz. Şiir, farklı imgelemlerin paylaşımını sağlamak ve tekillikleri özgürleştirmek için, hiçliğin uçurumu üzerine kurulmuş bir köprüdür.
8. Yüzyılların en yüksek noktasındayız... Askeri saldırganlığın ve ulusalcı cehaletin zamanın herhangi bir anında uyandırabildiği şiddet ve dehşetin uçurumunu hatırlamak için daima dönüp arkamıza bakmalıyız. Dinin durgun zamanı içinde çok uzun zaman yaşadık. Her yerde mevcut ve ebedi olan hız şimdiden arkamızda, İnternette kaldı, öyleyse onun senkoplu uyaklarını unutabilir ve kendi tekil ritmimizi bulabiliriz.
9. Savaş söylemini yayanlarla alay etmek istiyoruz; rekabet fanatikleriyle, katliamları körükleyen bıyıklı tanrıların fanatikleriyle, her birimizin içinde filizlenen silahsızlandırıcı kadınlık karşısında dehşete düşen fanatiklerle.
10. Sanatın hayatı değiştiren bir güce dönüşmesini istiyoruz. Şiir ve kitle iletişimi arasındaki ayrımı ortadan kaldırmak, medya gücünü tacirlerin elinden alıp şairlere ve bilgelere geri vermek istiyoruz.
11. Sonunda kendilerini ücretli emek köleliğinden kurtaran ve dayanışma yoluyla sömürüye karşı isyan eden büyük kalabalıkların şarkısını söyleyeceğiz. Bilgi ve icadın sonsuz ağının, fiziksel zorluklardan bizi özgürleştiren maddi olmayan teknolojinin şarkısını. Bedeniyle temas halindeki isyankâr bilişsel proleterlerin şarkısını söyleyeceğiz. Şimdinin sonsuzluğuna şarkı söyleyeceğiz ve bir gelecek yanılsamasını terk edeceğiz.

Ek: Fütürist Manifesto, Filippo Tommaso Marinetti, 1909

1. Tehlike aşkının, enerji ve atılganlık alışkanlığının şarkısını söylemek istiyoruz.
2. Şiirimizin temel öğeleri, cesaret, cüret ve başkaldırı olacaktır.
3. Şimdiye değin edebiyat dalgın bir durağanlığı, esrikliği ve pineklemeyi göklere çıkardı. Biz saldırgan hareketleri, ateşli bir uykusuzluğu, koşar adımı, ölümcül sıçrayışı, tokadı ve yumruğu yüceltmek istiyoruz.
4. Dünyanın ihtişamının yeni bir güzellikle zenginleştiğini ilan ediyoruz: hızın güzelliği. Kaportası yılanları andıran, patlayıcı nefesli büyük borularla süslenmiş bir yarış arabası... adeta makineli tüfek ateşiyle çalışır gibi kükreyen bir motor, Semadirek Zafer Anıtı'ndan çok daha güzeldir.
5. İdeal ekseni dünyadan geçen, yörüngesi etrafında savrulan direksiyondaki adamın şarkısını söylemek istiyoruz.
6. Şair, ilksel öğelerin heyecan dolu şevkini artırmak için kendisini coşkunlukla, çekicilikle ve cömertçe harcamalıdır.
7. Güzellik yalnızca mücadeledededir. Saldırgan bir niteliği olmayan hiçbir şaheser yoktur. Şiir bilinmeyen güçlere karşı, onlara insanın önünde diz çöktürtecek şiddetli bir saldırı olmalıdır.
8. Yüzyılların en yüksek noktasındayız!... İmkânsızın gizemli kapılarını açmak isterken şimdi neden geriye dönüp bakalım? Zaman ve Uzam dün öldü. Şimdiden mutlaklıkta yaşıyoruz, çünkü ebedi, her yerde mevcut hızı çoktan yarattık.
9. Savaşı –dünyanın bu tek devasını- yüceltmek istiyoruz; militarizmi, vatanseverliği, anarşistlerin yıkıcı hareketlerini, kadınları öldüren ve hor gören güzel fikirleri.
10. Müzeleri, kütüphaneleri yıkmak; ahlaka, feminizme ve bütün fırsatçı ve faydacı ödleklikere karşı savaşmak istiyoruz.
11. Çalışmaktan, zevkten ve başkaldırıdan heyecanlanan büyük kalabalıkların şarkısını söyleyeceğiz; modern başkentlerdeki devrimlerin çok renkli, çok sesli dalgalarının şarkısını; vahşi elektrikli aylarının altında, cephaneliklerin ve işliklerin geceleri titreşmesinin şarkısını; dumanı tüten yılanları yiyip yutan açgözlü tren istasyonlarının; dumanlarının silsilesiyle bulutlardan ayrılan fabrikaların; güneşli nehirlerin şeytani kesiciliğini jimnastikçilerin sıçramasıyla aşan köprülerin; ufku koklayan maceracı buharlı gemilerin; gem yerine uzun boruları olan kocaman çelik atlar gibi rayları içine çeken geniş göğüslü lokomotiflerin ve pervanelerinin sesi sallanan bir bayrak gibi, coşkulu kalabalıkların alkışı gibi gelen uçakların süzülerek uçuşunun şarkısını söyleyeceğiz.

KAYNAKÇA

Akerlof, G. A. ve Shiller, R. J., *Animal Spirits: How Human Psychology Drives the Economy, and Why It Matters for Global Capitalism*, Princeton University Press, 2009. [*Hayvansal Güdüler: İnsan Psikolojisi Ekonomiyi Nasıl Yönlendirir ve Küresel Kapitalizm İçin Niçin Önemlidir*, İstanbul: Scala Yayıncılık, 2010]

Badiou, A., *The Meaning of Sarkozy*, Çev. D. Fernbach, London: Verso, 2008.

Ballard, J. G., *Cocaine Nights*, London: HarperCollins, 1996.[*Kokain Geceleri*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1997]

Ballard, J. G., *Super-Cannes*, New York: Picador, 2000. [*Süper Kent*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2004]

Baudrillard, J., *Symbolic Exchange and Death*, London: Sage, 1993a. [*Simgesel Değiş Tokuş ve Ölüm*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2002]

Baudrillard, J., *The Transparency of Evil: Essays on Extreme Phenomena*, Çev. J., 1993b. [*Kötülüğün Şeffaflığı: Aşırı Fenomenler Üzerine Bir Deneme*, İstanbul:Ayrıntı Yayınları, 2000]

Baudrillard, J., The Spirit of Terrorism, Çev. C. Turner, London: Verso, 2003.

Benasayag, M. ve Schmidt, G., *Les passions tristes*, Paris: Editions La Découverte.

Benedict ve J. S. Baddeley, London: Verso Books, 2007.

Berardi, F., *Félix Guattari: Thought, Friendship and Visionary Cartography*, Çev. G. Mecchia ve C. J. Stivale, New York: Palgrave, 2008.

Berardi, F., *The Soul at Work: From Alienation to Autonomy*, Çev. F. Cadel ve G. Mecchia, Los Angeles: Semiotext(e), 2009. [*Ruh İş Başında: Yabancılaşmadan Otonomiye*, İstanbul: Metis Yayıncılık, 2012]

Boccioni, U., Balla, G., Carrà, C., Severini, G. ve Russolo, L., "Futurist Painting: Technical Manifesto," *Futurist Manifestos* içinde, U. Apollonio(der.), Çev. R. Brain, New York: Viking, 1970.
Calabrese, O., *L'età neobarocca*, Bari: Laterza, 1987.
Carrol, L., *Through the Looking-Glass*, London: Nonesuch Press, 1971.
Carrère D'Encausse, H., *Lenin*, Paris: Fayard, 1998.
Cooper, M., *Life as Surplus: Biotechnology and Capitalism in the Neoliberal Era*, Washington: University of Washington Press, 2008.
Critical Art Ensemble, *Electronic Disturbance*, New York: Semiotext(e), 1993.
Davis, M., *City of Quartz: Excavating the Future in Los Angeles*, New York:Vintage, 1990.
Davis, M., *Dead Cities and Other Tales*, New York: The New Press, 2003.
Deleuze, G., *Foucault*, Çev. S. Hand, Minneapolis: University of Minnesota Press, 1988. [*Foucault*, İstanbul: Norgunk Yayıncılık, 2000]
Deleuze, G., *The Logic of Sense*, C. V. Boundas(der.), Çev. M. Lester, C. Stivale ile, New York: Columbia, 1990.
Deleuze, G., *The Fold: Leibniz and the Baroque*, Çev. T. Conley, Minneapolis: University of Minnesota Press, 1993.
Deleuze, G. ve Guattari, F., *What is Philosophy?*, Çev. H. Tomlinson ve G.Burchell, New York: Columbia University Press, 1994. [*Felsefe Nedir?*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları]
Dick, P. K., *Ubik*, New York: The American Library, 1969. [*Ubik*, İstanbul: Altıkırkbeş Basın Yayın, 2012]
Drucker, P., *The New Realities*, New York: Harper and Row, 1989.
Echeverria, B., *Vuelta de siglo*, Mexico DF: Ediciones Era, 2006.
Ehrenberg, A., *La fatigue d'être soi: dépression et société*, Paris: Editions Odile Jacob, 1998.
Formenti, C., *Incantati dalla Rete*, Cortina, 2000.
Formenti, C., *Mercanti di futuro* Einaudi, 2002.
Formenti, C., *Cybersoviet*, Cortina, 2008.
Foucault, M., *The Birth of Biopolitics: Lectures at the Collège de France 1978-1979*, Çev. G. Burchell, New York: Palgrave, 2008.
Franzen, J., *The Corrections*, New York: Farrar, Straus and Giroux, 2001. [*Düzeltmeler*, İstanbul, Sel Yayıncılık, 2012]
Georgescu-Roegen, N., "Energy and Economic Myths," *Southern Economic Journal*, 1975, 41(3): 347-81.
Gibson, W., *Neuromancer*, New York: Ace, 1984. [*Neuromancer*, İstanbul: Altıkırkbeş Basın Yayın, 2012]
Gibson, W., *Pattern Recognition*, New York: Putnam Publishing, 2003.
Goldsen, R. K., *Show and Tell Machine: How American Television Works and Works You over*, New York: Doubleday, 1977.
Goodman, A., "Climate Discord: From Hopenhagen to Nopenhagen", *Truthdig*, t.y., www.truthdig.com/report/item/climate_discord_from_hopen-

hagen_to_nopengagen_20091222 (22 Aralık 2009'da gönderildi).
Gorz, A., *Métamorphoses du travail: Quête du sens, critique de la raison économique*, Paris: Galilée, 1988.
Gruzinski, S., *La guerre des images: De Cristophe Colomb à Blade Runner*, Paris: Fayard, 1990.
Guattari, F., *Chaosmosis: An Ethico-Aesthetic Paradigm*, Çev. P. Bains ve J. Pefanis, Sydney: Power Publications, 1995.
Hegel, G. W. F., *Phenomenology of Mind*, Çev. J. B. Baillie, Atlantic Highlands: Humanities Press, 1977.
Kelly, K., *Out of Control: The New Biology of Machines, Social Systems, and the Economic World*, Reading, Mass: Addison-Wesley, 1994.
Khlebnikov, V., *Collected Works*, cilt. 1, Çev. P. Schmidt, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1987.
Kristeva, J., *Black Sun: Depression and Melancholia*, Çev. L. S. Roudiez, New York: Columbia University Press, 1992. [*Kara Güneş: Depresyon ve Melankoli*, İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2009]
Kroker, A. ve Weinstein, M. A., *Data Trash: The Theory of the Virtual Class*, New York: St. Martin's Press, 1993.
Lama Anagarika Govinda, *Foundations of Tibetan Mysticism*, London: Weiser Books, 1960.
Lévy, P., *L'idéographie dynamique*, Paris: La Découverte, 1991.
Lovink, G., *Dark Fiber*, Cambridge, Mass.: MIT Press, 2002.
Lyotard, J.-F., *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge*, Çev. G. Bennington ve B. Massumi, Minneapolis: University of Minnesota Press, 1984. [*Postmodern Durum*, İstanbul: Bilgesu Yayıncılık, 2013]
Marazzi, C. *The Violence of Financial Capitalism*, Çev. K. Lebedeva, Los Angeles: Semiotetext(e), 2010.
Marinetti, F. T., "To the Racing Car", R. Payne(der.), Çev. R. Payne, *A Selection of Modern Italian Poetry in Translation* içinde, Montréal: McGill-Queens University Press, 2004.
Marx, K., *Grundrisse: Foundations of the Critique of Political Economy (ilk taslak)*, Çev. M. Nicolaus, Harmondsworth: Penguin, 1973. [*Grundrisse: Ekonomi Politiğin Eleştirisinin Temelleri*, Ankara: Sol Yayınları]
Minc, A. ve Nora, S., *The Computerization of Society: A Report to the President of France*, Cambridge, Mass.: MIT Press, 1981.
Muraro, L., *L'ordine simbolico della madre*, Roma: Riuniti, 1991.
Pasquinelli, M., *Animal Spirits: A Bestiary of the Commons*, Rotterdam: Nai Publishers, 2008.
Raunig, G., *Art and Revolution: Transversal Activism in the Long Twentieth Century*, Çev. A. Derieg, Los Angeles: Semiotext(e) 2007.
Ripellino, A. M., "Tentativo di esplorazione del continente Khlebnikov", *Saggi in forma di ballate* içinde, Torino, 1978.
Robin, J., *Changer d'ère*, Paris: Seuil, 1989.

Robin, R., "Commentary: Learner-Based Listening and Technological Authenticity", *Language Learning and Technology,* 2007, 11(1): 109-115.

Saviano, R., *Gomorrah: Italy's Other Mafia,* Çev. V. Jewiss, London: Macmillan, 2007.

Schwartz, P., "Post-Capitalist", *Wired* 1.03, Temmuz-Ağustos, 1993. www.wired.com/wired/archive/1.03/drucker.html adresinden ulaşılabilir.

Sennett, R., *The Corrosion of Character: The Transformation of Work in Modern Capitalism,* New York: WW Norton, 1998. [*Karakter Aşınması: Yeni Kapitalizmde İşin Kişilik Üzerindeki Etkileri,* İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2003]

Sordello, R., "Money and the City," *Money and the Soul of the World* içinde, Dallas: Pegasus Foundation, 1983.

Terranova, T., *Network Culture: Politics for the Information Age,* Cambridge: Pluto, 2004.

Turbulence, "Life in Limbo?", *Turbulence* 5, 2009, //turbulence.org.uk/turbulence-5/ adresinden ulaşılabilir.

Wright, S., *Storming Heaven: Class Composition and Struggle in Italian Autonomist Marxism,* London: Pluto, 2002. [*Gökyüzünü Fethetmek: İtalyan Otonomist Marksizminde Sınıf Bileşimi ve Mücadelesi,* İstanbul: Otonom Yayıncılık, 2008]

Geleceğe güvenen 20. Yüzyılın Ütopyacılığı, artık bir gelecek imgelemi bile olmayan 21. Yüzyılda terse dönerek Distopyacılığına nasıl dönüştü? İşte Franco "Bifo" Berardi'nin *Gelecekten Sonra* kitabının temel izleği bu. Terse dönüş, her şeyden önce emeğin toplumsal ve politik bileşiminde paradigmatik bir değişime yol açar. Kapitalist değer birikim sürecinin tahakkümü altında doğanın artık hiçbir şekilde geri döndürülemez yıkımının yanında, emeğin duyumsama ve kolektif eyleme kudreti de yıkıma uğratılmış durumdadır. Endüstriyel üretim, gelecek imgelemi olan bir emekçi sınıfın üretken enerjisinin zamansal ve mekânsal belirlenimle fabrika hapishanesinde sömürülmesini ifade ederken, endüstri sonrası üretim, gelecek imgelemi yaralanmış enformasyon emeğinin (kognitaryanın) üretken enerjisinin siberzaman ve siberuzam hapishanesinde sömürülmesini ifade eder. Berardi, Seattle'da başlayıp, 2000'lerden bu yana emeğin protestolarını ve eylemlerini bu eksende okumaya ve anlamaya girişiyor. Yalnızca geçmişinden değil geleceğinden de koparılarak, borçlandırılarak, duyumsama yetisi köreltilerek ve kapitalist değer üretici enformasyon akışlarına tabi kılınarak kolektif bir patalojiye sürüklenen emekçi sınıfın, yıkıcı ve kurucu otonomlaşma kudretinin kolektif zeminini araştırıyor.

9 789756 056639

www.otonomyayincilik.com
iletisim@otonomyayincilik.com